

Arja Kilpeläinen
Yrjö Nikunlassi
(toim.)

Kylät muutoksessa

Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä?

Arja Kilpeläinen
Yrjö Nikunlassi
(toim.)

KYLÄT MUUTOKSESSA

Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä?

Julkaisija: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Lapin toimintayksikkö
Myllärintie 35, 96400 Rovaniemi
puh. (016) 337 41, fax. (016) 365 740

Oulun kaupungin painatuskeskus
Oulu 2006

ISSN 1458-5375
ISBN 952-5441-22-9

Sisällys:

KIRJOITTAJAT	iii
LUKIJALLE	1
HYVINVOINTIA HANKKEILLA?	7
1 Toimintaympäristönä muuttuva maaseutu	7
2 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden rakentuminen	12
3 Paikallisuuden merkitys	16
4 Projektitoiminnan haasteita	18
VERKOSTOITUMISESTA VOIMAA HYVINVOINTIPALVELUJEN KEHITTÄMISEEN	23
1 Johdanto	23
2 Verkostoitumista vai yhteistyötä?	25
3 Verkostot mahdollistajina	27
4 Onnistumisia	29
5 Teknologia verkostoitumisen tukena	34
6 Kompastuskiviä ja kritiikkiä	36
7 Tien tasausta tuleville projekteille	38
8 Lopuksi	40
TIETOTEKNOLOGIA KYLIEN HYVINVOINTIPALVELUJEN KEHITTÄMISESSÄ	43
1 Johdanto	43
2 Tietoliikenteen infrastruktuuri lappilaisissa kylissä	45
3 Kyläläisten valmiudet sähköiseen asiointiin	47
4 palveluntuottajat ja teknologian avulla etäältä tuotettavat palvelut	49
5 Kylä – Elämän keskus -hanke ja kaksi teknologista palvelumallia.....	53
6 Sosiaalialan verkkopalvelut tulevaisuudessa	58
PUNAINEN RISTI KEHITTÄMÄSSÄ ELÄVÄÄ ELÄMÄÄ KESKELLE KYLÄÄ	61
1 Aluksi	61
2 Elävää elämää	62
3 Toimintaa lähellä ja etäämpänä.....	66

4 Havaintoja ja haasteita	69
5 Lopuksi	73
VIRKUS GILLI – VIREÄ KYLÄ	
Hyvinvointipalvelujen kehittämistä saamelaisalueella	75
1 Johdanto	75
2 Toimintaympäristön kuvaus.....	77
3 Kyläläisten toiveita ja tarpeita projektin alussa	81
4 Projektin toimintakuvaus	83
5 Toiminnan arviointia.....	86
6 Yhteenveto	89
PROJEKTITYÖNTEKIJÄ TOIMINNAN TUKIJANA KYLISSÄ.....	
1 Johdanto	93
2 Kylät ja kylätoimijat	94
3 Jalkautuminen kyliin.....	95
4 Kyläläisten tahto kehittämisen lähtökohtana	97
5 Toiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen	99
6 Sosiaalista pääomaa etsimässä	102
7 Pohdintaa ja ideaalitoimijoita.....	104
MAASEUDUN PALVELUJEN HANKEKEHITTÄMINEN OPPIMISEN PAIKKANA.....	
1 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuus	107
2 Taustana maaseudun erilaistuminen ja kysymys palveluista	109
3 Hankekokonaisuuden vahvuudet toiminnan mahdollistajina.....	112
4 Mahdollisuuksien kompastuskiviä	113
5 Tarjolla olleet mahdollisuudet	118
6 Vastuu kylien hyvinvointipalveluista.....	120
LÄHTEET:	122

KIRJOITTAJAT

Autio, Matti, YTM, projektisihteeri, Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry

Kilpeläinen, Arja, HTM, tutkija, Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos

Kostamo-Pääkkö, Kaisa, YTT, kehitysjohtaja, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Magga, Ristenrauna, projektipäällikkö, SámiSoster ry

Nikunlassi, Yrjö, hall.yo, projektikoordinaattori, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Palojärvi, Leena, projektisihteeri, SámiSoster ry

Peronius, Nina, hall.kand., projektityöntekijä, Suomen Punainen Risti, Lapin piiri

Pohjola, Anneli, YTT, sosiaalityön professori, Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos

LUKIJALLE

Lappilaiset kylät poikkeavat monella tapaa eteläisemmässä Suomessa sijaitsevista maalaiskylistä. Pitkät välimatkat kuntien keskustaajamiin, negatiivinen väestökehitys eli ikääntyminen ja poismuutto sekä tiukentunut kuntatalous ovat johtaneet tilanteeseen, jossa sosiaali- ja terveystalouden järjestöjen rooli on tullut yhä merkittävämmäksi laajasti ymmärrettyjen hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Järjestöjen asema hyvinvoinnin edistäjänä korostuu myös sen johdosta, että julkisten hyvinvointipalvelujen kehittämiseen liittyvät valtakunnalliset poliittiset linjaukset eivät kaikilta osin ole tukeneet hyvinvointipalveluiden säilyttämistä ja kehittämistä Lapin olosuhteissa.

Artikkelikokoelmassa *KYLÄT MUUTOKSESSA – Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä?* kuvataan käytännönläheisesti kokeiluja, joiden avulla hyvinvointipalveluja pyritään ylläpitämään ja kehittämään lappilaisissa kylissä. Teoksessa esitellään mahdollisuuksia ja toimenpiteitä, joihin vapaaehtoisjärjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyön kautta voidaan ryhtyä syrjäkyläiden palveluiden säilyttämiseksi ja tuottamiseksi nyt sekä tulevaisuudessa. Julkaisussa kuvataan myös prosesseja, joiden kautta vapaaehtoissektorin ja julkisen sektorin välinen keskustelu ja yhteistyö käynnistyvät. Teoksessa kuvaillaan niin ikään eri mahdollisuuksia, joilla kyläläiset saadaan mukaan oman kylänsä hyvinvoinnin säilyttämiseen liittyviin toimiin. Kaikkien edellä mainittujen toimintojen yhteisenä lähtökohtana ovat paikallisuus ja paikalliset tarpeet.

Hyvinvoinnin edistämiseen sekä hyvinvointipalvelujen tuottamiseen tähtäävät hankkeet ja toimenpiteet ovat moniulotteisia sekä kompleksisia. Niihin kohdistuvat odotukset eivät aina kaikilta osin täyty. Artikkelikokoelman yhtenä ulottuvuutena on pyrkimys tuoda esille myös hyvinvointihankkeisiin liittyviä ongelmia ja karikkoja. Näin lukijalle tarjoutuu mahdollisuus hyödyntää tässä hankkeessa saatuja kokemuksia, jotta samoja harha-askeleita ei otettaisi myöhemmissä hyvinvointihankkeissa.

Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuus

Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuus koostui kuudesta itsenäisestä projektista, joita hallinnoivat Lapin Sosiaaliturvayhdistys ry, Suomen Punaisen Ristin Lapin piiri, Nuorten Ystävät ry, Sámisoster ry, Lapin yliopiston sosiaalityön laitos ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, joka samalla koordinoi hankekokonaisuutta (kuvio 1).

hallinnoija	projektin nimi	toiminta-aika
Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry	Lapin Kylä-Hyve	4/2003–7/2006
Suomen Punainen Risti Lapin piiri	Elävää elämää keskellä kylää	5/2003–3/2006
Nuorten Ystävät ry	Lapsi Kylässä	4/2004–12/2007
SámiSoster ry	Virkus gilli	6/2003–3/2006
Lapin yliopiston sosiaalityön laitos	Hyvinvointipalvelujen kehittäminen sivukylissä	4/2004–7/2007
Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus	Kylä – Elämän keskus	11/2003–5/2006

Kuvio 1. Hankekokonaisuuden hallinnoijat, projektit ja toteuttamisaika.

Projekteissa oli yksi palkattu työntekijä, paitsi Virkus gilli -projektissa, jossa työntekijöitä oli ajoittain kaksi. Raha-automaattiyhdistys rahoitti järjestöjen hallinnoimia projekteja. Lapin yliopiston tutkimushanke oli Maa- ja metsätalousministeriön rahoittama ja sosiaalialan osaamiskeskukseen hankkeen rahoitti Euroopan aluekehitysrahasto yhdessä kohdealueen kuntien kanssa.

Projektien yhteisenä tavoitteena oli turvata kylien hyvinvointipalveluja ja kehittää uusia vaihtoehtoja niiden tuottamiseen. Tavoitteisiin pyrittiin muun muassa julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyötä tiivistäen, palvelumalleja kehittäen sekä hyödyntäen tietoteknologiaa palvelujen tuotannossa. Hankekokonaisuuden tavoitteita ja tuloksia esitellään tarkemmin tämän teoksen artikkeleissa.

Hankekokonaisuus toimi kolmen seutukunnan (Itä-Lapin, Pohjois-Lapin ja Tunturi-Lapin seutukunnat) ja seitsemän kunnan alueella. Toiminnan painopiste oli 12 kohdekylässä. (Kuvio 2.)

Pohjakartta @ Maanmittauslaitos, lupa nro 86/LA/05

Kuvio 2. Lapin seutukunnat, kunnat ja hankekokonaisuuden kohdekyllät (maanmittauslaitos 2006, lupa nro 86LA05).

Vuoden 2004 lopussa Lapissa asui 186 443 henkilöä, joka on noin 3,6 prosenttia koko maan väestöstä. Alue on harvaan asuttua; väestötiheys on Lapissa kaksi asukasta maaneliökilometriä kohden, kun koko maassa vastaava luku on 17 ja Helsingissä 3009. Suurimmat väestökeskittymät ovat Rovaniemi ympäristöineen sekä Kemi-Tornio-alue. Sen sijaan Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden kohdealueilla läänin pohjois- ja itäosissa on laajoja erittäin harvaan asuttuja alueita, joissa välimatkat ovat pitkiä. (Lapin lääninhallitus 2005; Lapin liitto 2005; Helsinki avain 2004.) Väestön sijoittuminen laajalle alueelle aiheuttaa erityisvaatimuksia hyvinvointipalvelujen järjestämiselle, tuottamiselle ja kehittämiselle.

Mukana olleiden toimijoiden yhteistyö oli tiivistä ja monella tavalla aiemmasta poikkeavaa. Eräs uusi piirre tässä hankekokonaisuudessa oli Itä-Lapin ja saamelaisalueen välinen vuoropuhelu ja niiden kulttuureita edustavien järjestöjen yhteistyö. Vastaavaa ei ole aiemmin toteutettu samanlaisessa yhteydessä ja merkityksessä. Yhteisiin tavoitteisiin sitoutuminen sekä toteutettu yhteistyö kuvaavat hankkeeseen osallistuneiden tahojen toimintaa sekä alueellista tarvetta ylittää sektorirajoja.

Teoksen rakenne

Ensimmäisessä artikkelissa Kaisa Kostamo-Pääkkö kertoo Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden lähtökohdista, suunnittelusta ja rakentumisesta. *Hyvinvointia hankkeilla?* -artikkelissaan hän kuvailee suunnittelu- ja toteutusvaiheiden moniulotteisuutta ja esittelee monen toimijan hankekokonaisuuteen liittyviä haasteita. Artikkelissaan Kostamo-Pääkkö korostaa paikallisuutta ja sen merkitystä hankkeiden toteutuksessa niiden kaikissa vaiheissa.

Artikkelissaan *Verkostoitumisesta voimaa hyvinvointipalvelujen kehittämiseen* Arja Kilpeläinen käsittelee verkostoitumisen tuomia etuja, mutta myös kompastuskiviä hanketyössä ja työntekijöiden keskinäisessä yhteistyössä. Kirjoittaja on haastatellut projektityöntekijöitä ja tarkastelee verkostoitumista heiltä saadun arvokkaan kokemustiedon pohjalta. Artikkelin liittyy Hyvinvointipalvelujen kehittäminen sivukylissä -tutkimushankkeeseen, jonka tavoitteena on analysoida sivukyliä palveluiden nykytilaa ja antaa tietoa uusien hyvinvointipalveluiden tuottamismahdollisuuksista syrjäisten kylien elinvoimaisuuden parantamiseksi.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikön hallinnoiman Kylä – Elämän keskus -hankkeen tehtävänä oli etsiä, kehittää ja pilotoida kohdealueelle tietoteknologiapohjainen palvelumalli, jonka avulla palvelut saadaan mahdollisimman lähelle käyttäjiä. Hankkeen aikana kertyneen tiedon ja kokemuksen perusteella Yrjö Nikunlassi tarkastelee artikkelissaan *Tietoteknologia kylien hyvinvointipalvelujen kehittämisessä* mahdollisuuksia sekä reunaehtoja, joihin törmätään kehitettäessä teknologiapohjaisia palvelumalleja haja-asutusalueille. Artikkelissa esitellään kahta palvelumallia, joista toinen on kokeiltavana teoksen julkaisuhetkellä.

Nina Peronius kuvaa artikkelissaan *Punainen Risti kehittämässä elävää elämää keskelle kylää*, millä tavoin vapaaehtoiset ja heistä muodostuvat verkostot voivat olla mukana hyvinvoinnin ja palvelujen tuottamisessa. Artikkelissa esitellään järjestöjen ja vapaaehtoisten mahdollisuuksia osallistua erityisesti ikäihmisille suunnattujen palvelujen tuottamiseen. Peronius pohtii lisäksi projektin avulla tapahtuvan kehittämisen mahdollisuuksia ja rajoitteita.

Leena Palojärvi ja Ristenrauna Magga ovat kirjoittaneet artikkelin *Virkus gilli – Vireä kylä Hyvinvointipalvelujen kehittämistä saamelaisalueilla*. He kuvaavat tekstissään SámiSoster ry:n Virkus gilli -projektin toimintaa saamelaisalueella ja kertovat millä tavoin projekti on muuttanut kyläläisten arkea. Artikkelissaan kirjoittajat korostavat etenkin laaja-pohjaisen yhteistyön sekä monipuolisten verkostojen merkitystä kylien ja palvelujen kehittämisessä.

Matti Autio kertoo projektityöskentelystä kylätasolla artikkelissaan *Projektityöntekijä toiminnan tukijana kylissä*. Kirjoittaja esittää kokemusperäisiä näkemyksiään kehittämistyön aloittamisen edellytyksistä, kylätoiminnan ylläpitämisestä ja kyläalueella olevien resurssien hyödyntämisestä. Lisäksi hän tarkastelee Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen Lapin Kylä-Hyve -projektin tavoitetta tukea ja aktivoita kylätoimintaa sosiaalisen pääoman sekä vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Anneli Pohjola tarkastelee artikkelissaan *Maaseudun palvelujen hankekehittäminen oppimisen paikkana* sisäistä ja ulkoista toimintalogiikkaa Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuudessa. Hän arvioi hankekokonaisuuden vahvuuksia ja tarjolla olleita mahdollisuuksia, mutta myös oppimisen paikkoja. Tarkastelunäkökulmana on harvaan asutun pohjoisen maaseudun mahdollisuudet nykyisessä yhteiskuntapoliittisessa ja hyvinvointipalveluiden murroksessa.

Nuorten Ystävät ry:n Lapsi Kylässä -projektin toiminta alkoi muita projekteja myöhemmin. Tämän vuoksi järjestössä katsottiin, että heidän osaltaan ajankohta artikkelin tuottamiseen oli liian aikainen, eivätkä he näin ollen käytä puheenvuoroa tässä teoksessa.

KYLÄT MUUTOKSESSA – Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä? -julkaisulla pyritään osaltaan lisäämään tietoutta lappilaisesta kylätoiminnasta sekä hyvinvointipalvelujen säilyttämisestä ja kehittämisestä harvaan asutun Lapin alueella. Vaikka tavoitteet ovat yhteiset ja tulokset on koottu samojen kansien sisään, niin jokainen kirjoittaja vastaa itsenäisesti oman artikkelinsa sisällöstä.

Kemijärvellä 1.3.2006

Arja Kilpeläinen ja Yrjö Nikunlassi

HYVINVOINTIA HANKKEILLA?

Kaisa Kostamo-Pääkkö

- 1 Toimintaympäristönä muuttuva maaseutu**
- 2 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden rakentuminen**
- 3 Paikallisuuden merkitys**
- 4 Projektitoiminnan haasteita**

1 Toimintaympäristönä muuttuva maaseutu

”Nyt on valtio kylään tullut,
ja on siellä kuin kotonaan,
ja viimeinen kylähullu
pois hoidetaan.”
– Juice Leskinen –

Kun maaseutua on tutkittu ja kuvattu, se on usein määrittynyt traditionaaliseksi modernisaatioteorioiden näkökulmasta¹. Tällöin nykyaikaa olisi urbaanin, kaupungistuvan maailman tila, kun taas menneisyys ja eletty elämä sijoittuisivat maaseudulle. Maaseudun rakennemuutos sijoittui 1960 ja 1975-luvuille, jolloin koneellistuminen valtasi alaa, suuret ikäluokat aikuistuiivat ja maaseudun rakennepolitiikka alkoi. 1980-luvulla maaseudulla vaikutti uusi aluepolitiikka. Kylätoiminta valtasi jalansijaa, maatilat erikoistuivat ja hyvinvointipalvelut näkyivät maaseudulla. Jukka Oksa (1998, 56–58) on kuvannut maaseudun muutosta sotien jälkeen kolmen poliittisen vaiheen kautta: asutuspolitiikka, teollisen hyvinvointivaltion aika ja maaseutupolitiikan vaihe. Muutokset maaseudulla näkyivät siirtyminä vaiheesta toiseen. Maaseudun talonpoikaisen talouspolitiikan muodonmuutos ja metsätyö-pienviljelyn tuhoutuminen liittyivät siirtymään asutuspolitiikasta teolliseen hyvinvointivaltioon. Hyvinvointipalveluita suunnattiin myös maaseudulle ja niiden rakentaminen toi maaseutujen keskuksiin palveluita ja työpaikkoja.

¹ Tutkimuksia: Oksa & Rannikko 1985; Lehtola 1993; Rannikko (toim.) 1993; Oksa 1998; Ahlstedt & Niemi 2002; Uusitalo 2003; Lamponen (toim.) 2004; Elinvoimainen maaseutu 2004.

Uusi siirtymäkausi elettiin 1990-luvulla. Talouslama loi uusia paineita. Elämään maaseudulla sisältyi uhkakuvia. Joka tapauksessa perinteinen maaseutu toimintatapoineen ja elämän muotoineen on etsinyt toisenlaisia elämisen ja toiminnan muotoja. 2000-luvun julkinen keskustelu maaseudun tulevaisuudesta ja maaseutupolitiikasta sisältää erityisesti lupauksen yrittäjyydestä, yritystoiminnasta, niihin liittyvien rakenteiden uudistuksesta sekä teknologisesta innovatiivisuudesta.

Maaseudun määritelmät ja rajat vaihtelevat asiayhteydestä, tilanteesta tai näkökulmasta riippuen. Maaseutua on määritelty ammattien, kulttuurien, organisaatioiden ja elämäntapojen kautta. Maaseutu voidaan ymmärtää myös kaupungin vastakohtana. Hallinnollisesta näkökulmasta Suomi jakautuu kuitenkin kuntiin eikä maaseutuun ja kaupunkeihin². Vuodesta 1995 lähtien kunta on voinut käyttää itsestään nimitystä kaupunki, jos se katsoo täyttävänsä kaupunkimaiselle kunnalle asetetut vaatimukset. Kaupunkimaisen vastakohtana nähdään haja-asutusvaltainen, jolloin kaupunki kuvataan väkimäärältään tiheänä ja maaseutu väljänä, tilavana rakenteena. (Ks. Kainulainen 2003.)

”Maaseutu on kaupunkien kanssa vuorovaikutuksessa oleva kansallisiin ja kansainvälisiin kehityskulkuihin kytkeytyvä, monimuotoinen osaavien ja tahtovien ihmisten sekä luonnon muodostama haja-, kylä- ja pikkukaupunkiasumisen ja yhä useampien ammattien yhteisö.” (Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005–2006, 8.)

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän (2004) mukaan maaseutupolitiikka toteuttaa niitä tavoitteita ja toimenpiteitä, joilla maaseudun asemaa pyritään parantamaan yhteiskunnassa ja aluerakenteessa. Tämän politiikan kohdealueeksi, siis maaseudeksi, määritellään alle 500 asukkaan taajamat. Maaseutualueella tarkoitetaan haja-asutusalueita eli taajamien ulkopuolisia alueita. Taajama on taas vähintään 200 asukkaan rakennusryhmä, jossa rakennusten etäisyys ei ole 200 metriä pidempi (Tilastokeskus 1977, 7). Tilastokeskuksen (2000, 101) määrittelyn mukaan maaseutumaiset kunnat ovat kuntia, joiden väestöstä alle 60 prosenttia asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 15 000. Maaseutukäsittelenä on lanseerattu

² Vuodesta 1977 lähtien on ollut vain yksi kuntamuoto, jolloin kaikki kunnat olivat Suomessa kuntia. Kun aiemmin kuntamuotoja oli kolme: maalaiskunta, kauppala, kaupunki. Vieläkin näitä eri käsitteitä ilmenee eri sukupolviin kuuluvien ihmisten puheessa ja keskustelussa.

myös EU-maaseutu. Se kattaa haja-asutusalueet ja taajamat, joissa on alle 30 000 asukasta. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004.)

Yhteenvedona voidaan todeta, että maaseutu on kaukana toisistaan sijaitsevia kyliä, metsiä ja peltoja sekä määritelmästä riippuen joka toisen tai joka viidennen suomalaisen asuinpaikka. Suomi on suuren, harvaan asutun maaseudun ja pohjoisen sijaintinsa vuoksi hyvin poikkeuksellinen maa Euroopassa. Suomessa on erityinen tarve kehittää maaseudun olosuhteisiin vaikuttavaa politiikkaa, joka samalla huomioi maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksen antamat mahdollisuudet. Elinvoimaisen maaseudun vaatimukset ovat kovat.

Muutoksia väestössä ja palvelurakenteissa

Lapin asuttuna pitämisen suuria haasteita ovat muuttoliike, asukkaiden ikääntyminen ja suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle. Lapin väkiluku on pitkään laskenut ja laskee edelleen. Väestön ikääntyminen on yleisilmiö, joka koskettaa myös useimpia keskuksia. Joillekin harvaan-asutuille, kooltaan pienille kunnille vinoutuva ikärakenne tuottaa lähes ylivoimaisen ongelman palveluiden järjestämiseen.

Ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun viimeaikainen muuttotappio aiheutuu pitkälti 15–29-vuotiaiden nuorten erittäin voimakkaasta poismuuttamisesta. Samanaikaisesti nuoret muuttajat vievät taantuvilta maaseutualueilta mukanaan seuraavan sukupolven asukkaat, mikä johtaa jatkuvaan negatiiviseen kierteseen. Jo tällä hetkellä suuressa osassa maaseutukuntia kuolleisuus ylittää syntyvyyden. Poismuuton seurauksena ikärakenne on vinoutunut ydinmaaseudulla ja harvaan asutuilla maaseutualueilla. Näillä alueilla väestön ikärakenne on selvästi vanhusvoittoisempi kuin kaupungeissa ja kaupunkien läheisellä maaseudulla. Lisäksi 15–64-vuotiaiden eli työikäisten osuus väestöstä on ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla huomattavasti muun maan vastaavaa osuutta pienempi, miesten osuus väestöstä on suurempi kuin naisten ja sukupuoli-rakenne vinoutuu edelleen. Sen sijaan kaupunkien läheisellä maaseudulla tilanne on väestökehityksen ja -rakenteen suhteen huomattavasti valoisampi. (Pohjois-Suomen katsaus 2000.)

Ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun nuorten koulutustaso on selkeästi muuta maata alhaisempi. Nuorten lähtiessä muualle opiskelemaan ja jäädessä uudelle paikkakunnalle asumaan harvaanasutut maaseutualueet eivät saa tarvitsemaansa koulutettua työvoimaa. Suuremmat

keskukset ja niiden lähialueet ovat väestön korkean koulutustason suhteen voittajia, kun taas ydinmaaseutu ja erityisesti harvaanasuttu maaseutu ovat häviäjiä.

Maaseudun työllisyys, elinkeinojen monipuolistaminen, palveluverkoston toimivuus sekä tarve kehittää kaupunki- ja maaseutupolitiikan toisiaan tukevaa yhteistyötä luovat omat haasteensa maaseudun elinvoimaisuudelle. Maaseudun palvelurakenteessa on tapahtunut useita muutoksia. Palvelut ovat vähentyneet ja niiden tarjonta on siirtynyt osittain taajamiin. Maaseudulla on edelleen palveluiden tarvitsijoita, joten palveluiden saatavuuteen ja laadukkuuteen on kiinnitettävä huomiota. Palveluita voidaan säilyttää tai niitä voidaan jopa lisätä tekemällä sektorirajat ylittävää yhteistyötä ja hyödyntämällä tieto- ja viestintäteknologiaa. Palveluiden luonteen muuttumisesta johtuen uudet palveluyritysmuodot, kuten hoivayrittäjyys ja matkailuyrittäjyys, tarjoavat uusia mahdollisuuksia maaseudulla.

Kaupungit ja maaseudut liittyvät toisiinsa monin tavoin. Lähi-keskukset ovat maaseudun asukkaiden asiointipaikkoja, joista he hakevat jokapäiväisen elämän tavarat ja palvelut. Harvinaisempia tavaroita ja palveluita haetaan suuremmista ja kauempana olevista keskuksista. Lähellä tuotettu koetaan turvalliseksi. Tämän perusteella olisi mahdollista kehittää vuorovaikutuksen muotoa esimerkiksi palveluihin.

Perinteinen vuorovaikutuksen muoto on päivittäinen työmatkaliikenne maaseudulta kaupunkiin ja päinvastoin. Vuoden 2002 lopussa maaseudulla asui noin 42 prosenttia suomalaisista. Työpaikoista vain 32 prosenttia sijaitsi maaseudulla vuoden 2001 tilastojen mukaan. Väestö- ja työpaikkaosuuksien iso ero kuvaa keskuksissa työssäkäynnin voimakkuutta. (Työssäkäyntitilasto 2000 – 2001.)

Kylä- ja kaupunginosayhdistysten vuoropuhelu voi johtaa hankkeisiin, joiden tuloksena kansalaiset alkavat tuottaa aineksia palveluiden organisoimiseen tapoihin, kaupunkien ja ympäristökuntien yhteistyön sisältöihin.

Maaseutu lomaviettopaikkana – matkailun merkitys

Ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun yhtenä mahdollisuutena nähdään runsas vapaa-ajan asutus. Etenkin lomien aikana vapaa-ajan asukkaista monissa harvaanasutun maaseudun kunnissa saattaa olla yhtä paljon kuin vakituksia asukkaita.

Olemme oppineet yhdistämään tietyt piirteet maaseutuun: pellot, metsät, joet, navetat, kesämökit, laiduntavat lehmät jne. Määrittäykö ja merkitseekö maaseutu mennyttä aikaa? Maaseudun olemukseen liitetään yhteisöllisyys: maaseudulla tunnetaan naapurit, luotetaan ihmisiin. Maaseutu mielletään turvalliseksi, rauhalliseksi ja puhtaaksi. (Ks. esim. Lüthje 2004, 46.) Maaseutu näyttäytyy lomanviettopaikkana idyllisenä.

Matkailun näkökulma ei ole välttämättä yhtä puhtoinen. Matkailu ja sen edistäminen ja tukeminen Lapissa on maakunnallisesti asetettu kehittämiskohteeksi. (Puoli Suomea samalle viivalle 2001, 11). Lapin maaseudun toimintaympäristön muutos lomanviettopaikaksi vaikuttaa siellä asuviin ja työskenteleviin ihmisiin. Matkailun merkitystä korostetaan työpaikkojen lisääntymisellä, mutta toisaalta keskustelu matkailun sivuvaikutuksista ei ole julkista. Esimerkiksi matkailukeskuksissa työssäkäyvien vanhempien lapsilla saattaa olla suhteettoman pitkiä hoitopäiviä päiväkodissa. Lapin matkailun vaikutuksia on tutkittu vähän siellä asuvien ihmisten näkökulmasta.

Informaatioteknologiassa maaseudun tulevaisuus?

Keskustelu tietoverkkojen käytöstä, saatavuudesta ja tarpeista eri alueilla koskee myös maaseutua ja sen syrjäisemmissä kolkissa asuvia ihmisiä. Heli Rantasen (2005, 162) mukaan laajakaistaisen tietoverkon rakentaminen jokaisen ihmisen ulottuville on kannattavuussyistä johtuen mahdollista. Hallituksen laajakaistatyöryhmä ilmoitti, että syyskuussa 2005 kotitalouksista 40 prosentilla oli käytössään laajakaistayhteys (Laajakaista-info).

Laajakaistayhteyksien rakentaminen Lappiin on haasteellinen tehtävä. Lapissa realisoituvat lähes kaikki laajakaistayhteyksien rakentamista vaikeuttavat tekijät: alueen laaja pinta-ala ja vaativat maasto-olosuhteet, arktinen ilmasto, erityisen harva asutus sekä markkinaehtoiseen tarjontaan riittämätön väestömäärä ja kysyntä.

Lapissa on kehittyvää yritystoimintaa sekä laaja-alaista koulutus- ja tutkimustoimintaa, jotka edellyttävät tehokkaita tietoliikenne- ja viestintäyhteyksiä. Suuri osa laajakaistayhteyksistä on rakennettu kaupallisin perustein ja ne ovat tarjolla noin 80 prosentille Lapin väestöstä. Tällä hetkellä yhteydet ovat keskittyneet tiheimmin asutuille alueille. Kuitenkin koko Lapin väestö tarvitsee kattavat tietoliikenneyhteydet, sillä palvelut

siirtyvät yhä kauemmas maaseudun asuinalueista ja entistä useammat palvelut ovat tarjolla vain sähköisesti. (Lapin laajakaistastrategia 2004.)

Maaseudun eloonjäämiskamppailussa tietoverkoilla on suuri merkitys. Haja-asutusalueilla laajakaistan käyttö liittyy elinkeinon harjoittamiseen ja arkisten asioiden hoitoon. Laajakaista nähdään peruspalveluna. Valtion ja kuntien tavoitteena on viedä palveluitaan verkkoon. Palveluiden sähköistäminen ei ole edennyt suunnitelmien mukaisesti. (Rantanen 2005, 162–205.)

Edellä kuvatut kehitysprosessit asettavat haasteita maaseudun tulevaisuudelle. Nuorten työllistyminen, koulutus ja maaseutu elinympäristönä vaativat erityistä huomiota. Ikääntyvän väestön palvelutarjonnan tehokas järjestäminen edellyttää ennakointia. Maaseudun kehittämisessä pitää keskittyä maaseutualueiden erojen entistä tarkempaan huomioimiseen sekä kuntien ja kylien tarpeisiin vastaavien julkishallinnon ratkaisujen etsimiseen. Siihen tarvitaan mukana olevien voimien kokoamista, uudenlaista organisoitumista ja tavoitteellista toimintaa. Vastaavalla tavalla kuin suomalaista yhteiskuntaa ei pidä latistaa moderniksi yleisyhteiskunnaksi, ei myöskään maaseutua pitäisi tarkastella homogeenisena kokonaisuutena. Maaseutu on erilaistunut sisäisesti ja maaseutukylien kehityssuunnat ovat voimakkaasti erkaantuneet. Maaseudun on reagoitava toimintaympäristön muutoksiin, jotta se pystyisi ylläpitämään toimintakykynsä.

2 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden rakentuminen

Ideasta toimintaan – pitkä matka

Kylä – Elämän keskus -hankkeen idea syntyi Lapin yliopistossa tehdyn ”Ei tää niin syrjässä” -tutkimuksen ja sen tulosten pohjalta (Laitinen & Pohjola 2001). Tutkimuksessa oli haastateltu kyläläisiä ja päättäjiä sekä kerätty perustietoa kylistä, siellä asuvista ihmisistä ja olemassa olevista palveluista. Haastateltavat olivat tuoneet esille konkreettisia tarpeita, ideoita ja ajatuksia siitä, mitä pitäisi kehittää ja miten. Sen pohjalta lähdettiin virittelemään hanketta, joka olisi luonteeltaan toiminnallinen.

Ennen kuin ensimmäinen varsinainen hankesuunnitelma oli valmis, erilaisia suunnittelukokouksia monine osallistujatahoineen oli ollut lukui-

sia. Jokaisessa suunnittelu- ja ideointikokouksessa huomattiin, että suunnitteluun tuli ottaa mukaan vielä uusia tahoja. Tämä johti aina uusiin ja uusiin suunnittelukokouksiin. Suunnittelu- ja ideointivaihe eri kokouksiin kesti vuoden 2002. Neuvotteluita ja kokouksia järjestettiin ympäri Lappia. Perustiimiin kuuluivat Lapin yliopiston sosiaalityön laitos, Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry, SámiSoster ry, Nuorten Ystävät ry, Suomen Punainen Ristin Lapin piiri, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto sekä Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Muita suunnitteluun osallistuneita olivat muun muassa Lapin liitto, Leader-yhteistyöryhmä, Saamelaiskäräjät, Lapin lääninhallitus sekä Enontekiön, Utsjoen, Kemijärven, Savukosken ja Pelkosenniemen kunnat.

Koordinaatiorahakkeesta tehtiin ainakin kuusi erilaista hankehakemusta eri rahoittajatahoille. Hankkeeseen haettiin rahoitusta EU-rahoitusrahastoista (ESR, EMTOR, EAKR) sekä sosiaali- ja terveysministeriöstä. Yleensä hakemuksesta muokattiin vielä pari kolme erilaista versiota eri rahoitusjärjestelmiin sopiviksi. Tallennettuja hakemuksia oli kymmenkertainen määrä eri päivämäärillä, nimillä, sisällöillä, resursseilla ja budjeteilla varustettuina. Ensimmäinen hakemus jätettiin kesällä 2002 ja myönteinen rahoituspäätös saatiin Lapin liitolta elokuussa 2003. Hankkeen suunnittelu- ja rahoituksenhakuprosessi oli siis todella pitkä. Sen aikana tapahtui paljon muutoksia myös toimijarakenteen ja yhteistyöverkoston sisällä. Muut hankekokonaisuudessa mukana olleet projektit olivat saaneet rahoituspäätöksensä ja aloittaneet toimintansa jo aikaisemmin. Koordinaatiorahake käynnistyi viimeisenä, joten se oli auttamattomasti myöhässä.

Hankekokonaisuuden missio

Edellä esitettiin taustaa ja perusteluita Kylä – Elämän keskus hankekokonaisuudelle, jonka missiona oli kylien hyvinvointipalvelujen turvaaminen ja kehittäminen. Hankesuunnitelmaa siteeraten:

”Tavoitteena on selvittää ja pilotoida paikallisiin tarpeisiin ja resursseihin perustuvien uusien hyvinvointipalveluiden tuottamisen vaihtoehtoja yhteistyössä usean eri kunnan kesken sekä yhteistyössä julkisen, yksityisen ja järjestösektorin kanssa.”

Koordinaatiorahakkeen suunnitelmassa oli esitetty palkattavaksi kolme työntekijää. Mutta miten kävi? Rahoittajataho myönsi resurssit vain yhden

työntekijän palkkaamiseen. Hankesuunnitelmassa esitetty missio säilyi kuitenkin samana. Tavoitteiden realistinen suhteuttaminen resurssihin tapahtui vasta hankkeen käynnistyttyä. Muutosten seurauksena jouduttiin aloittamaan uudet neuvottelukierrokset eri toimijoiden kanssa.

Koordinaatiohanke priorisoi omalta osaltaan tavoitteita ja tehtäviä uudelleen. Ensinnäkin vastuuta hankekokonaisuuden koordinoinnista jouduttiin pienentämään. Osahankkeet joutuivat toimimaan itsenäisemmin ja osalla niistä oli omat ohjausjärjestelmänsä taustajärjestöjensä kautta. Koska vahvaa koordinoituvastuuta ei nyt ollut kenelläkään, toimijoiden roolien löytäminen ja tavoitteiden konkretisoiminen vei paljon aikaa ja energiaa. Toiseksi hankkeessa priorisoitiin teknologian hyödyntämistä. Tavoitteeksi asetettiin, että päästäisiin pilotoimaan kuntalaisille ja kyläläisille suunnattuja verkkopohjaisia hyvinvointipalveluita. Haasteena oli päästä puheen ja suunnitelmien tasolta konkreettiseen toimintaan (ks. tarkemmin Yrjö Nikunlassin artikkeli). Ympäripyöreästä, kaikkea syleilevästä, hankekielisestä hankesuunnitelmasta oli päästy selkeän toiminnan tasolle jopa niin, että työntekijäkin tiesi mitä tehdä.

Kehittämisen tukirakenne hankekokonaisuudessa

Jo suunnitteluvaiheessa tiedettiin, että hankekokonaisuus oli haasteellinen. Viiden osahankkeen ja tutkimushankkeen toiminta yhteisen mission eteen oli vaativa tehtävä. Tämän vuoksi hankekokonaisuuteen suunniteltiin kehittämisen tukirakenne, jonka toteutti Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Kehittämisen tukirakenteessa osahankkeiden työntekijät ja taustatiimit kokoontuivat neljä kertaa vuodessa, yleensä kaksipäiväisesti. Kokoontumisissa käsiteltiin hankkeiden rooleja, vastuuta, tavoitteita ja konkreettista toimintaa. Tukirakenne auttoi tiedon kulussa, yhteistyössä sekä verkostoitumisessa eri hankkeiden ja toimijoiden välillä. Se myös mahdollisti tavoitteiden konkretisoitumisen ja helpotti dokumentointia. Samalla se vahvisti eri osapuolten tietoa paikallisuudesta, ja sen vahvasta identiteetistä sekä merkityksestä.

Kylä – Elämän keskus -hankkeen ohjausryhmä toimi osahankkeiden toiminnallisena ja sisällöllisenä ohjausryhmänä³. Tällä järjestelyllä pyrittiin välttämään päällekkäisiä ohjausjärjestelmiä, koska toimijat ja yhteis-

³ Osahankkeet vastasivat itsenäisesti omien hankkeiden taloudesta ja hallinnollisista raportoinnista. Usein tämä tarkoitti, että talouden seurantaan liittyen osahankkeilla oli omat ohjausryhmänsä.

työtahot olivat pitkälti samoja. Tavoitteena oli välttää tai ainakin keventää hankebyrokratiaa, jotta aikaa riittäisi enemmän konkreettiseen toimintaan.

Kylät ja hankkeen realisoituminen arkeen

Ajallinen viive ensimmäisistä yhteistyö- ja suunnittelukokouksista rahoituspäätökseen ja työntekijän palkkaamiseen oli pitkä. Tämä johti keskusteluun, etteivät alueelliset toimijatahot olisi sitoutuneita toimintaan. Väitettiin, että hanke tuotiin alueelle ulkoapäin. Tämän lisäksi hankkeissa tapahtui useita työntekijöiden vaihdoksia ja myös yhteistyökumppaneiden sisällä tapahtui toimijavaihdoksia. Vaihdoksista aiheutui ongelmia tiedonkulkuaan. Kun hankkeen avainhenkilöt vaihtuvat, neuvottelut pitää useasti aloittaa uudelleen. Usein myös tavoitteita ja toimintaa muokataan uusien toimijoiden toiveiden mukaisesti, jolloin seurauksena voi olla päättymätön oravanpyörä. Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuudessa tämä näkyi muun muassa kohdekylien valinnassa. Alun alkaen mukaan oli tarkoitus valita tutkimushankkeeseen (Pohjola & Laitila 2001) pohjautuen neljä Itä-Lapin kylää ja sen lisäksi saamelaisalueelta oli ajateltu ottaa mukaan kolme kylää. Toisin kuitenkin kävi. Osa kylistä vaihtui ja mukaan otettiin kylä myös alkuperäisten suunnitelmien ulkopuolelta. Lopulta hankkeessa oli mukana 12 kylää.

Kohdekylien valinnan jälkeen syntyi tilanne, jossa alkuperäisiä resursseja oli supistettu, mutta toiminta-alueetta oli laajennettu. Tämä johti väistämättä siihen, että toiminta ei toteutunut kaikissa kylissä alkuperäisten tavoitteiden mukaisesti. Hanketoiminnan aikana tavoitteita jouduttiin rajaamaan ja vastuuta jouduttiin jakamaan eri osahankkeille. Työntekijöiden toimintaa kohdennettiin alueittain paikallisuus huomioiden. Esimerkiksi koordinaatiohankkeessa päätettiin keskittyä teknologiaan Itä-Lapissa, koska hanketyöntekijän asemapaikka oli Kemijärvellä. SámiSoster ry:n hanke priorisoi toimintansa kohteiksi nuoret, koska saamelaisalueella toteutetuissa kylätapaamisissa erityisesti nuorten tarpeet nostettiin voimakkaasti esille. Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen hanke kohdentui Itä-Lapin alueelle keskittyen muun muassa kylätapaamisiin, kyläsuunnitteluun ja koulutuksiin, joilla vastattiin alueelta ilmoitettuihin tarpeisiin. Suomen Punaisen Ristin hankkeessa priorisoitiin vapaaehtoistoimintaa

tietyillä kohdealueilla ja -kylillä Itä-Lapissa⁴. Kun toimintaa ja tehtäviä tällä tavoin hankkeen eri vaiheissa priorisoitiin ja rajattiin, korostui paikallisuuden merkitys monestakin näkökulmasta.

3 Paikallisuuden merkitys

Lähtökohtana on ajatus maaseudun muutoksesta ja sen yhteydestä kylälaisten elämään sekä kysymykseen paikallisuuden merkityksestä. Asetelma muodostuu kahden alueen leikkauksena: Itä-Lapin ja saamelaisalueen sekä näkökulma hyvinvoinnin kysymyksiin.

Humanistisen maantieteen paikkakäsitystä mukaillen ymmärrän paikan tilaksi, johon ihminen liittää merkityksiä elämismaailmassaan. Paikka on ihmisten kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityksensä saava ilmiö. (Haarni ym. 1997, 16–17.) Paikallisuutta tuotetaan, paikallisuudessa eletään, oma arkipäivä on aina lähellä. Paikallisuus on osallisuutta tuttuun ja elettyyn (Knuutila 1998, 198; Moring 2000, 86). Paikallisuus on mukana kokemuksessa, koska maailmaa katsotaan ja tulkitaan paikallisesta näkökulmasta. Kokemus sekoittaa ylipaikalliset ja paikalliset ilmiöt, jotka nivoutuvat erottamattomaksi elämän kokonaisuudeksi. Kylässä asuminen perustuu tavallisuuteen, arkisuuteen, tuttuuteen. Jos on paikallinen, se ei voi olla kaukana omasta kokemusmaailmasta. Paikalla on prosessiluonne, se on konstruoitu monin tavoin ajassa yksilöiden ja sukupolvien kokemuksissa. Paikkaa ei voi ottaa sellaisenaan, kiinteänä pysyvänä jalansijana. (Rannikko 2000, 152.) Paikallisuudella on oma luonteensa, se on toimijoiden luomaa. Paikallisyhteisö rakentuukin useista rinnakkaisista yhteisöistä, sukupolvista, joiden paikallisuuden kuvat poikkeavat toisistaan (Riikonen 1997, 182).

Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuden tavoitteena oli synnyttää yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta. Tarkoituksena oli elvyttää hiipuvaa yhteistoimintaa sekä elvyttää kansalaistoiminnan muotoja sekä osallistumista paikalliseen päätöksentekoon. Ne paikalliset, joita toivotaan yhä enemmän mukaan osallistumaan, eivät välttämättä ole kiinnostuneita uudesta seutukunnasta ja seutukunnallisuudesta, heidän toimintaympäris-

⁴ Esittelin tässä lyhyesti ja esimerkinomaisesti eri osahankkeissa tapahtuneita muutoksia ja rajauksia verrattuna alkuperäisiin hankepapereihin. Tässä julkaisussa eri osahankkeet esittelevät ja arvioivat myöhemmin tarkemmin omien hankkeiden toimintaa ja priorisointeja.

tönsä on paikallinen. Kuten Rannikko (2000, 152) kuvaa, paikallisuudella voi olla myös nurkkakuntaisia piirteitä, jotka rajoittavat ja vaikeuttavat ihmisten välistä luontevaa yhteistoimintaa.

Jos paikalla viitataan enemmän yksilölliseen merkitysmaailmaan, niin alue tai seutu puolestaan viittaa lähinnä yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tilan jäsentämiseen (Rannikko 1996, 28). Alueellisessa identiteetissä tai kertomuksessa meistä on kyse tiettyyn yhteiskunnan spatiaaliseen rakenteen osaan liitettävästä mielikuvasta tai tietoisuudesta. Sitä uusinnetaan, vahvistetaan ja muutetaan erityyppisten instituutio-naalisten, kulttuuristen tai sosiaalisten käytäntöjen kautta. Alueelliset identiteetit ovat kollektiivisia kertomuksia siitä, keitä ja millaisia me ja alueemme ovat. (Paasi 1996, 222.)

Itä-Lapista ja saamelaiden kotiseutualueesta puhuttaessa korostuu syrjäisyys puhetapana. Sitä on tuotettu tämänkin hankkeen teksteissä, esittelyissä, nettisivuissa ja julkisuuskuvassa. Se mikä tekee hankkeesta kiinnostavan, on paikallisuuden sijoittuminen syrjäseudulle, syrjäisyyden tuoma erityisyys. Lappi mielletään syrjäseuduksi ja on pohdittu voiko kaunis, mutta köyhä ja harvaan asuttu Lappi pysyä kunnialla mukana huomisen kehityksessä ja samalla asuttuna?

Syrjäisyyteen liitetään yleisesti mielikuvia jälkeen jäämisestä ja kehityksestä putoamisesta (vrt. Shields 1991, 3). Lapissa syrjäisyyskeskusteluun tuo oman ulottuvuutensa tietoyhteiskuntakeskustelu. Sille leimallista on edistysellisyys ja edelläkävijyys. Tietoyhteiskuntapuhe muuttaa syrjäisen positiiviseksi mielikuvaksi. Syrjäisyys poistuu tietoyhteiskunnan tieltä, vaikka samalla tekee sen näkyväksi.

Toisaalta paikallisuus näyttäytyy myös toisin päin – negaationa. Saammeko me täällä Lapissa kehittää? Voimmeko olla tekniikan sovel-lusten käyttöön otossa sosiaalialalla edelläkävijöitä? Saammeko me täällä periferiassa kehittää näin pienelle väestöpohjalle teknologisia sovelluksia vai pitääkö se tehdä valtakunnallisesti? Näihin kysymyksiin törmätään pohjoisen ja etelän vastakkainasettelussa. Joustavuutta työskentelyyn tuo se, että Lapissa meitä toimijoita on vähän ja me tunnemme toisemme. Tällöin asiat ehkä etenevät helpommin, järjestelmät eivät ole niin jäykkiä ja hitaita.

Tärkeä kysymys on myös, miten paikalliset käytännöt ja hyväksi testatut toimintamallit voidaan siirtää muualle? Mitä paikallisuus siinä näkökulmassa tarkoittaa? Onko paikallisuuden huomioon ottaminen sitä,

että uudet toimintamallit täytyy aina istuttaa paikallisiin olosuhteisiin sopiviksi ja näin ollen aina rakentaa paikallisista näkökulmista?

Paikallisuuden kehittämisessä, olipa kysymys sitten urbaaneista lähiöistä tai maaseudun haasteista, on todettu, että keskittymällä pelkästään talouden, elinympäristön ja rakennusten saneeraukseen ei väestöä saada vakiinnutettua eikä aluetta kukoistamaan. Pelastukseksi on haluttu rakentaa ei-aineellisia tukipilareita ja yhteisöllisyyttä. Kansalaistoiminta, naapuriapu, verkostoituminen ja erilaiset osallistavat toimintamuodot löytyvät avainsanoina lähes jokaisesta kehittämispaperista ja -suunnitelmasta. (Matthies 2003, 151.)

Vahva paikallinen identiteetti on näkynyt myös Kylä – Elämän keskus -hankkeen sisällä, erityisesti alueellisissa toiminnoissa. Saamelais-alueella kulttuurista nouseva yhteisöllinen toimintatapa on ollut vahvasti läsnä hankkeen toteutuksessa, kun taas Itä-Lapissa kansalaistoiminnan eteen on jouduttu tekemään enemmän työtä. Sen sijaan teknologisten sovellusten käyttöönotolle ja kehittämiselle ilmapiiri Itä-Lapissa on ollut myönteinen, jolloin se on ollut paikallisesti helppo toteuttaa. Paikallisuuden vahvuutena näyttäytyy myös lähes kaikkien hankkeen työntekijöiden paikallistuntemus, työskenteleminen ja asuminen alueella.

4 Projektitoiminnan haasteita

Projektikeskeisyys

Projektityö on lisääntynyt sosiaali- ja terveydenhuollossa viime vuosina. Yleensä projektin avulla haetaan uusia työkäytäntöjä, joilla parannetaan palveluja ja kehitetään työmenetelmiä. Projektit ovat kohdanneet myös kritiikkiä. On sanottu, että projektit syövät aikaa muulta työltä, eikä niistä ole ollut aina hyötyä. Miksi projektien avulla kehittäminen ei tunnu toimivan? Miksi projektien tulokset haihtuvat ilmaan? Mitä seuraa, kun työtä ja organisaatiota kehitetään vain projekteilla? Miten erilaiset projektit soveltuvat sosiaali- ja terveydenhuoltoon?

Projekteilla kehittämisen suuri ongelma on, etteivät tulokset tahdo ankuroitua työhön. Se johtuu siitä, että projektissa ei ole katsottu toiminnan kokonaisuutta, vaan projektissa on keskitytty irrallisiin toimiin. Jos kokonaisuutta ei oteta huomioon, niin seuraa hylkimisreaktio,

joka taas johtaa toiseen ongelmaan eli jatkumattomuuteen. Kaikkia projekteja ei välttämättä muisteta ja toisinaan tehdystä jää kaoottinen kuva. Kun projektin tuloksia ei saada juurrutettua, ongelma jää ratkaisematta. Tulokset unohtuvat arkistoon ja pahimmassa tapauksessa sama työ tehdään uudelleen. Projektien yhteys organisaatioon ja sen strategiaan jää heikoksi.

Projekti voi kompastua myös siihen, että siinä kehitetty malli ei sovellu ratkaisuksi olemassa olevaan ongelmaan. Projektilla on haettu ratkaisua ennalta tuntemattomaan ilmiöön tai ongelmaan. Pian huomataan, että projektissa tuotetaan papereita, joilla on muodollinen hyväksyntä. Opitaan näyttämään vakuuttavilta ilman todellisia tuloksia. Tuloksellisempaa on, mikäli projektissa mukana olevilla on mahdollisuus ja oikeus käydä avointa ja rakentavaa keskustelua koko prosessin ajan. Projektia arvioitaessa on puhuttava lopputuloksen lisäksi myös lähtötilanteesta sekä matkan aikana kohdatuista ongelmista ja niiden syistä.

Rahoitus ohjaa toimintaa?

Valtionosuusuudistus, sosiaalialan kehittämishankkeet, terveysprojektit ja EU-jäsenyys ovat lisänneet huikeasti projektien määrää myös sosiaali- ja terveydenhuollossa. Vaarana on, että lähdetään kehittämään sitä, mihin saadaan rahaa. Tällöin ulkopuoliset rahoittajat ohjaavat kehittämisen suuntaa. Toinen vaihtoehto on ottaa käyttöön oikea hankekieli ja termistö, jotta rahoitusta saadaan. Seurauksena voi olla, että hankkeiden sisällölliset ja konkreettiset tavoitteet ovat vaikeasti ymmärrettäviä tai ne käsitetään väärin. Tämä voi hidastaa ja vaikeuttaa työntekijän konkreettista toimintaa, koska aikaa kuluu hankkeen tavoitteiden, roolien ja vastuiden selvittämiseen.

Yhtenä avoimena kysymyksenä voidaan esittää, mitä hankkeilla ja projekteilla saadaan kehittää? Hankkeiden ohjausjärjestelmät ja toimintalinjaukset määrittävät aika tarkkaan, mihin rahaa saa tai ei saa käyttää. Tämä on ristiriidassa alueelta esiin tuotujen tarpeiden kanssa. Kylä – Elämän keskus -hankkeessa oli alun perin tavoitteena tekniikan soveltaminen ja pilotointi, mutta rahoittajien ehdoissa oli, ettei laitehankintoihin tai investointeihin ollut käytettävissä rahaa. Rahoitusehto koski esimerkiksi tietokonehankintoja, mutta se ei estänyt verkkoneuvonnan ohjelmiston suunnittelua ja käyttöönottoa. Koulutuskulut eivät olleet myöskään hyväksyttäviä menoja Kylä – Elämän keskus -hankkeen kohdalla. Se on

ristiriidassa kehittämistyön kanssa, sillä työntekijöiden tulee saada koulutusta, mikäli koulutustarvetta ilmenee tai tarvitaan erityisosaamista.

Joustava ja avoin yhteistyö rahoittajatahon kanssa on tärkeässä asemassa hanketyössä, jotta ongelmilta vältytään. Hankkeen toimijoiden täytyy tuntea eri rahoitustahot ja niiden toimintajärjestelmät. Tämä vie aikaa ja on nostanut esiin uuden ammattikunnan, nimittäin hanketehtailijat ja hankesuunnittelun ammattilaiset. Toivottavasti tulevaisuudessa eri rahoituskanavat ja -järjestelmät yhtenäistetään, jolloin hankebyrokratiaakin voidaan keventää.

Irrallaan arkityöstä

Projekteissa haetaan uutta tapaa tai hyvää käytäntöä tehdä työtä. Tuloksia voidaan saavuttaa, mutta ne eivät välttämättä juuru kohteena olevan työyhteisön perustyöhön. Ongelmana on, että projektityö monesti perustuu lineaariseen, irralliseen kehittämisen malliin. Projektit irrotetaan usein perustyöstä ja työyhteisöstä. Tällöin kehittämistehtävän saanut erillinen ryhmä tekee työtään erillään, kaukana ja usein myös pitkän ajanjakson jossain muualla. Kun projektityöntekijät ovat löytäneet hyvän käytännön tai ratkaisun ja palaavat kertomaan niistä työyhteisöön, monia muutoksia on voinut tapahtua. Ongelma ei ehkä ole enää ajankohtainen tai ongelma on ratkaistu jo muulla tavoin.

Projektin tuotos on käytännössä projektiraportti. Se on yleensä pelkistetty kuvaus siitä, mitä on tehty. Usein raportti kertoo vakuuttavasti onnistumisista, mutta ongelmista, epäonnistumisista tai vastoinkäymisistä ei kerrota. Käytännössä projekteissa edetään usein yrityksen ja erehdyksen kautta onnistumiseen. Projekteissa syntyy paljon hiljaista tietoa, jota raporteissa ei dokumentoida.

Welfare mix -mallien etsiminen ja haasteet

Kylä – Elämän keskus -hankkeessa oli haastava tavoite welfare mix -toiminnan osalta. Järjestöt ovat keskeisessä asemassa kehitettäessä uusia toimintatapoja ja interventioita. Järjestöille oli vastuutettu jo hankkeen perusajatuksessa tärkeä rooli hyvinvoinnin tuottamisessa ja kansalais-toiminnan virittämisessä sekä siihen vaikuttamisessa. Eri järjestöjen mukana olo Kylä – Elämän keskus -hankkeessa vastasi tähän haasteeseen.

Ajatuksena oli saada paikalliset yritykset mukaan kehittämiseen ja uudenlaiseen hyvinvoinnin tuottamiseen. Tavoitteena oli esimerkiksi saada paikalliset matkailuyritykset tuottamaan ikääntyneille koti- ja ateriapalveluita. Tämä hyödyttäisi matkailuyrityksiä, koska näin yrityksellä ja sen työntekijöillä olisi matkailusesongin ulkopuolisina, hiljaisinakin aikoina toimintaa. Samalla ikääntyneet ihmiset voisivat asua mahdollisimman pitkään kotonaan, kun hyvinvointipalveluita saisi läheltä. Emme ehtineet tässä asiassa käytännön toiminnan tasolle, emme edes neuvottelemaan kunta- ja yrityssektorin kanssa.

Hankekeskeinen resursointi mahdollistaa nopean puuttumisen havaittuihin kehittämistarpeisiin, mutta se aiheuttaa myös ongelmia. Ongelmat ilmenevät tavoitteiden lyhytkestoisuutena, työntekijöiden vaihtuvuutena ja rekrytointivaikeuksina sekä osin jo ilmenevänä projektihaluttomuutena. Moninainen kehittämishanketodellisuus on kuntatoimijan näkökulmasta pirstoutunutta ja lyhytjänteistä toimintaa, joka valitettavan harvoin johtaa pysyviin ja kestäviin uusiin palvelurakenteisiin. Tämän vuoksi hankkeiden kokoa tulisi suurentaa ja työn jatkuvuutta tehostaa. Myös kehittämistyön resursointi tulisi saada nykyistä pitkäjänteisemmäksi.

Innovaatioiden synty on arvoituksellisuutta

Innovaatiot ovat osoitus luovuudesta eli kyvystä keksiä, löytää ja oivaltaa jotain uutta. Hanketoiminnassa vaaditaan innovatiivisuutta, niin myös Kylä – Elämän keskus -hankkeessa. Yleensä innovatiivisuus liitetään kasvuun, kilpailukykyyn ja työllisyyteen. Mutta toisinkin voi ajatella. Innovatiivisuus on mahdollista yhdistää kykyyn aloittaa laadullisesti jotakin uutta, kykyyn irrottautua oman ajan vaateista ja ennakkoluuloista.

Innovatiivisuus käsitteenä on ongelmallinen. Etukäteen ei voida tietää, mikä lopulta näyttäytyy innovatiivisuutena. Jos se tiedettäisiin, emme puhuisi enää innovaatiosta. Kun monet tahot vaativat ja mainostavat innovatiivisuutta, se kuuluu käytössä eikä se lopulta enää tarkoita mitään. Pienet askeleet ovat tarpeellisia innovaatioiden luomisessa. Tarvitaan myös raakaa työtä arjessa, jotta pienin askelin syntyneet innovaatiot leviäisivät. Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuudessa otettiin pieniä askeleita, joita löydät tämän teoksen eri artikkeleista. Aika näyttää, miten ne integroituvat arkeen.

VERKOSTOITUMISESTA VOIMAA HYVINVOINTIPALVELUJEN KEHITTÄMISEEN

Arja Kilpeläinen

- 1 Johdanto**
- 2 Verkostoitumista vai yhteistyötä?**
- 3 Verkostot mahdollistajina**
- 4 Onnistumisia**
- 5 Teknologia verkostoitumisen tukena**
- 6 Kompastuskiviä ja kritiikkiä**
- 7 Tien tasausta tuleville projekteille**
- 8 Lopuksi**

1 Johdanto

Lapissa hyvinvointipalvelujen turvaaminen kuntalaisille tuottaa enenevästi päänvaivaa kuntapäätäjille. Erityisesti tilanne koskettaa sivukylissä asuvia kyläläisiä. Esimerkiksi ikääntyvien asukkaiden kannalta olisi parasta, mikäli he voisivat olla kotonaan mahdollisimman pitkään, mutta kotihoito pitkien etäisyyksien maakunnassa maksaa. Kuntien verotulot pienenevät ikääntyvän väestön jäädessä eläkkeelle ja työikäisten muuttaessa muualle työn perässä. Huoltosuhde Lapin kunnissa kääntyy yhä epäedullisemmaksi. Taloudellisten vaikeuksien kanssa kamppaileville, hyvinvointipalvelujen järjestämistä vastaaville kunnille asetelma lupaa vähän, mutta vaatii paljon.

Valtakunnallinen hyvinvointipolitiikan kehitys on johtanut väistämättä siihen, että hyvinvointipalvelujen tuottamisen painopiste on siirtymässä paikalliselle ja alueelliselle tasolle. Hyvinvointipalvelujen turvaaminen kuntalaisille vaatii uudenlaisia järjestelyjä ja kokeiluja. Yhtenä mahdollisuutena on tuotu esiin järjestöjen ja kuntien välisen yhteistyön vahvistaminen, koska julkinen sektori ei voi olla enää erillinen, itsenäinen saareke, vaan se on pakotettu hakemaan kumppanuuksia eri tahoilta, muun muassa järjestöistä ja yrityksistä. Tähän palvelutuotannon kehittämiseen

kuuluvat kuntien omien kehittämistoimien lisäksi myös eri organisaatioiden toteuttamat erilaiset kehittämisprojektit.

Vuosina 2003–2006 Itä- ja Pohjois-Lapissa toteutettiin laaja hyvinvointipalvelujen kehittämisen yhteishanke, johon sitoutuivat kolmannen sektorin järjestöistä Nuorten Ystävät ry *Lapsi Kylässä* -projektilla, SámiSoster ry *Virkus gilli* -projektilla, Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry *Lapin Kylä-Hyve* -projektillaan sekä Suomen Punaisen Ristin Lapin piiri *Elävää elämää keskellä kylää* -projektin. Kukin järjestö on palkannut projektiin yhden työntekijän (SámiSoster kaksi) Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella. Näiden lisäksi projekteilla on useita muita yhteistyökumppaneita mukaan lukien toiminta-alueen kunnat eli Enontekiö, Utsjoki, Salla, Savukoski, Kemijärvi ja Pelkosenniemi sekä Punaisen Ristin projektin osalta myös Posio. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (POSKE) on huolehtinut toiminnan koordinoinnista *Kylä – Elämän keskus* -hankkeella sekä tuonut teknologista osaamista oman kehittämishankkeensa kautta. Lapin yliopiston sosiaalityön laitos vastaa kokeilu- ja kehittämishankkeeseen liittyvästä tutkimuksesta. Lapsi Kylässä -projekti sekä tutkimushanke jatkavat toimintaansa vuoteen 2007, muiden osalta toiminta päättyy keväällä 2006.

Neljän itsenäisen projektin, koordinaatiohankkeen sekä tutkimushankkeen toiminnan verkostoituminen sisällöllisesti samankaltaisella, joskin maantieteellisesti hyvinkin laajalla toiminta-alueella asettaa mielenkiintoisia haasteita toimijoille niin organisaatiotasolla kuin yksittäisten projektityöntekijöiden kohdalla. Hankekokonaisuuden tavoitteena oli projektien keskinäinen yhteistoiminta hyvinvointipalvelujen kehittämisessä yhdessä kunnan viranomaisten kanssa. Tässä artikkelissa tarkastelen edellä mainittujen Itä- ja Pohjois-Lapissa toimineiden projektien ja niiden työntekijöiden keskinäisen sekä ulkoisen verkostoitumisen vahvuuksia ja heikkouksia. Varsinaiseen yhteistyön vaikuttavuuteen ja tehokkuuden arviointiin artikkeli ei ota kantaa.

Artikkelissa näkökulma on pääasiassa työntekijälähtöinen, vaikka verkostoitumista voisi tarkastella myös esimerkiksi järjestötasolla tai institutionaalisesti hankekokonaisuuksien välillä. Verkostoituminen ja yhteistyö olivat erityisen tärkeinä elementteinä tässä hankekokonaisuudessa siksi, että projekteilla oli yhteinen tausta ja lähtökohdat sekä se, että jokaisessa projektissa oli ainoastaan yksi työntekijä (SámiSosterilla osan aikaa kaksi). Tämä lisää työntekijätasolla tarvetta verkostoitumiseen, koska sillä on olennainen merkitys osallisten

jaksamiselle, hyvinvoinnille ja selviytymiselle. (Ks. esim. Metteri 2003, 157.) Kun yksi työntekijä huolehtii käytännön työn toteutuksesta, korostuu projektien keskinäisen yhteistyön rooli, joka tuo työntekijänäkökulman vahvasti esille myös verkostoitumisessa. Olennaista on toimijasubjektien keskinäinen verkostoituminen; ilman sitä projektitkaan eivät voi verkostoitua.

Artikkelin informanteina ovat projektityöntekijät, joita haastattelin touko-kesäkuussa 2005. He antoivat arvokasta tietoa verkostoitumiskokemuksistaan. Tein kaksi haastattelua puhelimitse, neljä kasvokkain. Nauhoitettujen ja litteroitujen haastattelujen analysoinnissa käytin apuna ATLASi-ohjelmaa.

2 Verkostoitumista vai yhteistyötä?

Verkostoituminen ja yhteistyö ovat keskenään lähikäsitteitä ja niitä käytetäänkin usein rinnakkaisina termeinä, joskus jopa synonyymeinä. Käsitteet nivoutuvat vahvasti kiinni toisiinsa; ilman toista ei ole toistakaan. Artikkeleissa ajattelen verkostoitumisen olevan enemmän kuin pelkkä yhteistyö. Mikäli toiminnan pyrkimyksenä on saavuttaa sellainen taso, jossa tavoitteet ovat yhteisiä ja toimintaa toteutetaan yhteisen suunnitelman pohjalta, ollaan jo tekemässä varsinaista yhteistyötä. Sitäkin enemmän vaatii yhteisen työn toteuttaminen, jolloin edellytetään muun muassa yhteistoiminnallisuutta, suunnitelmallisuutta, jatkuvuutta ja toisten toiminnan tuntemista. (Ks. esim. Pohjola 1991, 120–121.)

Verkostoitumista määriteltäessä on tärkeää ymmärtää käsitteiden verkottuminen ja verkostoituminen ero. Verkottumisella tarkoitetaan yleensä tietotekniikan ja tietoverkkojen käyttöä. Verkko toimii ainoastaan teknisenä apuvälineenä yhteydenpidossa muihin toimijoihin. Verkostoituminen sen sijaan on laajempi käsite, jonka avulla saadaan sosiaalista ja taloudellista lisäarvoa toimintaan. Verkko on siis verkostoitumisen apuväline, jolloin ilman verkkoa ei ole verkostoa, ja toisaalta verkko jää rakenteelliseksi puitteeksi ilman aktiivisesti toimivaa verkostoa. Verkostoituminen voidaan siten määritellä prosessiksi, jossa verkostoon kuuluvien osallisten tieto, taito ja osaaminen yhdistetään lisäarvoa tuottavaksi toiminnaksi. (Kohti strategisia yritysverkostoja 2003, 6–7.) Verkostoitu-

miseen olennaisesti kuuluva toiminnallinen vastavuoroisuus tukee onnistuessaan kaikkien osallisten toimintaa ja sen kehittämistä.

Verkostoitumista pidetään yhtenä tapana organisoida yhteistyötä, mutta se on enemmän kuin pelkkä yhteistyö. Verkostossa lähtökohtana ovat toimijoiden organisoituminen ja heidän välillään olevat vuorovaikutussuhteet, joiden kautta verkosto elää ja muuttua muotoaan käytännön työssä. Toisistaan määräytyvistä osatekijöistä koostuva verkosto on vähitellen muuttuva systeemi, jota toimijat tai muut yhteisen toiminnan osatekijät muokkaavat omalla tavallaan asettamalla ehtoja omien tarpeidensa mukaisesti.

Pohjimmiltaan verkostoissa on kyse toimijoiden välisten vuorovaikutustarpeiden lisääntymisestä, jota kautta sekä taloudelliset että sosiaaliset suhteet liittyvät yhteen erottamattomasti. Analyttisesti tarkasteltuna verkostoissa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Verkostonäkökulmasta tarkastellen kaikki olemassa oleva – ihmiset, koneet, järjestelmät, sovellukset – ovat luonteeltaan materiaalisesti heterogeenisiä suhteita, jotka muokkaavat toisiaan. Verkosto määräytyy aina tapauskohtaisesti, mistä johtuen vain empiirisesti voidaan määritellä, mitä toimijoita tai elementtejä siihen kuuluu ja miten ne vaikuttavat verkoston koostumukseen tai ylläpitävät verkostoa. Teknologiaakaan ei voi täysin erottaa toiminnasta ja sosiaalisista verkostoista. (Koivisto 2002, 100–102; Mäkinen 1999, 88–89.)

Yleisten verkostoitumisteorioitten mukaan verkostoitumisessa toimijoiden keskinäisriippuvuus lisääntyy eli oma työ vaikuttaa toisten osallisten toimintoihin ja päinvastoin. Toiminnassa merkittävässä asemassa ovat vastavuoroiset, ei-hierarkkiset vuorovaikutussuhteet. Yksinkertaisimmillaan verkosto nähdään yhteisen intressin ympärille organisointuneina, eriasteisesti ja eri tavoin toisistaan riippuvaisten toimijoiden vakiintuneina suhteina. Verkostot tuottavat hyötyä kaikille niissä mukana oleville toimijoille ja ne ovat melko pysyviä. Toiminnan perusoletuksena on, että se mahdollistaa avoimen kommunikaation sekä monensuuntaisen ihmisten ja ideoiden liikkumisen toimintaympäristössään, jossa ei ole perinteistä keskusta tai johtoa. (Linnamaa & Sotarauta 2000, 34, 42.)

Verkostoissa toiminnan edellytys on sitoutuminen tiettyihin lähtökohtiin. Reija Linnamaan ja Markku Sotaraudan (mt.) mukaan verkostossa yhteistyö perustuu keskinäiseen tukeen, luottamukseen, solidaarisuuteen ja lojaalisuuteen, mutta se edellyttää ensiksi keskinäisen riippuvuuden tajuaamista ja toiseksi sen hyväksymistä. Philip Cooke (1993, 161–162) puolestaan näkee verkostotoiminnan perusedellytyksinä vastavuoroisuuden,

luottamuksen, oppimisen, kumppanuuden ja hajauttamisen. Jotta verkosto toimisi, toimijoiden täytyy sisäistää yhdessä tekemisen filosofia siten, että yhteistyö koetaan periaatteelliseksi eikä ainoastaan tekniseksi välttämättömyydeksi (Mäkinen 1999, 91).

Verkostomainen työskentely, moninäkökulmainen kehittäminen, toimiminen kompleksisissa ja epävarmoissa olosuhteissa, joissa monet periaatteessa tasavertaiset toimijat hakevat asemiaan, on vielä uutta ja vakiintumatonta (Arnkil T. ym. 2000, 50–52; Kickert 1997).

3 Verkostot mahdollistajina

Kehittämishankkeissa verkostoitumisen tarjoamat mahdollisuudet ovat moninaisia. Verkostossa työntekijät voivat testata omia ajatuksiaan ja ideoitaan keskenään sekä toteuttaa yhteistyötä siten, että parhaimmillaan saavutetaan huomattavia kustannussäästöjä ja työn sisällöllinen laatu paranee. Erilaiset tavoitteet, mielipiteet ja intressit toimivat pohjana luotessa yhteistä näkemystä. Tavoitteiden ja intressien on kuitenkin oltava osallisilla samansuuntaisia, jotta verkostotyöskentelyn edellytyksenä oleva vastavuoroisuus täytyisi.

Hankekokonaisuuden projektityöntekijät pitivät verkostoitumista ja yhteistyötä hyvinvointipalveluiden kehittämisessä harvaan asutussa Lapis-tärkeänä, itse asiassa kehittämisen edellytyksenä. Verkostoituminen nähtiin erityisesti kuntatasolla työskennellessä merkittäväksi tekijäksi. Mikään kunta ei pystyne pidemmän päälle tarjoamaan laadukkaita palveluita kuntalaisilleen, ellei yhteistyötä tehdä yli toimija- ja toimialuerajojen kunnassa ja kuntien välillä (ks. esim. Kytö ym. 2003, 18–19).

Jo hankekokonaisuuden suunnitteluvaiheessa yhteistyökumppaneiden haku painottui jokaisen osalta omien toimintalinjojen mukaisesti. Siten esimerkiksi Nuorten Ystävät ry:n hankkeessa verkostoitumista suunnattiin kuntien viranomaisiin, kun taas Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen projektissa painotettiin kylien ja kyläläisten osuuden merkitystä toteuttamisessa. Punaisen Ristin projekti lähti puolestaan luomaan toimintaverkosta paikallisosastojensa kautta ja SámiSosterin osalta korostettiin saamelaisalueita ja saamelaisuutta. Vaikka ulkoiset verkostokumppanit vaihtelivat jonkin verran hankkeittain, suunnitelmissa oli myös yhteisten verkostojen luominen toiminta-alueilla. Lisäksi

sisäiseen verkostoitumiseen kohdistui paljon odotuksia. Optimaalinen verkostoituminen mahdollistaisi taloudellisia säästöjä harvaan asutuissa kunnissa, ja minimitasolla olevien toimintaresurssien hyödyntäminen oli verkostoitumisen yksi tavoite.

Verkostomainen toiminta ei välttämättä sovi kaikkiin tilanteisiin, eikä se aina toimi teorian lupaamalla tavalla, vaikka verkostojen merkitys monimutkaisuuden ja muutoksen hallinnan keinona on korostunut. Verkostoituminen ei siten voi olla itseisarvo, johon pyritään kaikin mahdollisin keinoin. Mikäli toimintaa verkoston sisällä ei koeta mielekkääksi, suunnitelmissa ja puheissa painotettu verkostoituminen jää yleensä puheen tasolle. Kaikkien osallisten täytyy myös haluta toimia verkostoissa. Vaikka toimijoiden tavoitteet olisivat yhteneväisiä, se ei takaa verkostoitumista, elleivät mukana olevat toimijat vapaaehtoisesti ja vastavuoroisesti tee yhteistyötä. Haastatteluisia asiaa pohdittiin muun muassa seuraavasti:

”Kyllä sillä pitää olla itelläkin mielenkiinto siihen.” (H 2)

”Vaikeaa on lähteä osahankkeiden kans yhteistyöhön.” (H 5)

Reija Linnamaan ja Markku Sotaraudan (2000, 37) mukaan yleinen oletus on, että verkostojen hallinta on toimijoiden toisiinsa ja itseensä kohdistama vaikutus. Verkostojen hallinta ei siis ole jonkun ulkopuolisen toimijan käsissä. Etenkään kehittäjäverkostoissa kukaan toimijoista ei ole muiden yläpuolella – periaatteessa. Joidenkin osallisten painoarvo verkostossa voi olla hallitsevampi tai suurempi perustuen kokemukseen, käytössä olevien resurssien suuruuteen, motivaatioon, verkostotoimintataitoihin tai johonkin muuhun lisäarvoa antavaan elementtiin. Toimijoiden tasa-arvo ei siis ole absoluuttista, vaikka keskinäinen riippuvuus on suuri (ks. Mäkinen 1999, 91). Näin ollen valtaakaan ei jakaudu tasapuolisesti verkostossa, vaikka joillakin toimijoilla voi olla sellainen kuvitelma etenkin toiminnan alkuvaiheessa. Haastatellut projektityöntekijät kertoivat toiminnasta seuraavaa:

”Olis kaivannut isompaa työpanosta sen koordinointiin.” (H 2)

”Jäntevämpiä rakenteita olis kyetty rakentamaan, jos jo alun perin olis ollut laajempi näkökulma niin organisaatioon, sen tavoitteisiin kuten sitten näitten yksittäisten projektien tavoitteisiin.” (H 2)

”Se [verkostoituminen] on jotenkin jäänyt silleen tämän ihan koko kokonaisuuden puitteissa ehkä semmoselle puheen asteelle.” (H 4)

Verkostot kuitenkin luovat vain toimintaedellytyksiä, ne eivät itsessään tuota tuloksia. Tulokset syntyvät yleensä arkisesta käytännön toiminnasta. Ratkaisevinta on, miten verkosto pystyy toimimaan yhteisten tai vähintään samansuuntaisten päämäärien saavuttamiseksi. Verkostotyön merkitys näkyy siinä, miten osalliset ymmärtävät ja sietävät verkostoissa olevia epävarmuuksia, ristiriitoja ja toimijoiden erilaisia tavoitteita. Jos nämä tekijät ovat oikeassa suhteessa ja toimijoiden tavoitteet ovat samansuuntaisia, verkostoitumisesta voi syntyä uutta toimintaa innovoiva luova jännite. (Ks. esim. Möttönen 2002, 119–134.)

Onnistuessaan verkostoituminen tukee toimintaa ja vastaa toiminnan tarpeisiin. Verkostoituminen mielletään usein hyvän yhteistyön symbolina, vaikka se ei ole sen enempää toimivan yhteistyön tae kuin symbolikaan. Kuitenkin joustavuutensa ansiosta verkostoituminen sopii hyvin nopeasti muuttuviin olosuhteisiin. (Ks. esim. Linnamaa & Sotarauta 2000, 33, 36.)

Tämän hankekokonaisuuden sisällä verkostoitumista ohjasivat vahvasti toiminnalliset tavoitteet, ja verkostokumppanit haettiin joko alueellisen yhteisyyden tai työn sisällön kautta. Luontevasti syntyneet verkostot toimivat projektityöntekijöiden mielestä hyvin. Maantieteellisesti tai kulttuurisesti yhteen kuuluvat alueet muodostivat tässäkin hankkeessa välittömät toimintaverkostot, joiden keskinäistä yhteistyötä oli helppoa pitää yllä ja verkoston toiminnan vahvistaminen koettiin niiltä osin onnistuneeksi.

4 Onnistumisia

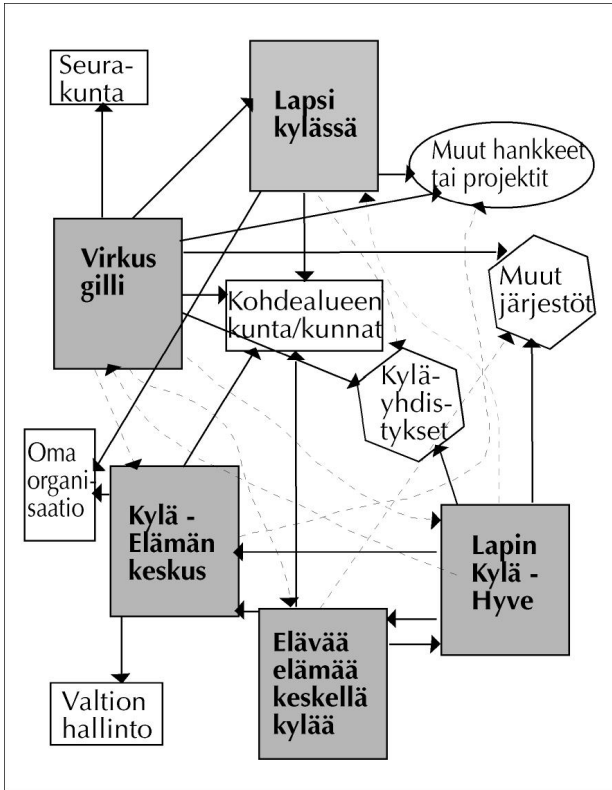
Projektityössä projektin toimijat voidaan nähdä kehittäjäverkostona. Tarkasteltavassa hankekokonaisuudessa toimijoita saattoivat projektityöntekijöiden lisäksi olla esimerkiksi kunnan viranhaltijat, järjestöjen edustajat tai kyläläiset. Kehittäjäverkostot muodostuvat tapauskohtaisesti erilaisista toimijoista ja niiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta, jolloin huomio kohdistuu verkoston kokoonpanoon. Tällöin tarkastellaan sitä, ketkä ovat mukana, ketkä mahdollisia yhteistyökumppaneita ja ketkä ulkopuolisia, sekä sitä, millaista toimijoiden välinen vuorovaikutus on. Vuorovaikutus ja sen laatu toimijoiden välillä on keskeistä, koska kehittäjäverkostoissa on mukana monia toimijoita omien tavoitteidensa kanssa. Vaikka moni-

muotoiset tavoitteet olisivat keskenään jopa ristiriitaisia, tärkeintä on, kuinka eri näkemyksiä tuodaan esiin ja miten niitä käsitellään verkoston sisällä. Lisäksi toimijoiden alussa asettamat tavoitteet ja preferenssit saattavat muuttua prosessin kuluessa. Kehittäjäverkostoissa toteutettavat tapahtumasarjat ovat usein kompleksisia ja vaikeasti ennakoitavia, joten toimijoiden on kyettävä oppimaan sekä omista tavoitteistaan ja strategioistaan että muiden toimijoiden tavoitteista ja strategioista prosessin kuluessa. (Linnamaa & Sotarauta 2000, 38–39.) Hankekokonaisuudessa melkein jokaisen projektin työntekijä toi haastattelussa esiin hankkeen tavoitteiden tarkentumisen tai muun rajautumisen hankkeen toteuttamisen aikana.

Onnistuneessa verkostotoiminnassa saavutetaan win-win-tilanne eli kaikki osapuolet voittavat. Toimijat haluavat mukaan verkostoihin, koska he toivovat niiden tuovan lisäarvoa omaan työhönsä ja vastavuoroisesti he antavat muille verkostoon kuuluville jotain omaa erityisosaamistaan. Jos osalliset eivät ole verkostossa tasavertaisia keskenään, sosiaalisen rakenteen tiiviys ei välttämättä toimi yhteistyön ja luottamuksen hyväksi. Jos toimija pyrkii hyödyntämään verkostoja antamatta mitään itsestään, vastavuoroisuuden periaate ei toteudu. Tällaisen verkoston rakenne ei ole kovinkaan kestävä. (Johanson 2000, 145–146; Linnamaa & Sotarauta 2000, 32–36.)

Kokonaishankkeessa mukana olleiden projektien työntekijät uskoivat vahvasti yhteistyön ja verkostoitumisen mahdollisuuksiin ja sen tuomiin etuihin, mutta käytännön toiminnan tasolla projektien keskinäinen verkostoituminen jäi siihen kohdistuneita odotuksia vaatimattomammaksi. Kukin työntekijä toimi oman projektinsa parissa ja järjesti toimintaa omalla sarallaan luoden samalla paikallisesti yhteyksiä toisiin hankkeisiin. Projektikohtaisesti oman toiminnan määrittely ja sisäistäminen on tärkeää, mutta verkostotoiminnan edellytyksenä on myös tiivis kytkentä toisiin osallisiin (ks. esim. Sotarauta & Linnamaa 2003, 77–78). Vaikka yhden mukana olevan tietämys olisi kuinka laaja-alaista tahansa, se ei riitä verkostotoiminnassa, vaan tietoa, tietämystä sekä tietämättömyyttä on uskallettava jakaa kaikille.

Kuviossa yksi on esitetty projektityöntekijöiden määrittelemänä tärkeimmät yhteistyökumppanit yhtenäisellä nuolivivulla ja satunnaiset yhteistyökumppanit katkoviivalla. Haastateltavat painottivat vastauksissaan senhetkisen toiminnan kannalta tärkeiden yhteistyökumppaneiden nimeämistä.

Kuvio 1. Itsenäisten hankkeiden tärkeimmät ja satunnaiset yhteistyökumppanit projektityöntekijöiden esittämänä.

Kuviosta näkee, että yhteistyökumppaneiden määrä ja yhteistyön tiiviys vaihtelee hankkeittain. Yhteistyö on vahvemmin sidoksissa alueelliseen kuin sisällölliseen läheisyyteen. Myös sisältöpainotus loi omia verkostoitumistarpeita. Esimerkiksi Kylä - Elämän keskus -hankkeen yksi tärkeä yhteistyökumppani löytyi valtion hallinnosta, johon muilla ei ollut yhteyksiä. Tämä selittyy sillä, että haastatteluaihana koordinaatiohankkeen toiminta painottui teknologiaosuuteen ja sen hyödyntämiseen asiakastyössä, jolloin yhteistyötä lähdettiin luomaan esimerkiksi Kelan ja työvoimahallinnon viranomaisten kanssa. Se, ettei koordinaattori painottanut muita erillisprojekteja haastatteluhetkellä merkittäviksi yhteistyö-

kumppaneiksi, johtui haastateltavan mukaan osittain siitä, että organisaatiossa oli tehty periaatepäätös toiminnan kohdentamisesta loppuvaiheessa nimenomaan teknologiaosuuteen koordinaation jäädessä vähemmälle.

Muiden projektien toiminta suuntautui puolestaan vahvemmin kylä- ja kuntatasolle. Itä-Lapissa toimivat Punaisen Ristin ja sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen hankkeet tekivät vahvasti yhteistyötä. Sitä tukivat tavoitteiden samansuuntaisuus, yhteinen aloitus ja toimitila sekä samat kohdekylät. Sen sijaan myöhemmin alkanut Nuorten Ystävien Lapsi Kylässä -projekti oli hajauttanut toimintaansa sekä Itä-Lappiin että Pohjois-Lappiin. Tiiviimpi yhteistyö suuntautui haastattelujen aikana saamelaisalueelle ja Tunturi-Lappiin ja sisällöllisesti toiminta edellytti erityisesti alueen kuntien viranomaisten kanssa tehtävää yhteistyötä. SámiSosterin projekti oli jo alun perin sidottu toteutettavaksi saamelaisalueella, joten yhteistyö painottui hankekokonaisuudessa vertaistuelliseksi.

Työntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että hankekokonaisuuden sisällä verkostoitumisesta oli moninaista hyötyä. Yksin työskenneltäessä nousee esiin työyhteisön tuki toiminnalle, vertaistuen saanti ja sosiaalisen kanssakäymisen tärkeys. Sosiaaliset verkostot ja kanssakäyminen toteutuivat sitä vahvemmin, mitä lähempänä toisiaan toimijoiden työpisteet sijaitsivat fyysisesti. Vertaistuki ja keskinäinen ajatusten vaihto nousi vahvasti esiin.

”Kyllä se (sisäinen verkostoituminen) tämmöstä vertaistuellista on.”
(H 6)

”Yksittäisiä yhteydenpitoa osahankkeiden välillä on sitten.

Kyllähän se on viikottaista, ajoittain jopa päivittäistä.” (H 6)

”Mahdollisuus omien toimintatapojen, tavoitteiden ja ajatusten hiomiseen ja testaamiseen.” (H 1)

”Tärkeää myös se että oli ihmisiä, joille jakaa sitä päivittäisen työn tekemisen kuulumisia ja käydä niistä keskustelua.” (H 1)

”Näkkee niitä samoja ihmisiä, jotka kuitenkin pakkuroittaa niiden samojen asioiden kans”. (H 2)

”Se tuen saaminen, varmaankin niinkö molemminpuolisen.” (H 4)

Asioiden pohdinta yksin johtaa helposti umpikujaan. Toisten työntekijöiden kanssa käydyt keskustelut avasivat projektityöntekijöille uusia näkökantoja. Jokainen mietti tahollaan samankaltaisia asioita ja ongelmia, joten oli luontevaa, että keskinäisissä tapaamisissa ja keskusteluissa niitä puitiin auki ja tuotiin eri näkemyksiä kaikkien arvioitaviksi. Synergia-

etujen saavuttamiseksi työntekijöiden keskinäinen verkostoituminen olisi voinut onnistua toteutunutta paremminkin.

Verkostoitumisen erittäin merkittävä etu on monipuolinen, lopputuloksen kannalta joskus jopa myös tarpeettomalta näyttävän tiedon tuotto. Entropian eli turhan ja ylimääräisen tiedon tuottaminen ja käsittely johtaa yhteisiin pohdintoihin ja onnistuessaan sellaisten vaihtoehtojen kokeiluun, joita yksin ei koskaan välttämättä edes miettisi. (Sotarauta & Linnamaa 2003, 77.) Tähän tarvitaan kuitenkin aikaa, joka projektityössä on yleensä rajallinen. Tällöin riskiksi muodostuu se, että tuotettua tietoa ei pystytä mitenkään hyödyntämään, joten siihen käytetty aika on ollut projektin kannalta tuottamatonta. Kehittämisprojektien työntekijät joutuivat tässäkin kokonaisuudessa miettimään tarkasti ajankäyttöään.

Työntekijäkokoukset olivat yksi keino lisätä keskinäistä yhteistyötä. Näitä tapaamisia järjestettiin noin kerran kuukaudessa, ja hankekokouksien loppupuolella niiden sisältöä pyrittiin terävöittämään määrittelemällä jokaiselle kokoontumiskerralle käsiteltävä aihe jo etukäteen. Vertaistuen jakamisen toiminta-alustana ne olivat antoisia tapaamisia, mutta siitä huolimatta niiden anti oli ajoittain ohutta. Suurimmat odotukset kohdistuivat loppuvaiheessa työstettävään yhteiseen julkaisuun ja erityisesti työntekijätapaamiset olivat oiva foorumi linjausten luomiseen. Projektityöntekijät kommentoivat työntekijätapaamisten merkitystä:

”Kuitenkin se on ollut hyvä, että siinä pysyy tämä jonkunlainen yhteys.”(H 2)

”Sitten on ollut näitä harvoja kokoontumisia, että ollaan oltu edes kaikki työntekijät saman katon alla ja puhuttu asioista. Siellä on tullu esiin, että mitä tässä on nyt sitten yhteistä.”(H 4)

”Tiimityöskentelypäiviä tuolla Sodankylässä nekin on sitten olleet hirveän antoisia.” (H 3)

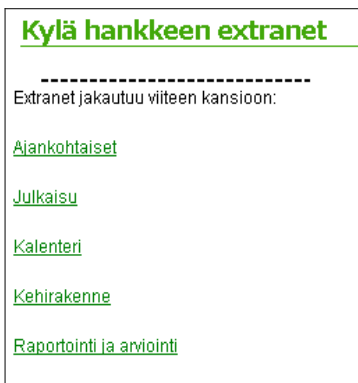
Vastavuoroisuutta ajatellen työntekijät olivat antaneet omasta itsestään toisille samoja asioita, mitä olivat saaneet muilta: sosiaalista tukea, omia näkemyksiä, ajatuksia toisten työhön, paikallista tuntemusta, kertomuksia omista kokemuksista, kannustusta ja kaukotyökaveruutta. Hankekokouksien verkostoitumisella saavutettiin samoja hyötyjä ja etuja kuin työyhteisössä yleisesti. Lisäarvoa tuo erityisesti verkostomaisen työskentelyn tilanneriippuvuus ja joustavuus: toimiva verkosto pystyy nopeasti vastaamaan esiin tuleviin tarpeisiin.

5 Teknologia verkostoitumisen tukena

Henkilökohtaiset kontaktit ovat verkostomaisessa työskentelyssä avaintekijä, mutta teknologiallakin on oma osuutensa. Vastavuoroisen toiminnan perusosana ovat luottamukselliset välit toimijoiden kesken ja säännöllinen yhteydenpito. Keskinäisen viestinnän tarve nousi voimakkaasti esiin myös projektityöntekijöiden haastatteluissa. Mitä lähempänä toimijat olivat fyysisesti toisiaan, sitä luontevampia olivat keskustelut ja yhteydenpito työntekijöiden välillä. Myös sähköpostin koettiin helpottavan viestintää merkittävästi. Työntekijöiden välisen viestinnän lisäksi sähköpostin riippumattomuus ajasta helpotti yhteydenpitoa myös kunnan viranomaisiin ja muihin hankkeen ulkopuolella oleviin yhteistyökumppaneihin.

Hankekokonaisuuden toimintakauden puolivälissä koordinaatiohanke avasi extranet-sovelluksen toimijoiden käyttöön työntekijöiden ja muiden kumppanien keskinäisen yhteydenpidon helpottamiseksi. Ulkopuolisilta suljetun sovelluksen käyttö edellytti sisäänkirjautumista henkilökohtaisella käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Extranetissa projektityöntekijöillä oli käytettävissään yhteinen kalenteri, johon jokainen merkitsi omat menonsa. Tätä kautta työntekijät tiesivät paremmin, mitä toisissa hankkeissa oli meneillään ja pystyivät helpommin yhdistelemään muun muassa matkoja. Samaten onnistui toimintojen koordinointi paremmin yhteensopiviksi. Myös kehittämisen tukirakennetaapaamisten suunnittelussa Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton edustajien kanssa sitä hyödynnettiin, mutta laajempaa käyttöä ei hankkeiden toiminnan aikana ehditty testata.

Kalenterin lisäksi extranetin muita Kylä-hankkeen työntekijöiden käytössä olevia kansiota olivat ajankohtaista-, julkaisu-, kehirakenne- sekä raportointi- ja arviointikansiot. Kuviossa kaksi on osittainen (käyttäjälista leikattu pois) näkymä extranet-käyttöliittymän etusivulta sisäänkirjautumisen jälkeen.

Kuvio 2. Osa extranet- käyttöliittymänäkymää.

Extranet oli hyvä lisä ja käytännön työkalu sisäiseen verkostoitumiseen hankekokonaisuudessa, vaikka se otettiin käyttöön vasta puolivälissä toimintakautta. Projektitoimijat olivat sitä mieltä, että se oli lisännyt yhteisyyttä, mutta on huomattava, että sen käyttö jäi vielä kokeilun asteelle. Pidemmällä aikavälillä sen hyödynnettävyys yhteydenpidossa olisi ollut varmasti tuottoisampaa. Sitä kautta se olisi voinut palvella myös yhteistyön konkreettista toteutumista.

”Laajempi käytettävyys olisi ollut mahdollista, mutta kaipas motivointia.”(H 1)

”Uskon, että tuota extranettia pystyis paljon paremmin hyödyntään.” (H 3)

Sillä lailla se on hyvä, että näkee, mitä tapahtuu tuolla osahankkeilla, jos ne päivittää.”(H 5)

Vaikka yhteistyö ei ole pelkästään yhteydenpitoa, hyvät tekniset apuvälineet helpottavat huomattavasti yhteyksien ylläpitoa.

6 Kompastuskiviä ja kritiikkiä

Sakari Möttönen (2002, 119–134) kritisoi verkostoja voimakkaasti. Vasta onnistuneimmissa kokoonpanoissa toimijat täydentävät toistensa osaamista ja tietoja vuorovaikutteisessa prosessissa. Käytäntö on useasti jotain muuta eivätkä, verkostot toimi kuvatun ideaalimallin mukaisesti. Yksi haastateltava puki asian sanoiksi seuraavasti:

”Minulla on hankala nähdä sitä sillä lailla verkkomaisena sitä hommaa, minusta se on paremminkin, haluaisin käyttää mieluummin termiä yhteistyö, mikä on tämä vanha ja merkitykseltäänkin toki eri kuin tämä verkostoituminen.” (H 6)

Periaatteessa verkosto on joustava toimintatapa ja voi helpommin muuttua toimintaympäristön muutosten mukana kuin järjestelmä tai yksittäinen organisaatio. Liiallinen yhteistyön ihannoiti voi kääntyä toimintaa estäväksi elementiksi, jos yhteistyöstä tehdään itsearvoinen toimintatapa.

Yksi verkostomaiselle toiminnalle asetettu oletus on, että sen uskotaan madaltavan tai vähentävän organisaatioiden sisäisiä ja ulkoisia rajoja. Organisaatorajojen tehtävänä on luoda erilaisuutta, hahmottaa ja jäsentää toimintaa sekä määrittää osalliset ja ulkopuolelle jäävät. Haittana on, että ne estävät tai hidastavat vuorovaikutusta. Näistä funktioista johtuen rajojen ylitys vaatii muutoksia toiminta- ja ajattelutavoissa. Rajojen ongelmallisuus riippuu niiden moninaisuudesta. Ne voivat olla selvästi näkyviä, esimerkiksi sektorirajat, jolloin niiden ylittäminen on helpompaa ja niihin kiinnitetään sen takia enemmän huomiota. Ongelmallisinta on kuitenkin toimintatapojen ja ajatusmallien näkymättömien rajojen ylitys. (Linnamaa & Sotarauta 2000, 43.) Pelkästään organisaation sisäisten toimintaprosessien uudistaminen on erittäin haasteellista, saati sitten ulkoisten, jolloin toimijoiden määrä lisääntyy ja toimintamallien kirjo kasvaa.

Reija Linnamaa ja Markku Sotarauta (mt., 44) listaavat näkymättömät rajojen piirteet seuraavasti: keinotekoisuus, yhteensopimattomuus, eristäytyminen, epäluotettavuus, ymmärtämättömyys, kurittomuus, sitoutumattomuus, resurssien puute, oppimattomuus, foorumien vähäisyys ja toimimattomuus sekä työnjaon selkiintymättömyys. Tässäkin hankekokonaisuudessa törmättiin osaan luetelluista näkymättömistä rajoista. Hyvinvointipalvelujen kehittämistä varten perustetussa verkostossa edelly-

tettiin eri järjestöjen ja muun muassa kuntien välistä ja keskinäistä yhteistyötä. Jos mukana olevien järjestöjen toiminta perustuu pitkälti vapaaehtoisuuteen, herää kysymys, onko se riittävä pohja jatkuvalle yhteistyölle.

Verkostomaisen toiminnan yhtenä riskinä on, että toimitaan nimellisesti[a1] verkostossa, mutta kukin toimii itsellisesti omalla tahollaan. Tätä pohtivat myös haastatellut projektityöntekijät.

”Me olemme hommanneet jokainen omalla alueella ja pitäneet vähän niinkö omana tietona sen.”(H 2)

”Todellinen verkostoituminen... sitä kautta yhteistyö vaatis sitten enemmän konkreettisia ja yhteisiä intressejä, joihin sitten paneutua.” (H 4)

Haastatellut projektityöntekijät olisivat halunneet, että yhteisiä tapaamisia ja muita kokoontumisia olisi ollut enemmän varsinkin toiminnan orientaatiovaiheessa. Mikäli kaikkien toimijoiden ja heidän taustaorganisaatioidensa ydinajatuksot olisivat tulleet kaikille toimijoille tutuiksi ja aloitus olisi ollut yhtäaikaista, olisi voinut olla helpompaa hyödyntää jokaisen hankkeen taustajärjestön ja yksittäisen projektitoimijan erityisosaamista verkostossa.

”Vastahan me tuolla Hetassa tätä [verkostoitumista] opiskeltiin. Tämä olis pitänyt opiskella silloin kun hanke alkoi.” (H 5)

Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että työtä ei osattu jakaa verkostossa. Oliko esimerkiksi toiminnan järjestämisen vastuuttamisesta keskusteltu yhteisesti vai käytiinkö tämä keskustelu ainoastaan projektikohtaisesti kunkin hankkeen sisällä? Haastateltavat toivat vahvasti esiin aloitusvaiheen tiiviin kanssakäymisen merkityksen yhteistyölle ja verkostoitumiselle sekä selkeiden, yksiselitteisten yhteisten linjausten luomisen tarpeen.

Projektityössä ohjausryhmä pystyy vaikuttamaan toiminnan linjauksiin koko projektin elinkaaren ajan. Alkuperäisenä tavoitteena oli, että hankekokonaisuudella olisi ollut yksi yhteinen ohjausryhmä. Kuitenkin nimetyin ohjausryhmän toiminta painottui käytännössä Kylä – Elämän keskus -hankkeen ja tutkimushankkeen työskentelyyn Lapin Kylä-Hyve, Lapsi Kylässä ja Virkus gilli -projektien jäädessä vähemmälle huomiolle. Punaisen Ristin projektilla oli oma nimetty ohjausryhmä.

Yhtenä solmukohtana hanketyössä on projektityöntekijöitten suuri vaihtuvuus. Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen toteuttamassa Lapin Kylä-Hyve -projektissa oli sama työntekijä koko hankekokonaisuuden elinkaaren ajan ja SámiSoster ry:n projektityöntekijöistä toinen oli mukana loppuun asti aloitettuaan työnsä hieman viiveellä. Muissa hankkeissa työntekijä vaihtui vähintään kerran. Vaikka työntekijä olisi tehnyt kuinka hyvät muistiinpanot ja merkinnät seuraajalleen, jokainen toimii oman persoonansa kautta ja joutuu aloittaessaan luomaan työskentelynsä edellyttämät suhteet omana itsenään. Se vie aina aikaa, jota määräaikaisissa hankkeissa ei ole koskaan liikaa. Uuden työntekijän perehtyminen toimintaan ja toiminta-alueeseen kuluttaa siten projektiin laskettuja resursseja. Työntekijät kokeilivat myös säännöllistä työnohjausta, mutta siitä saatu hyöty jäi vähäiseksi johtuen osaltaan työntekijävaihdoksista.

7 Tien tasausta tuleville projekteille

Hyvinvointipalveluiden kehittämisprojektien ja tutkimuksen yhteistyön nivominen saumattomaksi verkostoksi oli mittava haaste projektityöntekijöille, toimijoille ja taustaorganisaatioille. Kunnianhimoisen hankekokonaisuuden saavutuksiin yhteistyön ja verkostoitumisen osalta oli ladattu paljon odotuksia, joiden toteuttaminen osoittautui oletettua vaikeammaksi. Useiden toimijoiden yhteistyö hankekokonaisuudessa oli kokeilemisen arvoinen asia. Yksi merkittävä tulos on saavutettu, jos vastaavallaisia yhteistyökuvioita luotaessa voidaan hyödyntää tässä hankekokonaisuudessa onnistuneita yhteistyön osioita ja toisaalta myös välttää sen toteuttamisaikana kohdattuja kompastuskiviä. Mitä siis olisi voinut tehdä toisin?

Projektityöntekijöistä osa painotti haastatteluissa vahvasti sitä, että toimijoiden pitäisi olla mukana jo projektien ja hankeyhteistyön suunnitteluvaiheessa. Sitä kautta saadaan työntekijät paremmin sisäistämään hankekokonaisuuden tavoitteet ja suunniteltu toiminta sekä samanaikaisesti sitoutumaan hankkeeseen ja sen läpivientiin. Työntekijöiden vaihtuvuus tuo aina uutta jännitettä kokonaisuuden säilyttämiseen.

Käytännön syistä projektityöntekijöitten osallistuminen suunnitteluun on usein mahdotonta, koska yleensä projektin suunnittelijat ovat eri henkilöitä kuin projektissa työskentelevät. Projektien käynnistämisen

yhteydessä tulisi käyttää merkittävässä määrin työaika osapuolten ja tavoitteiden tunnetuksi tekemiseen. Hankekokonaisuudessa mukana kulkeneet kehittämisen tukirakennetapaamiset tukivat tätä toimintaa, mutta olisiko niiden ajoitus ollut onnistuneempi, jos ne olisivat painottuneet enemmän alkuvaiheeseen. Mikäli alkuvaiheessa onnistutaan luomaan hyvät yhteistyösuhteet toimijoiden välille, vältetään siltä, että jokainen työskentelee tahollaan tietämättä, mitä toiset tekevät.

Pelkkä työntekijöiden tiivis yhteistyö ei yksin riitä turvaamaan ja takaamaan kokonaisuuden toimivuutta ja tuloksellisuutta tämäntyyppisissä monitoimijaisissa kokonaishankkeissa. Yhteistyön nivomiseen tarvitaan myös taustatiimien aktiivista mukanaoloa ja tukea työntekijöille. Kun fyysiset toimipisteet ovat etäällä toisistaan, tulee väistämättä tilanteita, jolloin hankkeiden välisen synergiaedun löytäminen on työlästä. Siinä merkittävänä foorumina olisi taustatiimien keskinäinen, dialoginen vuoropuhelu sekä yhtä lailla työntekijöiden toiminnan tukeminen.

Hankekokonaisuuden toiminnan kannalta valitettavaa oli, että tutkimushanke ja koordinaatiohanke alkoivat huomattavasti myöhemmin kuin muut projektit. Ongelma toistuu kehittämishankkeissa niin kauan kuin hankehakemuksiin ei sisällytetä tutkimusta, vaan sille on haettava rahoitus irrallisena. Tällaisella hakumenettelyllä hankkeiden yhtäaikainen aloitus on lähes utopistinen toive ja eriaikaisella aloituksella menetetään suunnitteluvaiheen kallisarvoista synergiaetua. Tutkimushankkeen myöhäisen aloituksen vuoksi menetettiin käytännön kehittämistyössä yksi oivallinen työväline, nimittäin toiminnan reflektointi. Tämä nousi esiin myös haastatteluissa:

”Tavallaan semmonen palautemekanismi tai arviointi, valvonta hieman tehokkaammaksi. Siinä reagoitais vähän varsinkin alkutaipaleella, kunnes siinä on vauhtiin päästy, niin sitten tietenkin se oikea suunta löytynyt ja se tarkoitus sille työlle.” (H 6)

Tutkimuksen kulkeminen tiiviisti kehittämisen rinnalla on yleisesti katsottu olevan toimintaa tukeva elementti. Hankekokonaisuudessa tutkimushankkeen kehittävä rooli ei ehtinyt enää aikataulullisesti riittävästi mukaan yhteiseen toimintaan. Lisäksi henkilöstön vaihtuvuus oli rasisiteena; tutkija vaihtui tutkimushankkeessa kertaalleen, mikä omalta osaltaan vaikutti yhteistyön luomiseen hidastavasti.

Työntekijät painottivat myös viestinnän tärkeyttä sekä hankekokonaisuuden sisällä että ulospäin. Joulukuussa 2004 käyttöön otettu extranet lisäsi huomattavasti työntekijöiden välistä viestintää, mutta ulospäin projektit olivat verrattain näkymättömiä. Poikkeuksena voidaan mainita SámiSosterin projekti ja siellä erityisesti Karigasniemen osuus, jossa kyläläiset olivat aktiivisesti mukana toiminnassa. Hyvinvointipalvelujen kehittäminen sivukylissä edellyttää verkostoitumista alueelle ja sen paikallisiin toimijoihin. Ilman tätä ulottuvuutta kehittämistoimet jäänevät pinnallisiksi vahvistaen mielipiteitä siitä, että projektit eivät saa tuotettua tarpeeksi tuloksia toiminta-alueillaan.

Verkostoissa toteutettava yhteistyö ei ole pelkkää yhteydenpitoa, vaan se edellyttää aitoa luottamusta toisiin osallisiin ja toisten taitotiedon vastavuoroista hyödyntämistä koko verkoston hyväksi. Tässä(kin) hankekokonaisuudessa törmättiin samoihin kompastuskiviin kuin monissa muissa verkostoitumishankkeissa aiemmin. Jäikö aloitusvaiheessa tehtäväksi ajateltu osaamiskartoitus liian ohueksi johtuen aloitusten ajallisesta porrastumisesta rahoituspäätöksistä riippuen? Ilman sitä verkoston sisäinen luottamus jäänee saavuttamatta ponnisteluista huolimatta. Luottamus edellyttää osallisten keskinäistä tuntemusta henkilökohtaisesti toimijatasolla. Tätä vaikeutti hankekokonaisuudessa osaltaan suuri toimijoiden vaihtuvuus.

8 Lopuksi

Hyvinvointipalveluiden tuottaminen vähenevin resurssein edellyttää isoja toimintatapamuutoksia niin palveluiden järjestämisvastuussa olevilta kunnilta kuin niiden tuottamiseen osallistuvilta eri toimijoilta, joita voivat olla esimerkiksi kunnat, yritykset tai järjestöt.

Yleiset verkostotyöskentelyn kompastuskivet asettivat omat haasteensa tämän artikkelin kirjoittamisen aikana toteuttamisensa loppusuoralla olevalle hankekokonaisuudelle. Jo alkuvaiheessa yhteistyön ja verkostoitumisen rakentamisessa törmättiin moniin esteisiin, esimerkiksi aloituksen eriaikaisuus ja uudenlaisen hankeyhteistyön kokeilu. Toiminnan hidasteita löytyi tasaisesti myös matkan varrelta: työntekijöiden suuri vaihtuvuus, alueiden kulttuurinen erilaisuus sekä jo etukäteen haasteelliseksi tiedetyt pitkät maantieteelliset etäisyydet.

Yhteistyötä vai verkostoitumista? Tässäkin hankekokonaisuudessa käsitteet nivoutuivat tiukasti yhteen. Toimijatasolla yhteistyö kehittyi ja parani loppua kohden. Esimerkiksi käyttöön otettu extranet viestintävälineenä tuki hyvin projektityöntekijöiden yhteydenpitoa ja toi sitä kautta vakautta myös yhteistyöhön. Vaikka verkostoituminen edellyttää nimenomaan toimijoiden välistä yhteistyötä, ei voida unohtaa taustaorganisaatioiden merkitystä verkostoitumisessa. Olisiko toimijoiden yhteistyö ollut vielä antoisampaa, jos taustaorganisaatiot olisivat olleet toteutunutta enemmän projektityöntekijöiden tukena ja ottaneet aktiivisemmän roolin heti alusta alkaen toiminnan ohjauksessa? Luultavasti kyllä, mutta tämän hankekokonaisuuden osalta kysymys jää ilman vastausta.

Joka tapauksessa uusien toimintamallien luominen vaatii rohkeita kokeiluja ja yrityksiä, jollainen myös tämä hankekokonaisuus oli. Hyvinvointipalvelujen kehittämisen harvaan asutussa Lapissa pitäisi olla muuta kuin kaikkein välttämättömimpien palveluiden minimisaatavuuden turvaaminen. Tässä hankekokonaisuudessa pyrittiin vastaamaan erityisesti alueelta nouseviin tarpeisiin ja monin paikoin niissä onnistuttiinkin. Virkusi gilli -projektissa toimintaa kohdennettiin lapsiin ja nuoriin kyselyjen pohjalta, vaikka alkuperäisessä suunnitelmassa kohderyhmänä oli erityisesti vanhusväestö. Lapsi Kylässä -projektin toiminnassa mukaan otettiin myös ennaltaehkäisevää lapsi- ja nuoriso- sekä perhetyötä. Elävää elämää keskellä kylää -projektissa toimintatarpeita painotettiin vapaaehtoistyöhön ja Lapin Kylä-Hyve -projektissa keskeisiksi nousivat kyläsuunnitelmat, joiden avulla lisättiin kyläläisten keskinäistä ja kylien välistä yhteistyötä. Kylä - Elämän keskus -hanke törmäsi teknologiahankkeille melkein päluonteenomaisesti kuuluviin aikataulullisiin viivästyksiin ja rahoitusongelmiin. Esimerkiksi kuva-ääni -yhteyteen perustuvien monipalvelupisteiden kokeilu kariutui liian korkeisiin kustannuksiin. Nähtäväksi jää, miten marraskuussa 2005 käynnistetty sosiaalitoimen verkkoneuvontapalvelumalli (ks. Nikunlassin artikkeli tässä teoksessa) toimii jatkossa. Informaatioteknologian avulla on mahdollista tuottaa laadukkaita ja kustannustehokkaita palveluita. Se ei voi kuitenkaan olla ainoa palveluiden tuottamistapa, mutta se toimii hyvin vaihtoehtoisena käytänteenä ja mahdollistaa osaltaan asiakaspalvelussa työskentelevien resurssien kohdentamista paikallisia tarpeita vastaaviksi.

TIETOTEKNOLOGIA KYLIEN HYVINVOINTIPALVELUJEN KEHITTÄMISESSÄ

Yrjö Nikunlassi

1 Johdanto

2 Tietoliikenteen infrastruktuuri lappilaisissa kylissä

3 Kyläläisten valmiudet sähköiseen asiointiin

4 Palveluntuottajat ja teknologian avulla etäältä tuotetut palvelut

5 Kylä – Elämän keskus -hanke ja kaksi teknologista palvelumallia

6 Sosiaalialan verkkopalvelut tulevaisuudessa

1 Johdanto

Harvaanasuttujen seutujen hyvinvointipalvelut ovat heikentyneet jatkuvasti 1990-luvun alusta lähtien. Monin paikoin palveluiden supistaminen on kohdistunut jo valtion ja kuntien tarjoamiin peruspalveluihin saakka. Käytännössä tämä on tarkoittanut Itä-Lapin ja saamelaisalueen kunnissa sitä, että esimerkiksi vero- tai työvoimahallinnon palveluita saadakseen kuntalaisen täytyy matkustaa kymmeniä, usein jopa satoja kilometrejä.

Harvaanasuttujen seutujen palveluihin kohdistuvat uhat voidaan nähdä monella eri tavalla. Yksi tapa eritellä hyvinvointipalveluihin kohdistuvia uhkatekijöitä on jakaa ne sosiaalisiin, demografisiin ja teknisiin uhkiin. Sosiaalisilla uhkilla tarkoitetaan inhimillisen ja sosiaalisen pääoman katoamista kyliltä. Kylien väestörakenteessa tapahtuvat demografiset muutokset, kuten syntyvyyden ja kuolleisuuden epäsuhdasta aiheutuva väestön negatiivinen kokonaiskehitys ja alueelta tapahtuva poismuutto, ruokkivat osaltaan tätä ilmiötä. Väestön väheneminen aiheuttaa asukas-kohtaista palvelukustannusten nousua, mikä johtaa nopeasti julkisen ja yksityisen sektorin tarjoamien hyvinvointipalveluiden karsintaan ja puutteeseen etenkin kuntakeskusten ulkopuolella asuvien osalta. Tekniset uhat liittyvät kylien infrastruktuuriin, jolloin niillä tarkoitetaan muun muassa kulkuyhteyksien vaikeutumista ja palveluiden heikkenemistä. (Laitinen & Pohjola 2001, 185–188.) Haja-asutusalueiden tietoliikenneyhteydet ovat

monin paikoin alkeelliset ja maastamme löytyy edelleen kyliä, jotka ovat ilman riittäviä tietoliikenneyhteyksiä.

Perinteisten hyvinvointipalveluiden supistamista on pyritty viime vuosina kompensoimaan teknologisiin ratkaisuihin pohjautuvalla palvelutuotannolla ja sähköisen asioinnin lisäämisellä. Tämä pyrkimys on selvästi kirjattu muun muassa Matti Vanhasen hallituksen tietoyhteiskuntaohjelmaan, jonka tarkoituksena on tieto- ja viestintäteknologiaa hyödyntämällä lisätä kilpailukykyä ja tuottavuutta, sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa sekä kansalaisten hyvinvointia ja elämänlaatua (Tietoyhteiskuntaohjelma 2005). Sähköisten hyvinvointipalveluiden kehittämisellä on pyritty ensisijaisesti tehostamaan palvelutuotantoa yleisesti. Lisäksi sillä on täytetty palvelutyhjiötä, joka harvaanasutuille alueille on syntynyt palvelutoimipisteiden alasajon myötä.

Hyvää tarkoittavasta ajatuksesta huolimatta tekninen ratkaisumalli eli palveluiden tuottaminen sähköisesti ei ole vielä 2000-luvun ensimmäisinä vuosina toiminut harvaanasutuilla alueilla. Teknologiaan pohjautuvien sähköisten palveluiden toimimattomuus aiheutuu eri tekijöistä, jotka Kylä – Elämän -keskus hankkeessa saatujen kokemusten pohjalta voidaan jaotella tekniseen infrastruktuuriin liittyviin tekijöihin, väestön sähköiseen asiointiin liittyviin valmiuksiin, hallintokulttuuriin sekä palveluntuottajien tosiasiallisiin mahdollisuuksiin liittyviin tekijöihin. Nämä muodostavat samalla reunaehdot uuteen teknologiaan pohjautuvan palvelutuotannon käyttöönotolle hankkeen kohdealueilla.

Artikkelissa tarkastellaan edellä mainittuja reunaehtoja, joihin etäältä tuotettujen, teknologiaan pohjautuvien palvelumallien käytännön toteutuksessa törmätään. Reunaehtoja tarkastellaan sekä palveluntuottajan että keskustaajamien ulkopuolella asuvien kyläläisten näkökulmasta. Samalla artikkelissa esitellään, miten reunaehdot vaikuttivat sähköisten hyvinvointipalveluiden kehittämiseen tässä hankekokonaisuudessa.

Artikkeli pohjautuu pitkälti Kylä – Elämän keskus -hankkeen aikana kertyneeseen tietoon ja kokemukseen. Huomion kohteina ovat palveluntarjoajien yleiset mahdollisuudet tuottaa teknologiaan perustuvia hyvinvointipalveluita kyliin ja kyläläisten tosiasialliset mahdollisuudet käyttää näitä palveluita. Tarkastelu kytkeytyy Kylä – Elämän -keskus hankkeen kohdealueisiin ja niiden väestöön. Kohdekylien ja kyläläisten palvelutarpeita käsitellään yksilöidymmin tämän teoksen muissa artikkeleissa. Artikkelista hyötyvät ne, jotka tulevaisuudessa suunnittelevat ja toteuttavat sähköisiä hyvinvointipalveluita harvaan asutuille alueille.

2 Tietoliikenteen infrastruktuuri lappilaisissa kylissä

Tietoliikenneyhteydet palvelujen välityksessä ja tilanne Lapin kylissä

Toimivat tietoliikenneyhteydet ovat kaiken tietoteknologiaan pohjautuvan palvelutuotannon perusta. Palveluntuottajien ja viranomaisten näkökulmasta tämä tarkoittaa ennen kaikkea toimivia ja riittävän tiedonsiirtokapasiteetin omaavia runkoverkkoja kuntakeskusten välillä. Asiakkaiden näkökulmasta toimivien tietoliikenneyhteyksien vaatimus kohdistuu palveluntarjoajan ja asiakkaan välillä tapahtuvaan tiedonsiirtoon. Optimaalisin tilanne on silloin, kun asiakas voi käyttää palveluita verkon kautta kotonaan.

Lapissa yhdeksi suurimmista ongelmista on osoittautunut riittävän nopeiden tietoliikenneyhteyksien puute. Vuoden 2005 syksyllä monissa Lapin kylissä oltiin edelleen vailla muualla Suomessa hyvin tavanomaisia dsl-tekniikkaan perustuvia tietoliikenneyhteyksiä, puhumattakaan tätä nopeammista ja käyttökelpoisemmista valokuidulla toteutetuista laajakaistayhteyksistä. Verkon kautta tarjottavien palveluiden sisällöllä ja laadulla ei ole Lapin sivukylien asukkaille suurta merkitystä, mikäli he eivät pääse niitä hyödyntämään tarvittavien yhteyksien puuttumisen vuoksi.

Lapin sivukylien puutteelliset tietoliikenneyhteydet lisäävät alueellista epätasa-arvoa, mikäli arviointiperusteena käytetään kansalaisten saatavilla olevaa palvelutarjontaa. Samalla tilanne on eräällä tapaa nurinkurinen: sivukylien asukkaat eivät voi heistä itsestä riippumattomista syistä käyttää sähköisiä etäpalveluita, joilla fyysisen palveluverkoston supistamista ja palveluiden vähenemistä sivukylillä on pyritty kompensoimaan. Kansalaisten kannalta sosiaalipalveluiden keskeisin kehittämisen kohde on kuitenkin nimenomaan palvelujen saamisen turvaaminen (Valtioneuvoston periaatepäätös 2003, 5–6). Tästä on seurannut vilkas julkinen keskustelu siitä, kuka viime kädessä on velvollinen huolehtimaan riittävän nykyaikaisista sivukylille asti ulottuvista tietoliikenneyhteyksistä ja vastaamaan niistä aiheutuvista kustannuksista.

Lapin laajakaistastrategia ja tulevaisuuden näkymät

Lapin tietoyhteiskuntastrategiassa (2003) yhdeksi keskeisimmäksi kehittämistavoitteeksi asetettiin tieto- ja viestintäliikenneyhteyksien kehittäminen koko Lapin alueella. Strategian eteenpäin viemiseksi perustetussa Tietoyhteiskuntastrategian toteuttamishankkeessa laadittiin Lapin liiton julkaisema Lapin laajakaistastrategia (2004), jonka valmistelun aikana käydyssä julkisessa keskustelussa mielipiteet jakaantuivat voimakkaasti kahdessa perustavaa laatua olevassa kysymyksessä. Ensimmäinen niistä oli, millä tekniikalla Lapin sivukylät ja harvaan asutut alueet liitetään tietoverkkoon. Toinen kysymys käsitteli sitä, kenen tehtäviä tietoverkkojen rakentaminen ja ylläpito viime kädessä ovat ja kuka vastaa aiheutuvista kustannuksista. Näitä kahta kysymystä ei voi käsitellä erillisinä, koska valittu tekniikka vaikuttaa suoraan kustannuksiin.

Tekniikan suhteen ensisijaisiksi vaihtoehtoiksi Lapin laajakaistastrategiassa nimettiin kuparilankaan perustuva adsl-tekniikka ja valokuituun perustuva tekniikka. Laajakaistastrategiassa kyliin saakka ulotettava valokuituyhteys todettiin monin paikoin järkeväksi ratkaisuksi. Sen sijaan kotitalouksiin ulotettuna valokuituyhteyttä ei pidetty realistisena ratkaisuna ainakaan koko Lapin alueella, sillä valokuituyhteyden rakentaminen on huomattavasti kalliimpaa kuin adsl-yhteyksien luominen. Kolmantena vaihtoehtona strategiassa pohdittiin langattomia tiedonsiirto-tekniikoita. Laajakaistastrategian laadinta-aikana niitä ei kuitenkaan oltu vielä riittävästi testattu Lapin oloissa, minkä vuoksi monet niiden hyödyntämiseen liittyvät kysymykset jäivät avoimeksi. Toisaalta strategiassa esitettiin, että langattomien yhteyksien avulla voitaisiin verkottaa ne kylät ja kotitaloudet, joita ei sijaintinsa vuoksi olisi järkevää liittää fyysisiin, johtimilla toteutettuihin tietoverkkoihin. (Lapin laajakaistastrategia 2004, 16–17.)

Lapin laajakaistaverkkojen rakentamisessa lähtökohdaksi asetettiin, että laajakaistayhteydet toteutetaan kaupallisesti niihin kyliin, joihin ne markkinaehtoisesti ovat rakennettavissa. Lapissa on kuitenkin runsaasti 100–250 asukkaan kyliä, joihin laajakaistayhteyksiä ei ole kannattavaa rakentaa markkinaehtoisesti. Näiden kylien kohdalla laajakaistayhteyksien rakentamiseen on strategian mukaan aiheellista myöntää harkinnanvaraista tukea julkisista varoista. Näistä toimenpiteistä huolimatta uhkana on, että runsas viisi prosenttia Lapin väestöstä jää ensi vaiheessa ilman laajakaista-

yhteyksiä. Nämä ihmiset asuvat etäällä kuntakeskuksista sijaitsevilla pienissä, alle sadan asukkaan kylissä. (mt., 18–19.)

Lapin laajakaistastrategian mukainen tietoliikenneyhteyksien rakentaminen korjaa Lapin tieto- ja viestintäliikenteen infrastruktuurissa tällä hetkellä olevia puutteita ja lisää laajakaistayhteyksien määrää Lapissa. Rakennettavien laajakaistayhteyksien avulla on mahdollista käyttää lähes kaikkia nykyään verkon kautta saatavilla olevia palveluita. (Lapin laajakaistastrategia 2004, 7.) Tulevaisuudessa verkon kautta tarjottavat palvelut perustuvat yhä enemmän reaaliaikaisen kuvan, äänen ja dokumenttien siirtoon. Tämä asettaa jälleen uusia haasteita käytettävissä oleville tietoliikenneyhteyksille ja niiden tiedonsiirtonopeuksille. Vasta lähivuosina näemme, riittääkö nyt rakennettavien laajakaistayhteyksien kapasiteetti vastaamaan myös tulevaisuuden tarpeisiin vai joudummeko Lapissa lähi-tulevaisuudessa uudelleen saman ongelman eteen eli elämään puutteellisten tietoliikenneyhteyksien kanssa.

3 Kyläläisten valmiudet sähköiseen asiointiin

Perinteinen asiointikulttuuri ja sähköinen asiointi

Etäältä tuotetut sähköiset palvelut kehittyvät ja monipuolistuvat jatkuvasti. Kyläläisten kannalta palveluiden sisällön kehittyminen on luonnollisesti hyvä asia ja tarkoittaa palveluiden laadun paranemista. Lapin sivukylissä asuvien ihmisten tosiasialliset mahdollisuudet sähköiseen asiointiin ovat parantuneet laajakaistayhteyksien yleistymisen myötä. Se, että laajakaistayhteydet ovat olemassa, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kyläläiset myös hyödyntäisivät niitä tehokkaasti palvelujen käytössä.

Kaikki eivät käytä sähköisiä palveluita ja syyt tähän ovat moninaiset. Eräs merkittävä syy on Lapin sivukylissä asuvien ihmisten korkea ikä. Kun ihminen on tottunut ikänsä hoitamaan asiansa henkilökohtaisesti palveluntuottajan luona käyden, niin vanhalla iällä tämän tavan muuttaminen on vaikeaa (Kytö & Tuorila 2005, 20). Sähköisten palveluiden hyödyntäminen edellyttää asiakkaalta myös tietokoneen käyttämiseen liittyviä taitoja ja valmiuksia, jotka iäkkäämmillä ihmisillä voivat olla puutteelliset tai puuttuvat kokonaan (Kytö & Tuorila 2005, 43–45).

Sähköisen asioinnin vähäistä hyödyntämistä ei voida kuitenkaan se-
littää pelkästään asiakkaan iällä. Asiointikulttuuriin pohjoisessa, harvaan-
asutuilla alueilla kuuluu yleisesti, että keskustaajamassa käydään yhdellä
kertaa hoitamassa monia eri asioita. Kauppareissuun yhdistetään pankissa
ja Kelassa käynti sekä muissa virastoissa asiointi. Myös tässä asiassa
totutun tavan muuttaminen voi olla vaikeaa tai se koetaan jopa tarpeetto-
maksi.

Kyläläiset tietotekniikan käyttäjinä

Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan (2001) tutkimuksessa elämisen mahdol-
lisuuksista ja palveluista syrjäkylillä Itä-Lapin alueella tehtiin asukkaille
kysely, jossa oli tietoverkkojen käyttöä koskeva osio. Vastauksista ilmeni,
että tietokone oli joka viidennessä kodissa ja hieman yli 10 prosentilla oli
kotonaan internetyhteys. Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuuteen
kuuluvassa Lapin Kylä-Hyve -projektissa toteutettiin vuoden 2004 lopussa
ja vuoden 2005 alussa projektin kohdekylissä Itä-Lapissa kyläkyselyitä,
joissa tiedusteltiin niin ikään kotitalouksien internetyhteyksien yleisyyttä.
Kylä-Hyve -projektin kyselyihin vastanneista kyläläisistä jo 35 prosentilla
oli kotonaan internetyhteys. Vaikka näiden kyselyiden tulokset eivät ole
suoraan vertailukelpoisia, niin vastauksista voidaan kuitenkin päätellä
jotain kehityksen suunnasta Itä-Lapissa. Tietotekniikan käyttö kyläläisten
keskuudessa yleistyy nopeasti ja voidaan olettaa, että samalla asenteet
sähköistä asiointia kohtaan muuttuvat myönteisemmiksi.

Tietokoneet ja niiden avulla tapahtuva viestintä sekä asiointi ovat
yleistyneet Lapin kylissä. Tietokoneen käyttö monissa perinteisissä elin-
keinoissa, kuten poronhoidossa sekä maa- ja metsätaloudessa, on nykyisin
arkipäivää. Lapin laajakaistayhteyksien rakentamisen myötä on odotetta-
vissa, että yhä useammat kotitaloudet hankkivat tietokoneen. Kehityksen
seuraukset eivät kuitenkaan ole pelkästään myönteisiä. Käytettävän tekni-
kan osalta tarjottujen palvelujen ja niiden sisältöjen kehittyminen aiheut-
tavat sen, että palveluiden käyttämiseen tarvittavia tietokoneita ja oheis-
laitteita joudutaan uusimaan suhteellisen usein. Konekannan uusiminen
aiheuttaa ylimääräisiä kustannuksia ja kuormittaa samalla ympäristöä.

Kaikille ikäryhmille kohdennettu, koulutuksen avulla tapahtuva
tietotekniikan käyttötaitojen ja laaja-alainen kansalaisvalmiuksien kohen-
taminen on koettu tärkeäksi sekä valtakunnallisesti että alueellisesti
(Tulevaisuuden verkottuva Suomi 2005, 73–85). Itä-Lapissa ja saamelais-

alueilla on viime vuosina toteutettu useita hankkeita, joiden tavoitteena on ollut paikallisten asukkaiden tietoteknisten valmiuksien parantaminen. Hankkeissa on saavutettu hyviä tuloksia tietokoneen peruskäyttötaitojen kohentamisessa ja sähköisen asioinnin valmiuksien lisäämisessä. Myös palveluntarjoajilla on omalta osaltaan tietty vastuu kyläläisten asiointivalmiuksien parantamisessa. Heidän tulee tiedottaa verkkopalveluistaan ja järjestää tarvittavaa opastusta tarjoamiinsa palveluihinsa liittyen.

4 Palveluntuottajat ja teknologian avulla etäältä tuotettavat palvelut

Hallintokulttuuri, työmenetelmät ja tietotekniikan kehitys

Edellä todettiin, että muutokset kyläläisten asiointitavoissa tapahtuvat hitaasti. Sama voidaan sanoa myös viranomaisten hallintokulttuurista. Hallintokulttuurin muutoksen hitauteen liitetään usein selittävänä tekijänä eri hallinnonalojen välillä olevat jäykät rajat (Ojala & Pöyhönen 1994, 46–47, 58–66). Niihin törmätään myös tietotekniikan hyödyntämisessä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimen välillä tietokantojen yhteiskäyttö on vielä varsin alkeellista (Pohjois-Suomen alueellinen kuntafoorumi, 3). Myös kuntien viranomaisten ja valtion paikallishallintoviranomaisten organisatorisesti eriytetyt tehtävät hankaloittavat osaltaan tietotekniikan hyödyntämistä palvelutuotannossa ja voivat asiakkaan silmissä näyttäytyä hallinnon byrokraattisuutena ja hidasliikkeisyytenä (Hosia 2001, 229–232). Ratkaisuksi mainittuihin ongelmiin on esitetty, että hyvinvointivaltion ja tietoyhteiskunnan kehittäminen edellyttäisi vahvempaa kansallisen tason johtamista sekä kriittisten, infrastruktuuria koskevien päätösten palauttamista kansalliselle tasolle (Himanen 2004, 20).

Tietotekniikan nopea kehitys asettaa käyttäjälleen lukuisia haasteita, joita ovat muun muassa jatkuvan kouluttautumisen ja uuden oppimisen vaatimukset (Lampela 2004, 67; Syväjärvi 2005, 41–50). Tietotekniikan käyttäjä voi kokea nämä vaatimukset rasitteina ja uhkina, jolloin uuden tekniikan käyttöönottoon liittyy ennakkoluuloja ja vastustusta (Syväjärvi 2005, 51–52). Tätä ilmenee käytännössä sekä palvelutuotannossa toimivien henkilöiden että asiakkaiden taholta. Palveluorganisaation ja etenkin siinä toimivien esimiesten haasteellinen tehtävä on määrittää henkilöstön

koulutustarve sekä yhdistää työnantajan ja työntekijän koulutusintressit kulloinkin vallitsevan tilanteen mukaan (Lampela 2004, 136–147).

Yhteiskunnan kehityskulku voidaan nähdä myös jollain tapaa vääjäämättömänä. Tällöin tekniikan kehittyminen ja sen mukanaan tuomat muutokset otetaan ikään kuin annettuina. Kehitys tulee vain hyväksyä ja siihen tulee sopeutua. Ajatellaan, että on helpompaa opetella uudet asiat ja toimia uusien vaatimusten mukaisesti kuin vastustaa niitä. Tällainen suhtautuminen sisältää kuitenkin vaaran, että yhteisötasolla sekä yksilötasolla kokonaisuus ja toiminnan tavoitteet saattavat hämärtyä. (vrt. Beck, 1990.)

Rakentavin ja hedelmällisin tilanne on silloin, kun muutokset koetaan kehittämisen mahdollisuuksina. Hallinnossa ja hyvinvointipalveluiden tuottamisessa tietotekniikan hyödyntäminen tarjoaa lukuisia uusia vaihtoehtoja järjestää palvelutuotantoa ja siihen liittyviä töitä (Jääskeläinen 2004, 126–127). Teknologiapohjaisten palveluiden kehittämistyössä on tärkeää, että käyttäjät ovat mukana prosessissa alusta alkaen ja he olisivat teknologian kehittämisen lähtökohtana (Hyppönen 2004, 45–49). On myös hyvä muistaa, että usein uudet ja vanhat palvelutuotannon tavat elävät jonkin aikaa rinnakkain, minkä johdosta hallinnon ja toimintakulttuurin muutokset eivät tapahdu äkillisesti, vaan paremminkin pitkäkestoisina muutosprosesseina (mt., 50–51).

Teknologian hyödyntäminen edellyttää riittäviä resursseja

Useissa Lapin kunnissa on jo pitkään eletty taloudellisesti tiukkoja aikoja. Valtionosuusjärjestelmä, siihen liittyvä tasaus ja harkinnanvaraiset rahoitusavustukset ovat olleet merkittävässä asemassa kuntien taloudessa, kun kunnat ovat pyrkineet selviämään niille asetetuista tehtävistä. Esimerkiksi vuonna 2005 Lapin läänin 22 kunnasta 19 haki valtiolta harkinnanvaraista avustusta. Valtioneuvosto myönsi 8.12.2005 tekemällään päätöksellä rahoitusavustuksen yhdeksälle kunnalle. Tiukka taloustilanne johtaa helposti siihen, että käytettävissä olevat varat joudutaan kohdistamaan kunnan perustoimintojen ylläpitämiseen. Tällöin varoja ei riitä kehittämistoimintaan, kuten teknologian hyödyntämiseen tähtääviin hankkeisiin, joissa syntyy huomattavia kuluja muun muassa laite- ja ohjelmistohankinnoista sekä järjestelmän ylläpidosta ja henkilökunnan kouluttamisesta.

Kunnissa on huomattu, että kaikkea ei kannata pyrkiä tekemään yksin. Teknologian hyödyntämisessä tulisi pyrkiä kuntarajat ylittävään, seutukunnalliseen yhteistyöhön. Siitä hyvä esimerkki löytyy Itä-Lapin

kuntayhtymän 2000-luvun alussa toteuttamasta Itä-Lapin seutuverkko -hankkeesta, jossa neljä Itä-Lapin kuntaa (Kemijärvi, Salla, Pelkosenniemi ja Savukoski) rakensivat yhteisen, suuren kapasiteetin tarjoavan tietoliikenne-runkoverkon. Se tarjoaa Itä-Lapin kunnille lukuisia uusia mahdollisuuksia palvelutuotannon järjestämiseen, josta esimerkkinä voidaan mainita laadukkaaseen kuva-ääni -yhteyteen perustuva etäopetus toisen asteen koulutuksessa.

Uuden teknologian käyttöönotto ja hyödyntäminen edellyttävät toimivien teknisten ratkaisujen lisäksi, että henkilöstö hallitsee teknologian käytön. Tämän vuoksi henkilöstöä tulee kouluttaa ja perehdyttää riittävästi uuteen teknologiaan sekä uusiin toimintamalleihin ja palvelun tuottamisen tapoihin. Teknologian käyttöönotto edellyttää siten riittäviä henkilöstöresursseja. Uuden oppiminen vie aina aikansa. Mikäli uusissa työskentelytavoissa poiketaan huomattavasti aiemmasta toimintakulttuurista, voi kestää pitkään ennen kuin työskentelyssä saavutetaan arkinen rutiini. Onnistumista edesauttaa, kun henkilöstö on voimakkaasti sitoutunut kehittämistoimiin ja niiden kautta tavoiteltaviin päämääriin.

Kuntien ohella myös valtionhallinnossa on kamppailtu säästövaatimusten keskellä. Kyläläisille säästötoimet ovat näkyneet viime vuosina ennen kaikkea palvelukonttoriverkoston supistamisena sekä virastojen lyhentyneinä aukioloaikoina. Tämän vuoksi myös valtionhallinnossa tietoteknologian tehokas hyödyntäminen ja sähköisen asioinnin lisääminen palvelutuotannossa on tärkeää. Tässä suhteessa valtion viranomaisilla on puolellaan merkittäviä etuja verrattuna hajanaiseen kuntasektoriin. Valtionhallinnossa kehittämistoimista päätetään valtakunnantasolla ja ne toteutetaan yleensä kerralla koko maan laajuisina. Kehittämistoimenpiteet toteutetaan hallinnollisesti keskitetysti, yhtenäisen linjauksen mukaisina kokonaisuuksina ja keskushallinnon valvonnan alaisina. Niin ikään valtionhallinnon eri alojen tukipalvelut, kuten atk-palvelut, toteutetaan usein keskitetysti.

Kaikesta tästä seuraa, että valtionhallinnossa tarvittaviin kehittämistoimiin voidaan yleensä kohdistaa vaadittavat resurssit. Toisaalta tästä valtakunnan tason ohjauksesta ja resursoinnista voi seurata, että paikallistason kehittämistoimenpiteiden merkitys jää valtionhallinnossa vähäisemmäksi tai sitä ei ole lainkaan. Tällöin on vaarana, että alueelliset ja paikalliset olosuhteet eivät tule huomioiduksi palvelutuotannon kehittämispyrkimyksissä ja etenkin syrjäisten seutujen asukkaiden tarpeet jäävät vaille riittävää huomiota.

Muita haasteita sähköisen asioinnin kehittämisessä

Sähköisen asioinnin lisäämisen ja kehittämisen ongelmat eivät liity pelkästään käytettävissä olevaan teknologiaan tai asiointi- ja hallintokulttuuriin. Myös lainsäädäntö asettaa joitakin esteitä sähköisen asioinnin toteuttamiselle. Ensiksikin lukuisten asioiden hoitaminen edellyttää henkilökohtaista käyntiä viranomaisen luona. Näitä ovat muun muassa monet lupa-asiat, kuten passin, ajokortin ja ampuma-ase luvan hakeminen.

Toiseksi laki ja alemman asteiset säädökset asettavat käsiteltävien asioiden salassa pidolle ja tietoturvalle hyvinkin tiukkoja vaatimuksia. Tästä aiheutuu kenties edellistä suurempi este sähköisen asioinnin laajentamiselle tällä hetkellä. Asiakkaiden luotettava tunnistaminen ja asiointissa käytettävän tietoliikenneyhteyden turvallisuus muodostavat suuren haasteen sähköisten palveluiden järjestämiselle. (Pajukoski 2004, 34–46.) Perinteinen sähköposti ei täytä näitä tietoturvakriteerejä, joten sitä ei voida hyödyntää asiointissa siten, että sen kautta lähetettäisiin esimerkiksi luottamuksellisia asiakastietoja.

Sähköisen asioinnin kehittämisen haasteet eivät johdu pelkästään voimassa olevasta lainsäädännöstä. Myös tuleva lainsäädäntö eli käynnissä oleva lainsäädäntötyö sekä siihen liittyvien esiselvitysten tekeminen voivat hidastaa ja vaikeuttaa uuden teknologian käyttöönottamista. Kylä – Elämän keskus -hankkeen aikana merkittävin lainsäädännön ja hallinnon uudistamisprosessi oli valtioneuvoston keväällä 2005 käynnistämä kuntien palvelurakenteen uudistamiseen tähtäävä hanke. Tällainen suuri ja laaja-alainen palvelurakenteen uudistamishanke aiheuttaa hetkellisesti tilanteen, jossa tulevaisuus on monilta osin niin avoin ja epävarma, ettei palvelutuotannon paikallisiin kehittämishankkeisiin sen vuoksi ryhdytä lainkaan. Tämä on ymmärrettävää, sillä viranomaiset haluavat varmistua ensin siitä, millaisiin ratkaisuihin tämä niin kutsuttu PARAS -hanke johtaa. Kylä – Elämän keskus -hankkeen toiminta-aikaan eli vuosiin 2003–2006 ajoittuivat Lapissa myös työvoimahallinnon palveluverkostoon ja organisaatioon kohdistunut uudistus, samoin kuin Kansaneläkelaitoksen vakuutuspiireihin kohdistunut organisatorinen uudistus.

Kylä – Elämän keskus -hanke toteutui näin ollen ajankohtana, jolloin olemassa olevat hallinnolliset palvelurakenteet olivat voimakkaassa muutostilassa. Jälkikäteen voidaan arvioida, että ajankohta oli pulmallinen: meneillään olleet uudistukset loivat yleistä epävarmuutta ja odottavan

tilanteen viranomaisissa, jolloin maaperä sopimukselliselle, hankkeen kautta tapahtuvalle kehittämistyölle ei ollut kaikkein otollisin.

5 Kylä – Elämän keskus -hanke ja kaksi teknologista palvelumallia

Palvelumalleille asetetut kriteerit

Kylä – Elämän keskus -hankkeen eräänä päätavoitteena oli etsiä ja kehittää teknologiaan pohjautuvia hyvinvointipalveluiden tuottamisen malleja, joita pilotoitaisiin paikallisesti hankkeen kohdealueella. Pilotoitaville palvelumalleille katsottiin järkeväksi asettaa eräitä sisällöllisiä ja laadullisia kriteereitä, jotka sen tuli täyttää. Näiden kriteerien avulla pyrittiin varmistamaan, että palvelumallien avulla lisättäisiin kohdealueen väestön hyvinvointia.

Ensimmäinen kriteeri oli jatkuvuuden vaatimus. Tällä tarkoitettiin sitä, että hankkeen aikana käynnistetty palvelutuotanto jatkuisi myös hankkeen päätyttyä, jolloin tavoitellut vaikutukset ovat pysyviä. Jatkuvuuden vaatimus edellyttää käytännössä sitä, että pilotoitavissa malleissa palvelutuotanto ja sen hallinnointi tapahtuu viime kädessä viranomaisten toimesta. Se edellyttää myös, että palvelumallit suunnitellaan ja rakennetaan alusta alkaen yhteistyössä viranomaisten kanssa.

Toinen kriteeri koski palvelumallien taloudellisuutta. Pilotoitavilla palvelumalleilla tuli olla riittävästi käyttäjiä suhteessa taloudellisiin panostuksiin. Palvelumallin potentiaalisten käyttäjien lukumäärän varmistamiseksi oli järkevää, että palvelumalli olisi kyläläisten lisäksi hankkeen kohdekuntien kaikkien asukkaiden käytössä.

Kolmas kriteeri koski palvelumallien laajaa alueellista hyödyntämistä ja käyttöönottoa. Kylä – Elämän keskus -hankkeessa pidettiin alusta saakka tärkeänä, että pilotoitavia palvelutuotannon malleja voitaisiin myöhemmin hyödyntää myös hankkeen kohdealueen ulkopuolisissa kunnissa ja niiden kylissä.

Neljäntenä kriteerinä oli, että pilotoitavien palvelumallien tuli pohjautua olemassa olevaan tekniikkaan. Tämä vaatimus johtui ensiksikin hankkeen vähäisistä taloudellisista resursseista, minkä johdosta esimerkiksi mittaviin ja kalliisiin laitteistohankintoihin ei hankkeen puitteissa ollut mahdollisuuksia. Toiseksi tätä vaatimusta voitiin perustella hankkeen

taustaorganisaation ja hanketyöntekijän ydinosaamisella, joka painottui tekniikan sijasta sosiaali- ja terveystalouteihin sekä niiden kehittämiseen. Kolmantena perusteluna oli, että palvelumallien alueellisesti laajempi käyttöönotto on helpompaa, kun palvelumallien tekninen toteutus perustuu yleisesti käytössä olevaan tekniikkaan.

Viides palvelumalleille asetettu kriteeri oli, että palvelumallien ja niiden toteutuksessa käytettävien teknisten järjestelmien tuli olla mahdollisimman helppokäyttöisiä. Tällä vaatimuksella pyrittiin ennen kaikkea takaamaan riittävä palvelun käyttäjien eli asiakkaiden määrä. Hankkeessa pidettiin tärkeänä, että asiakkaat pystyvät käyttämään palveluja myös ilman erityisiä atk-taitoja. Yhtä tärkeää oli, että myös työntekijät pitävät palvelumalleja riittävän helppokäyttöisinä ja käyttäjäystävällisinä.

Nämä kriteerit huomioiden Kylä – Elämän keskus -hankkeen aikana selvitettiin kahden tietoteknologiaan pohjautuvan palvelumallin käyttömahdollisuuksia. Seuraavaksi esitellään lyhyesti nämä kaksi palvelumallia. Ensimmäinen näistä malleista jäi loppujen lopuksi toteutumatta liian korkeiden kustannusten vuoksi. Sen sijaan toisen palvelumallin eli sosiaali-toimen verkkoneuvonnan vuoden kestävä pilotointi käynnistyi onnistuneesti vuoden 2005 lopussa.

Kuva-ääni -yhteyden perustuvat monipalvelupisteet

Kylä – Elämän keskus -hankkeessa heräsi alkukesällä 2004 ajatus kohdealueen kyliin avattavista, etäpalveluperiaatteella toimivista sähköisistä monipalvelupisteistä. Kunnianhimoisena tavoitteena oli, että asiakkaiden neuvonnan ja palveluohjauksen lisäksi monipalvelupisteiden kautta olisi mahdollista asioida sähköisesti eri viranomaisissa. Tavoitteena oli, että monipalvelupisteissä asiakas voisi hoitaa asioitaan vireillepanosta alkaen aina päätöksen tiedoksisaantiin saakka.

Hanketyöntekijän tutustuessa muualla Suomessa toteutettuihin ja kokeiltuihin palvelumalleihin, toimivimmaksi vaihtoehdoksi osoittautui reaaliaikaisen kuva-ääni -yhteyden kautta toimivat palvelupisteet. Tällaisissa etäältä ohjatuissa monipalvelupisteissä asiakas ja virkailija voivat keskustella sekä vaihtaa dokumentteja keskenään aivan kuten palvelutiskillä toimittaessa riippumatta asiakkaan ja viranomaisen fyysisestä välimatkasta. Palvelupisteissä tarjotaan toisin sanoen face to face -tyyppistä palvelua, jossa asiakkaan ja virkailijan kohtaaminen tapahtuu kuva-ääni -yhteyden kautta.

Kohdealueen yksityisen ja julkisen sektorin toimijoiden kanssa käytyjen alustavien keskustelujen jälkeen hankkeessa päätettiin, että monipalvelupisteet toteutettaisiin ensi vaiheessa yhteistyössä valtion viranomaisten kanssa. Tämä päätös johtui siitä, että etenkin valtion paikallis-hallintoviranomaisten palveluverkostoa oli harvennettu Lapin pienissä kunnissa. Kuntaviranomaisille ja yksityisille palvelutuottajille jätettiin mahdollisuus myöhemmin liittyä mukaan suunniteltuun palveluverkkoon, mikäli heille ilmaantuisi tarvetta tällaiselle etäpalvelumallille.

Hanketyöntekijä selvitti joulukuun 2004 ja tammikuun 2005 aikana mahdollisuudet monipalvelupisteiden toteuttamiseksi valtionhallinnon eri viranomaisten kanssa. Kuva-ääni -yhteyteen perustuvan palvelutarjonnan aloittamisesta keskusteltiin muun muassa Kelan, työvoimahallinnon, verohallinnon ja Koillis-Lapin kihlakunnan viraston kanssa.

Kelassa ja työvoimahallinnon alalla asiakaskäynnit jakautuvat tasaisesti kalenterivuoden ajalle ja asiakaskontakteja on lukumääräisesti paljon. Asiakkaan näkökulmasta palvelun tarve voi syntyä yllättäen ja asiakkaalla tulee olla mahdollisuus laittaa asia vireille viipymättä. Tällaisia asioita ovat muun muassa useat korvaushakemukset. Näille hallinnon aloille on tyypillistä, että asiakas joutuu toistuvasti tai säännöllisesti olemaan yhteydessä viranomaiseen. Näin tapahtuu esimerkiksi työnhaun uudistamisen yhteydessä. Lisäksi Kelan ja työvoimahallinnon fyysisistä palvelukonttori-verkostoa sekä konttoreiden aukioloaikoja oli haja-asutusalueilla jouduttu supistamaan voimakkaasti viimeisten kymmenen vuoden aikana. Tämän johdosta tarve teknologiaan pohjautuvalle kuva-ääni -yhteyden avulla toteutettavalle etäpalvelulle oli näillä hallinnon aloilla mitä ilmeisin.

Keskusteluissa verohallinnon ja kihlakunnan viraston kanssa sen sijaan kävi selväksi, että kuva-ääni -yhteyden kautta tapahtuva asiakas-palvelu ei ole tarpeellinen näillä hallinnon aloilla. Verohallinnossa puhelinpalvelun ja nettipohjaisten verkkopalveluiden katsottiin antavan asiakkaille riittävät edellytykset hoitaa asioitaan myös konttoriverkoston ulkopuolella. Kihlakunnan virastossa käsiteltävät asiat taas usein ovat sellaisia, joissa lainsäädäntö edellyttää henkilökohtaista käyntiä. Tämän johdosta verohallinto ja kihlakunnan virasto eivät lähteneet paikallisesti mukaan tähän kokeiluhankkeeseen.

Hanketyöntekijä laati suunnitelman kuva-ääni -yhteydellä toimivien monipalvelupisteiden toteuttamiseksi Utsjoen Karigasniemen kylään ja Pelkosenniemen kuntakeskukseen. Suunnitelmaa arvioitiin yhdessä Kelan ja työvoimahallinnon viranomaisten kanssa. Arvioinnin yhteydessä löytyi

voimakas paikallisen ja alueellisen tason yksimielisyys edellä kuvattujen etäpalvelupisteiden tarpeellisuudesta ja paikallistason halusta toteuttaa ne suunnitelman mukaisesti.

Kokeilusta aiheutuvat kustannukset osoittautuivat kuitenkin sen verran suuriksi, että paikallisviranomaiset eivät voineet lähteä kokeiluun omien toimintamäärärahojensa puitteissa. Tämän johdosta lopullinen päätöksenteko asiassa siirtyi keskushallintoon. Pari kuukautta myöhemmin työministeriöstä ilmoitettiin, että työvoimahallinto vetäytyy hankkeesta korkeisiin kustannuksiin vedoten. Tämän jälkeen myös Kelasta ilmoitettiin, ettei Kela lähde yksin aloittamaan kokeilua ja näin ollen etäpalvelupisteiden varaan laadittu sivukylien hyvinvointipalveluiden kehittämissuunnitelma haudattiin Kylä – Elämän keskus -hankkeessa lopullisesti.

Edellä kuvatun palvelumallin suunnittelu- ja selvitystyö ei kuitenkaan ollut turhaa, vaikkei se sillä kertaa johtanutkaan välittömiin tuloksiin. Selvitystyö ja sen aikana käydyt lukuisat keskustelut kyläläisten, viranomaisten ja järjestöjen kanssa osoittivat kiistattomasti, että sähköisen asioinnin mahdollisuuksien toivottiin lisääntyvän ja monipuolistuvan Lapissa ja etenkin sen haja-asutusalueilla. Kertyneen tiedon pohjalta hankkeessa alettiin seuraavaksi arvioida mahdollisuuksia verkkopohjaisten palveluiden kehittämiseksi kuntien viranomaisten kanssa.

Sosiaalitoimen verkkoneuvonta Itä-Lapissa

Kemijärven kaupungin sosiaalitoimen kanssa aloitettiin keväällä 2005 neuvottelut, joiden tarkoituksena oli tunnustella ja kartoittaa mahdollisuuksia asiakkaille suunnatun sosiaalitoimen verkkoneuvontakokeilun aloittamiseksi Itä-Lapissa. Valtakunnallisesti ja paikallisesti arvioituna tietoverkkojen hyödyntäminen sosiaalialalla oli tuolloin varsin vähäistä ja alkeellista. Kuntien verkkosivuilla oli jonkin verran löydettävissä kuvauksia eri sosiaalipalveluista yhteystietoineen, mutta mahdollisuutta asiakkaan ja viranomaisen väliseen asiointiin ei paria poikkeusta lukuun ottamatta ollut olemassa. Sosiaalitoimen verkkopalveluissa oli siten ilmeistä kehittäminen tarve.

Kemijärven sosiaalitoimessa oli havaittu, että asiakkaat lähestyvät sosiaaliviranomaisia yhä useammin sähköpostitse. Tavallista sähköpostia ei kuitenkaan voi käyttää neuvonnan välineenä siihen liittyvän tietoturvariskin takia. Asiakasta ei voida myöskään tunnistaa sähköpostitse. Sosiaalitoimessa asiat ovat kuitenkin yleensä luonteensa puolesta ja lain-

säädännöstä johtuen salassa pidettäviä. Salassapidon ja tietoturvaongelmien vuoksi asiakkaille annetut sähköpostivastaukset oli jouduttu esittämään varsin yleisellä tasolla, eikä asiakkaan esittämään kysymykseen oltu voitu yksittäistapauksena ottaa kantaa. Asiakkaalle tämä tarkoitti sitä, ettei hän saanut kaipaamiaan neuvoja.

Kylä – Elämän keskus -hankkeessa sosiaalitoimen verkkopalveluiden suunnittelun lähtökohta oli, että kehittämisen tulee perustua jollain tavoin Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa aiemmin tehtyyn työhön sekä siinä kertyneeseen tietoon ja kokemukseen. Verkkoneuvontapalvelun suunnittelutyön pohjaksi otettiin Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikössä vuosina 2003–2004 toteutettu Verkstokonsultaatiohanke, jossa oli kehitetty Internetissä toimiva konsultaatiopalvelu sosiaalialan ammattilaisille.

Verkstokonsultaatiohankkeessa oli kertynyt runsaasti tietoa sosiaalityön sisällöllisistä ja menetelmällisistä asioista. Lisäksi tietoa oli karttunut muun muassa konsultaation tarpeeseen, ryhmävastausdynamiikkaan ja verkossa toimimiseen liittyen. Hankkeessa oli myös suunniteltu ja toteutettu tekninen alusta, jonka kautta konsultaatio verkossa tapahtuu. Teknisessä ratkaisussa erityisen huomion kohteena olivat olleet tietoturvaan liittyvät asiat. (Vesterinen 2004.) Verkstokonsultaatiossa kertynyt tieto-taito toimi erittäin arvokkaana apuna asiakkaille avattavan sosiaalitoimen verkkoneuvontapalvelun suunnittelutyössä ja Kylä – Elämän keskus -hankkeessa innovoitua sosiaalitoimen verkkoneuvontaa asiakkaille voidaan pitää eräänlaisena jatkumona Verkstokonsultaatiohankkeessa tehdylle työlle.

Sosiaalitoimen henkilöstöllä on kokemuksensa kautta hyvä näkemys asiakkaiden tarpeista. Palvelumallin onnistumisen kannalta pidettiin tärkeänä, että neuvontapalvelun tuottajat eli sosiaalitoimen henkilöstö pääsi jo suunnitteluvaiheessa riittävästi vaikuttamaan kehitteillä olevaan palvelumalliin ja sen sisältöön. Näin palvelumalli vastasi mahdollisimman hyvin käyttäjien toiveita. Asiakkaiden mielipiteitä verkkoneuvontapalvelusta tiedusteltiin etukäteen sosiaalialan Sodankylän kehittämissyksikössä. Saatujen vastausten perusteella kävi selväksi, että asiakkaat olivat valmiita verkon kautta tapahtuvaan asiointiin. Näistä lähtökohdista sosiaalitoimen verkkoneuvonta alkoi hahmottua suunnittelun asteelta kohti konkreettista palvelumallia.

Kemijärven kaupungin sosiaalitoimen verkkoneuvonta avattiin asiakkaille marraskuussa 2005. Aluksi verkkoneuvontaa annetaan kunnan

asukkaille lasten ja perheiden palveluihin, toimeentulotukeen sekä vanhus- ja vammaispalveluihin liittyvissä asioissa. Asukkaat voivat kysyä verkon kautta myös päivähoitoon liittyvistä asioista ja varata aikoja sosiaalityöntekijöille. Lisäksi Kemijärven kaupungin sosiaalitoimi tarjoaa seutusopimusten mukaisesti verkkoneuvonnan kautta Kemijärven, Pelkosenniemen, Sallan ja Savukosken asukkaille sosiaaliamiehen, talous- ja velkaneuvojan, kuluttajaneuvojan ja rajoitetusti myös yleisen edunvalvojan neuvontapalveluita. Seudullinen näkökulma on näin otettu huomioon palvelun kehittämisessä alusta alkaen.

Verkkoneuvontapalveluun pääsee Kemijärven kaupungin www-sivuilta olevista linkeistä. Tiedonsiirto tapahtuu suojatussa yhteydessä, jonka ansiosta ulkopuoliset eivät pääse käsiksi tietoihin. Verkkoneuvonnassa asioidaan aina omalla nimellä ja asiakkaan vahva henkilökohtainen tunnistaminen tapahtuu verkkopankkitunnusten avulla. Hyvän tietoturvan ansiosta viranhaltijat voivat antaa verkkoneuvonnan kautta asiakkaille henkilökohtaisia, luottamuksellisia neuvoja. Vastauksissa voidaan hyödyntää olemassa olevia asiakastietoja.

Tämän artikkelin kirjoittamisen aikaan kokeilu on ollut käynnissä vasta parin kuukauden ajan, joten kokeilun tuloksia ei voida vielä arvioida. Verkkoneuvontapalvelun pilotointi jatkuu vuoden 2006 syksyyn, jonka jälkeen tehdään jatkopäätökset kertyneiden kokemusten pohjalta. Kokeilun alku vaikuttaa lupaavalta, sillä asiakkaat ovat esittäneet kysymyksiä verkkoneuvontaan sen avaamisesta lähtien. Tiedottamisen myötä palvelun käyttö lisääntyy jatkuvasti.

6 Sosiaalialan verkkopalvelut tulevaisuudessa

Tietoteknologia kehittyy erittäin nopeasti ja sen hyödyntäminen eri tavoin laajenee koko ajan. On lähes mahdotonta ennustaa, millaisia teknologisia sovelluksia tulevaisuus tuo tullessaan. Se on kuitenkin varmaa, että kotitaloudet ja yksittäiset kansalaiset jatkavat verkottumistaan ja verkossa asiointi lisääntyy. Tämän johdosta verkkopalveluja tulee kehittää jatkuvasti. Millä tavoin verkkopalvelut todennäköisesti tulevat kehittymään lähitulevaisuudessa?

Teknisesti verkkopalvelut kehittyvät siten, että interaktiiviset palvelut verkossa lisääntyvät ja verkon käyttäjien rooli muuttuu vuoro-

vaikutteisemmaksi. Perinteisen verkossa tapahtuvan tiedonhaun lisäksi verkon käyttäjät myös lähettävät ja tuottavat tietoa verkkoon tai sitä vastaanottaville tahoille. On myös odotettavissa, että kuvaan ja ääneen perustuvat palvelut yleistyvät tulevaisuudessa nopeasti. Reaaliaikaisen kuvan ja äänen avulla verkkopalveluihin saadaan hieman takaisin sitä inhimillisyyttä ja läheisyyttä, josta tekstipohjaisten verkkopalveluiden käyttöönoton myötä on jouduttu luopumaan. Erittäin todennäköistä on, että mobiilipäätteet ja -sovellukset sekä langaton tiedonsiirto yleistyvät nopeasti. Sen ansiosta tietoverkot ja niissä tarjottavat palvelut ovat saatavilla lähes kaikkialla, eikä verkkopalveluiden käyttäminen ole enää sidottu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Lisäksi voidaan olettaa, että kehityksen myötä tietoteknologiset ratkaisut ja palvelut tulevat helpokäyttöisemmiksi ja halvemmiksi, jolloin yhä useammat ihmiset kykenevät käyttämään niitä. Samalla tieto- ja viestintäteknologia sulautuu yhä luontevammin osaksi ihmisen arkea ja elämää. (Tulevaisuuden verkottuva Suomi, 2005.)

Tekninen kehitys tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet kehittää verkkopalveluiden sisältöjä. Sosiaalialan verkkopalveluiden ja tietoteknologiaan perustuvien hyvinvointipalvelujen kehittämisen keskeisimpiä kohteita ovat tulevaisuudessa yhteistyörakenteiden luomisen ohella tiedonhallintaan, palvelujen saatavuuteen ja toimintakäytäntöjen uudistamiseen liittyvät haasteet. Sähköinen asiointi eri muodoissaan sekä virtuaaliset palvelukeskukset ja sosiaalivirastot ovat osa tulevaisuuden palvelukokonaisuutta. Oma haasteensa muodostuu erityisryhmiä kuten vanhuksia ja vammaisia palvelevista informaatioteknologisista sovelluksista, joita ovat arjen selviytymistä tukevat ratkaisut sekä erilaiset älykkäät ja turvalliset asuinympäristöt. Sosiaalialan tietoteknologiset sovellukset ovat vielä kehityksensä alkuvaiheessa ja informaatioteknologian hallitsevat kehittämistyön ammatilliset osaajat puuttuvat toistaiseksi alalta. (Soveltavan informaatioteknologian monitieteisen tutkimuksen ohjelma 2005–2010.)

Teknologia luo paljon mahdollisuuksia, mutta siitä aiheutuu myös esteitä palvelujen sisältöjen kehittämiseksi. Julkishallinnon ja erityisesti sähköisten sosiaalipalvelujen kehittämisen suurin haaste tällä hetkellä muodostuu käytössä olevista asiakastietojärjestelmistä ja niiden kehittämisestä. Viranomaisten käytössä olevat, eri valmistajien tekemät tietojärjestelmät eivät tue toisiaan, jolloin sähköinen tiedonkulku viranomaiselta toiselle ei onnistu. Tietojärjestelmien yhteisen rajapinnan puuttuminen on ongelma, joka täytyy nopeasti saada ratkaistuksi. Vasta tilanteessa, jossa tietojärjestelmät ovat riittävästi integroitui toisiinsa, voidaan

ottaa käyttöön päällekkäisyyksiä vähentäviä, hallinnonalojen rajat ylittäviä palvelumalleja ja pyrkii kohti saumattomia palveluketjuja. (Hyppönen 2004, 19–22; Jääskeläinen 2004, 54–73, 102–108.)

Palveluiden käyttäjän eli asiakkaan näkökulmasta tekniikan ja verkkopohjaisten palveluiden kehittymiseen liittyy joitakin uhkakuvia. Tutkimuksissa on esitetty arvioita, että vallitseva tekninen kehitys johtaa kansalaisten keskuudessa niin sanottuun digitaaliseen syrjäytymiseen ja sitä seuraavaan kahtiajakoon. Tällä tarkoitetaan sitä, että osa kansalaisista jää syystä tai toisesta kokonaan sähköisten palveluiden ulottumattomiin, eivätkä palvelut ole tasapuolisesti kaikkien kansalaisten käytettävissä. (Rantanen 2005, 17–21, 240–242.) Tarja Gronberg (2005, 12–13) on esittänyt, että tietoyhteiskuntaan siirtyminen lisää ihmisten yksinäisyyttä. Avoimeksi jää, lisäävätkö tietotekniikan käyttöönotto, verkottuminen ja sähköisen asiointin yleistymisen yhteiskunnallista epätasa-arvoa ja pahoinvointia.

Kehittyvä tietoteknologia luo paljon uusia mahdollisuuksia palveluiden järjestämiseen, mutta sitä ei tule kehittää vain sen itsensä vuoksi. Kehittämistyössä mukana olevien tulee tuntee vastuunsa siitä, että kehittäminen tapahtuu aina ihmisen ehdoilla. Teknologialla ei voi koskaan täysin korvata useimpiin hyvinvointipalveluihin liittyvää inhimillistä kohtaamista, hoivaa ja huolenpitoa.

PUNAINEN RISTI KEHITTÄMÄSSÄ ELÄVÄÄ ELÄMÄÄ KESKELLE KYLÄÄ

Nina Peronius

- 1 Aluksi**
- 2 Elävää elämää**
- 3 Toimintaa lähellä ja etäämpänä**
- 4 Havaintoja ja haasteita**
- 5 Lopuksi**

1 Aluksi

Elävää elämää keskellä kylää (EEKK) oli Suomen Punaisen Ristin Lapin piirin projekti, jonka tavoitteena oli kokeilla uusia vaihtoehtoja haja-asutusalueella asuville ikäihmisille suunnattujen vapaaehtoispalvelujen tuottamisessa. Tässä Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamassa projektissa työskenteli yksi työntekijä. Projektin toiminta-aika oli toukokuusta 2003 maaliskuuhun 2006 ja sen toiminta-alueena oli Itä-Lapin seutukunta. Projektin tavoitteena oli kehittää ikäihmisten palveluverkostoa Suomen Punaisen Ristin paikallisosastotoimintaa tukemalla. Toiminta kohdennettiin seitsemään kylään, jotka olivat Vuostimo, Saija, Hautajärvi, Tanhua, Värrö, Kairala, Ristilä ja Lohiranta.

EEKK -projekti oli osa Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuutta, jonka tavoitteena oli hankesuunnitelman mukaan Lapin kylien palveluiden turvaaminen ja niiden integrointi alueen palvelu- ja hyvinvointiverkoston. Tavoite kuvaa visiota, yhteisesti jaettua ja kannustavaa tulevaisuudenkuvaa, jonka tavoiteltavuudesta kaikki toimijat ovat yksimielisiä (Seppänen-Järvelä 2004, 31). Kokonaishankkeen visio perustui Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan (2001) tutkimukseen, jossa kartoitettiin Itä-Lapin kylien asukkaiden käsityksiä elämisen edellytyksistä harvaanasutuilla alueilla. Samalla se oli yhteisesti jaettu kannanotto sen puolesta, että myös etäällä kuntakeskuksista asuvilla ihmisillä on oikeus saada tarvitsemansa palvelut kyläalueelle ja asua omassa kodissa valitsemassaan paikassa.

Hankekokonaisuuden yhteinen toiminta-ajatus perustui siihen, että kylien palvelujen säilyttäminen on mahdollista vain tuottamalla palveluja eri toimijatahojen yhteistyöllä sekä uusilla, innovatiivisilla malleilla. Tavoitteena oli kokeilla uusia palvelujen tuottamisen malleja haja-asutusalueella viiden erillisen hankkeen yhteistyönä. Punaisen Ristin Lapin piirin koordinoiman EEKK -projektin erityisyys oli sen tavoite tukea kyläalueita paikallisosastojen vapaaehtoistoimintaa kehittämällä. Artikkelissa tarkastellaan EEKK -projektia sen lähtökohtien pohdinnan, konkreettisen toiminnan ja sen muutosten sekä hankkeen aikana esille nousseiden erityiskysymysten kautta.

2 Elävää elämää

Vapaaehtoisuus voimavarana

Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun yhdistykset vapaaehtoisineen muodostavat ainutlaatuisen kansainvälisen verkoston, jonka kautta parannetaan ihmisten elämää inhimillisellä tuella. Toiminta-ajatus muodostuu kahdesta peruspilarista: muutoksen aikaansaaminen ihmisten elämässä sekä Punaisen Ristin ja avuntarvitsijoiden yhteistyö. Punaisen Ristin tavoitteena on parantaa ihmisten ja yhteisöjen kykyä hallita elämäänsä. Se toteutuu organisoimalla kaikki mahdolliset voimavarat ja siihen tarvitaan asiantuntemusta, koulutusta, rahaa, välineitä sekä motivaatiota. (Strategia 2010.)

Punaisen Ristin toiminta pohjautuu seitsemään peruseriaatteeseen, joita ovat vapaaehtoisuus, riippumattomuus, puolueettomuus, tasapuolisuus, inhimillisuus, ykseys sekä yleismaailmallisuus. Järjestön kansainvälinen ja valtakunnallinen tunnustettu asema tukee paikallisten toimijoiden verkostoitumista kuntien ja muiden toimijoiden kanssa.

Suomessa Punaisen Ristin toiminta perustuu paikallisosastoihin, joita tukevat keskushallinto sekä piirit. Paikallisosastot toteuttavat järjestön peruseriaatteita ja tarkoitusta toiminta-alueensa tarpeiden mukaisesti. Toiminta voi olla esimerkiksi koulutusta, ystäväpalvelua tai ensiapuvalmiuden ja turvallisuuden edistämistä. Laaja jäsen- ja paikallisjärjestöverkosto mahdollistavat aluelähtöisen ja luotettavan vapaaehtoisen auttamisen koko maassa. Vuoden 2004 lopussa Punaisen Ristin jäsenmäärä Itä-

Lapissa oli noin 400 ja jokaisessa Itä-Lapin kunnassa toimi paikallisosasto (Jäsenrekisteri 2004).

Punainen Risti käyttää käsitettä vapaaehtoistoiminta kaikista järjestön piirissä vapaaehtoisin voimavaroin tuotetuista palveluista ja toiminnoista. Vapaaehtoinen on Punaisen Ristin määritelmän mukaan henkilö, joka osallistuu omasta tahdostaan ja palkatta vapaaehtoistoimintaan tai tukee säännöllisesti järjestön toimintaa eikä tavoittele toiminnallaan materiaalista tai taloudellista hyötyä. (Vapaaehtoistoiminnan linjaus 2002; ks. myös Hokkanen 2003, 15–21.)

Anna Müllerin (2002) mukaan Suomen Punaisen Ristin vapaaehtoinen on useimmiten nainen, keski-ikäinen, työelämän ulkopuolella oleva sekä toimintaan ja järjestöön hyvin sitoutunut henkilö. Lähes kaikille myötätunnosta kumpuava vapaaehtoistoiminta ja auttaminen ovat arvoja sinänsä ja Punaisen Ristin periaatteet muodostavat heille auttamisen arvo-perustan (vrt. Hokkanen 2003, 66–67). Muita motiiveja toimia vapaaehtoisena olivat oppimiseen, itsensä tarpeelliseksi kokemiseen ja mukavaan yhdessäoloon liittyvät tekijät. Suurin osa vapaaehtoistojista on tutkimuksen perusteella mukana ensisijaisesti siksi, että he haluavat toimia eettisesti oikein ja tukea apua tarvitsevia. (vrt. Hokkanen 2003, 50, 66; Möttönen & Niemelä 2005, 63).

Vapaaehtoistoimintaan kohdistuu uusia haasteita. Perinteinen, vapaaehtoinen naapuriapu on vähenemässä myös sen viimeisissä linnakkeissa: harvaan asutuilla alueilla ja pienissä kylissä. Ihmisten halu sitoutua pitkäaikaiseen vapaaehtoistoimintaan heikentyy. Vapaaehtoistojen aktiivisesta mukana olevat ikääntyvät ja voimavarojen vähentyessä he jättänevät vapaaehtoistojen vähemmälle. Nuoria on vaikea saada mukaan toimintaan ja yleinen järjestötyön osaaminen on alentunut (Harju 2004, 12–13). EEKK -projektissa on haettu vaihtoehtoja tavoittaa ja kouluttaa uusia toimijaryhmiä sekä järjestää ja tukea uudenlaista vapaaehtoistoimintaa. Suunnitelmallisena, luotettavana ja vastuullisena toimintana yksilölliseen yhteisöllisyyteen (Harju 2004, 16) perustuva vapaaehtoistoiminta soveltuu paremmin nykyiseen toimintaympäristöön ja ylläpitää jo vapaaehtoistyössä mukana olevien motivaatiota ja innostusta.

Järjestöt osana ikäihmisten palveluverkosta

Suomen Punainen Risti on 1950-luvulta asti kantanut huolta ikääntyneiden ihmisten toimintakyvyn säilymisestä ja heidän mahdollisuuksista asua kotonaan. Punaisen Ristin Haminan yleiskokouksessa 1999 vanhustyön kehittäminen asetettiin järjestön toiminnan yhdeksi painopisteeksi. Keväällä 2003 hyväksytyyn senioritoiminnan linjauksen oletuksena on, että tulevaisuuden senioripolitiikka perustuu uudenlaiseen kumppanuuteen. Siinä julkinen sektori, kansalaistoiminta sekä yksityiset tahot jakavat asiantuntemuksensa ja yhdistävät voimavaransa hyvän vanhuuden turvaamiseksi ikäihmisille. (Senioritoiminnan linjaus 2003). Suomen Punaisen Ristin suosituksissa ja suuntaviivoissa vuosille 2005–2008 tavoitellaan aktiivista seniori-ikäisten toimintaa. Toiminnassa korostetaan yhdessä tekemistä, kaikkein ikääntyneimpien tukemista sekä seniorikansalaisten oikeuksien puolesta puhumista sekä valtakunnallisesti että paikallistasolla. (Yleiskokous 2005.)

Järjestöjen merkitys palveluverkostossa on korostunut samaan aikaan kun kuntien mahdollisuudet palvelujen järjestämiseen ovat vähentyneet. Itä-Lapissa järjestöjen tuottama harrastus- ja virkistystoiminta jäsentää asukkaiden elämää (Laitinen & Pohjola 2001, 103). Järjestöt tuottavat myös vertaistukea, vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia sekä edunvalvontaa (Sosiaalibarometri 2005, 144). Sakari Möttösen ja Jorma Niemelän (2005, 86–88) mukaan verkostomainen, luottamukseen perustuva neuvoteltu yhteistyösuhde hyödyttää sekä kuntaa että järjestöä ja luo edellytykset monipuolisten palvelujen tuottamiselle. Tämä oli myös EEKK-projektin eräs lähtöoletus.

Suomessa alueiden tarpeet eriytyvät koko ajan. Alueellisen moninaisuuden vuoksi kansalaisjärjestötasolla ei keskus- tai piirihoitoisesti voida välttämättä kehittää aluespesifiä järjestötoimintaa. Punaisen Ristin tavoitteena on löytää toimintamalleja, jotka edistävät järjestö- ja vapaaehtoistoiminnan säilymistä harvaan asutulla alueella. EEKK -projektissa Punaisen Ristin Itä-Lapin osastoilla oli mahdollisuus kehittää uusia toimintoja erityisesti etäällä palveluista asuvien ikäihmisten selviytymisen tukemiseksi.

Projektin lähtökohtia

Suomen Punaisen Ristin Lapin piiri täsmensi Raha-automaattiyhdistykselle osoitetussa hakemuksessa (2002) EEKK -projektin tavoitteeksi kylien vapaaehtoistoiminnan aktivoinnin kautta tapahtuvan, ikäihmisille suunnattujen palvelujen kokeilemisen osana julkisen ja yksityisen tuottamaa palveluverkostoa. Hakemuksessa korostettiin yhteistyötä, paikallisen toiminnan ensisijaisuutta sekä palvelujen tuottamista mahdollisimman lähellä palvelun tarvitsijaa. Lisäksi haluttiin hyödyntää uutta teknologiaa silloin, kun se palvelee ikääntyneiden ihmisten selviytymistä.

Projektimuotoinen kehittäminen perustuu oletukseen, että jokin tietty toiminto saa aikaan tietynlaisia vaikutuksia. Lähtöoletukset voivat perustua tutkimustuloksiin, kokemuksiin, suosituksiin tai yhteisiin arvoihin ja ne muodostavat projektin logiikan. (Seppänen-Järvelä 2004, 20.) EEKK -projektin lähtöoletus oli, että vapaaehtoistoiminnan avulla tuetaan osaltaan ikäihmisten selviytymistä mahdollisimman pitkään omassa kodissaan ja kylässään. Samalla kylän aktiivisuus nousee, poismuutto vähenee ja koko kyläalueen selviytymismahdollisuudet paranevat. Oletus perustuu Punaisen Ristin kokemukseen siitä, että vapaaehtoisesti tuotetut palvelut ovat tarpeellinen osa julkisen ja yksityisen sektorin sekä perheiden tuottamien palvelujen verkostoa. Jotta oletus voisi toteutua, tarvitaan vapaaehtoisia ja heille sopivia tehtäviä. Lisäksi tarvitaan toimintaa tukeva organisaatio, joka takaa toiminnan laadun, luotettavuuden ja jatkuvuuden sekä tukee vapaaehtoisia.

Hankkeen päämäärät on mahdollista saavuttaa useiden eri toimintalinjojen kautta. Toimintalinjan valinta riippuu muun muassa toimintaympäristöstä, resursseista kuten rahasta ja osaamisesta sekä kehittämissaasteesta. (Seppänen-Järvelä 2004, 31.) EEKK -projektin kehittämissaasteeksi täsmentyi vapaaehtoistoiminnan aseman ja mahdollisuuksien selvittäminen haja-asustusalueella. Projektisuunnitelmassa päätettiin panostaa vapaaehtoisten palveluverkostojen ja toimintamallien kehittämiseen sekä ikäihmisten elämänhallinnan vahvistamiseen.

EEKK -projektissa toiminta rakentui Itä-Lapista valittujen seitsemän kohdekylän toiveiden, jokaisessa kunnassa toimivan paikallisosaston toimintasuunnitelmien ja projektisuunnitelmassa rajattujen tavoitteiden mukaisesti. Toimintaympäristö muodosti maantieteellisesti laajan, keskenään erilaisten kylien ja paikallisosastojen verkoston. Toimintaympäristöä rajasi myös Punaisen Ristin toimintakäytäntö, jossa vapaaehtoisuus on

toiminnan peruslähtökohtana. Paikallisosastojen ja kylien vapaaehtoiset muodostivat projektin suurimman resurssin. Projekti tarjosi osastoille lisäresurssin hankesuunnitelmaan sisältyvien tavoitteiden osalta. Muutoin osastojen vakiintunut toiminta jatkui projektin aikana osastojen omien voimavarojen puitteissa.

Projektin taloudelliset resurssit olivat niukat ja pääosa projektirahoituksesta kului projektityöntekijän palkkaan. Punaisen Ristin pitkäaikainen kokemus vapaaehtoistoiminnasta sekä työntekijän yliopistokoulutus ja oppimismotivaatio olivat projektin osaamisen perusta. Lisäresurssina oli Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuudessa toteutunut yhteistyö ja tuki.

3 Toimintaa lähellä ja etäämpänä

Koulutusta ja yhteistyötä

Koulutus ja yhteistyön edistäminen olivat pääasialliset keinot, joilla projektin päämääriin pyrittiin. Yhteistyön edistäminen tarkoitti vapaaehtoistoimijoiden tukemista erilaisten kokousten ja tapaamisten järjestelyissä sekä niissä päätettyjen toimenpiteiden toteuttamisessa. Yhteistyön edistämällä tuettiin palvelukokonaisuuksien luomista, virallisen ja epävirallisen sektorin verkostoitumista sekä eri väestöryhmien vaikutusmahdollisuuksia. Koulutuksella ja ohjauksella edistettiin uuden teknologian ja uusien toimintamallien käyttöönottoa. Samalla lisättiin järjestö- ja vapaaehtoistoiminnan osaamista sekä tuettiin oman elämän hallintaa. Koulutus ja ohjaus perustuivat Punaisen Ristin koulutus- ja tukijärjestelmään. Seuraavaksi tarkastellaan toteutunutta koulutusta ja yhteistyötä projektin kahden ensimmäisen vuoden aikana (5/2003–3/2005) projektityöntekijän pitämän päiväkirjan perusteella.

Suomen Punainen Risti kouluttaa ja perehdyttää työntekijänsä järjestelmällisesti taatakseen laadukkaan palvelun ja ohjauksen vapaaehtoistoimijoille. Projektityöntekijän oma kouluttautuminen painottui ensimmäiselle toimintavuodelle. Punaisen Ristin kouluttajakurssin käyminen mahdollisti myös sosiaalipalvelukoulutuksen lisäämisen Itä-Lapissa. Toimiminen vapaaehtoisten kouluttajana alkoi ensimmäisen toimintavuoden syksyllä ja jatkui kevääseen 2005 asti. Varsinaisen koulutuksen

lisäksi projektityöntekijä vastasi koulutuksen suunnittelusta sekä tuki osastoja markkinoinnissa ja koulutettavien rekrytoinnissa. Koulutuksen tuloksena paikallisosastot saivat uusia toimijoita, uusittua koulutusmateriaalia, ideoita ja pohjaa tulevan koulutuksen järjestämiselle sekä valmiita yhteistyösuhteita muihin kouluttajiin.

Yhteistyön edistämiseksi ensimmäistä toimintavuotta määrittivät kylätapaamiset, joita olivat kyläkokoukset sekä pienten tapahtumien järjestäminen kohdekyllillä. Kesällä ja syksyllä 2003 kylätapaamisia järjestettiin kaikissa kohdekyllissä kahdesta viiteen kertaa. Vuoden 2003 kylävierailut tehtiin yhteistyössä Lapin Sosiaali- ja terveysturvayhdistyksen hallinnoiman Lapin Kylä-Hyve -projektin kanssa. Vuonna 2004 maininnat kylätapaamisista päiväkirjassa vähenivät ja loppuivat keväällä 2005 kokonaan.

Punaisen Ristin osastojen tapaamisia toteutettiin tasaisesti koko hankkeen ajan. Alkuvaiheessa tapaamisten sisältö painottui EEKK -projektin esittelyyn. Vähitellen vuoden 2004 kuluessa sisältö suuntautui enemmän yhteisten tapahtumien ja koulutuksien suunnitteluun. Lisäksi projekti järjesti noin puolen vuoden välein Itä-Lapin osastoviikonloppuja. Ne tarjosivat osastojen vapaaehtoisille tukea, yhdessäoloa ja mahdollisuuksia kokemusten vaihtoon. Tapaamisissa myös arvioitiin ja kehitettiin EEKK -projektia. Projektille valittu seurantaryhmä, jonka jäsenet edustivat Itä-Lapin eri osastoja, kokoontui arvioimaan hankkeen edistymistä kolmesti vuodessa.

Projektin kuntatapaamiset painoutuivat vuoden 2003 kesään ja syksyyn. Aluksi kuntatapaamisten sisältöinä olivat kokonaishankkeen sekä EEKK -projektin esittely. Myöhemmät kuntatapaamiset liittyivät eri tapahtumien ja koulutuksien järjestämiseen. Niillä tuettiin myös paikallisosastojen ja kunnan yhteistyön kehittymistä. Tapaamisissa luodut yhteistyösuhteet tukevat vapaaehtoistoimintaa myös hankkeen päättymisen jälkeen.

Varsinaiset tapaamiset olivat vain jäävuoren huippu. Tapaamisten valmistelu ja niissä sovittujen asioiden toteuttaminen ovat vaatineet suuren työpanoksen. Yhteyttä toimijoihin pidettiin kirjallisesti ja puhelimitse. Muodollisten tapaamisten merkitys painottui erityisesti hankkeen alkuvaiheessa, jolloin yhteistyörakenteet luotiin ja luottamus yhteistyökumppanina rakennettiin. Myöhemmässä vaiheessa yhteistyö ja tapaamiset olivat epämuodollisempia, eikä niistä ollut enää seurantamerkintöjä päiväkirjassa.

Kylissä ja keskustoissa

EEKK -projekti oli kylähanke, jonka tavoitteet kohdistuivat haja-asutusalueen ikäihmisten palvelujen kehittämiseen. Pääkohteena olivat Itä-Lapin viidessä kunnassa sijaitsevat seitsemän kohdekylää. Tässä luvussa tarkastellaan projektin toimintaa ja kohdentumista kahden ensimmäisen vuoden ajalta. Tarkastelu perustuu EEKK -projektista rahoittajalle tehtyihin raportteihin.

Vuonna 2003 projektin toiminta painottui kyläalueille. EEKK -projektin työntekijä vieraili kylillä 2-5 kertaa. Kesällä tapaamiset toteutettiin Lapin Kylä Hyve -projektin työntekijän kanssa. Syksyllä useimmilla kyläkäynneillä oli mukana myös paikallisen Punaisen Ristin vapaaehtoisia. Ensimmäinen vapaaehtoistoiminnan kurssi järjestettiin Kemijärven keskustajamassa. Samana syksynä Sallassa Saijan kylässä järjestettiin ensimmäinen kyläalueella toteutettu vapaaehtoistoiminnan kurssi. Muissa kohdekyllissä järjestettiin kokousten lisäksi tietoiskuja, luentoja, virkistyspäiviä ja toteutettiin palvelukyselyitä.

Posion Ristilässä järjestettiin vuonna 2004 vapaaehtoistoiminnan kurssi ja Lohirannalla käynnistettiin tarinakerhotoiminta. Sallan Hautajärvellä järjestettiin vapaaehtoistoiminnan kurssin lisäksi Ensiapu 1 -kurssi. Muissa projektin kohdekyllissä toteutui yhdestä kahteen tapahtumaa kussakin. Kuntakeskuksista sekä Kemijärvellä että Savukoskella järjestettiin vapaaehtoistoiminnan kurssit. Lisäksi Sallassa toteutettiin loppuvuodesta 2004 omaishoitajakurssi.

Järjestöyhteistyön tarve ja merkitys nousi esille heti hankkeen käynnistyttyä. Vuonna 2004 järjestöyhteistyötä edistettiin Sallassa ja Pelkosenniellä järjestötapaamisilla. Kemijärvellä toteutettiin järjestöyhteistyönä ystävänäpäiväillamat ja tuettiin ystäväryhmän toiminnan käynnistymistä.

Vuonna 2005 Kemijärvellä järjestettiin jo kolmas vapaaehtoistoiminnan kurssi ja sen lisäksi omaishoitajakurssi. Sallassa ja Posiolla toteutettiin järjestömessut. Ainoana kohdekyllissä toteutuneena tapahtumana vuoden 2005 maaliskuuhun mennessä oli raporttiin tilastoitu Posion Lohirannan kylän kerhotoiminta ja luontoretki.

Projektin tuella toteutettujen tapahtumien määrä vaihtelee selvästi kuntakoon mukaan. Määrällisesti eniten tapahtumia on ollut Kemijärvellä. Toiseksi eniten tapahtumia järjestettiin Posiolla ja Sallassa, jotka ovat keskenään samankokoisia kuntia. Vähinten toimintaa oli Pelkosenniellä

ja Savukoskella. Kylissä tapahtumien määrä on ollut riippuvainen kylän koosta ja siellä toimivien vapaaehtoisten aktiivisuudesta. Kuntakeskuksista käsin ei kylien toimintaa ole helppo tukea. Projektin toiminta-aikana tuli selvästi esille, että vapaaehtoistoimijoiden olisi löydyttävä kyliltä. Näin on käynyt esimerkiksi Posion kohdekyllissä.

Painopisteen muutoksia

Vuodenajat vaikuttavat selkeästi vapaaehtoistoimintaan perustuvaan projektiin. Syys- ja kevätkausittaisen toimintavaihtelun lisäksi EEKK - projektiin tehtiin kahden ensimmäisen toimintavuoden aikana kaksi selkeää muutosta toimintojen kohdentamisessa. Vuoden 2003 lopussa käynnistyi hankekokonaisuuden koordinaatiohanke ja se antoi lisää tilaa toimia projektin omien tavoitteiden mukaisesti. Tuolloin toimintaa suunnattiin Punaisen Ristin paikallisosastojen kautta toteutettavan, mutta edelleen projektin kohdekyliin suunnatun toiminnan kehittämiseen. Painopisteen muutos käsiteltiin tällöin myös hankkeen seurantar ryhmässä. Sen jälkeen tapahtumia ja koulutuksia järjestettiin myös kuntakeskuksissa.

Toinen muutos oli epävirallisempi ja tapahtui vähitellen syksyn 2004 aikana. Tuolloin hanke suuntasi toimintansa selkeämmin osastojen yleisen auttamisvalmiuden tukemiseen. Auttamisvalmiuden kehittäminen pohjautui osastojen toimintatavoitteisiin huomioiden haja-asutusalueella asuvien erityistarpeet.

Viimeisin hankkeen kannalta merkittävä muutos tapahtui keväällä 2005. Projektityöntekijä vaihtui ja projektin toiminnan painopistettä jouduttiin jälleen muuttamaan. Siihen saakka projektin merkittävänä osana ollut projektityöntekijän antama koulutus päättyi ja toiminnan uusiksi painopistealueiksi nostettiin projektin tulosten vakiinnuttaminen ja arviointi.

4 Havaintoja ja haasteita

Projekti muutoksen välineenä

Projekti on muutoksen väline, joka tarjoaa uusia keinoja ja ideoita sekä tukee toimijoita hyödyntämään paremmin omia resurssejaan. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on Suomessa eletty vilkasta projektitoiminnan

aikaa. Projektimuotoinen toiminta soveltuu käytettäväksi silloin, kun kehitetään uusia toimintamalleja tai käynnistetään uusi palvelu (Seppänen-Järvelä 2004, 19). Projektirahoitusta haettaessa on lisäksi varmistettava siitä, että kehittäminen on järjestön tavoitteiden ja periaatteiden mukaista. Järjestötoiminnan kehittäminen pelkästään projektien avulla ei riitä: projektimuotoisella toiminnalla on erilaiset toiminta- ja tavoitevaatimukset normaalin, usein hyvinkin pitkäjänteisen järjestötoiminnan kehittämiseen verrattuna.

Projektin avulla ei saa korvata organisaation perustyötä eikä kehitettävä toiminta voi nojata yksistään projektiin, koska silloin toiminta todennäköisesti lakkaa projektin päätyttyä eikä pysyviä vaikutuksia saavuteta. EEKK -projekti tavoitteli pysyviä vaikutuksia panostamalla kouluttamiseen sekä yhteistyön lisäämiseen Punaisen Ristin osastojen välillä sekä muiden järjestöjen ja kuntien kanssa.

Projektin määräaikaisuus tuo työlle erityisiä haasteita. Liikkeelle pitää päästä nopeasti ja samalla toimintojen tulee suuntautua alusta asti hankkeen tavoitteiden mukaisesti. Kuitenkin projektin eteenpäin vieminen on mahdollista vasta sen jälkeen, kun työntekijällä on omakohtainen toimintaympäristön tuntemus. Ihmisiin, toimintatapoihin, kehittämisen historiaan ja muihin toiminnan reunaehtoihin tutustuminen vie kuitenkin aikaa. Näin on erityisesti silloin, mikäli työntekijä tulee mukaan alueen tai järjestön ulkopuolelta.

Projektin alkuvaiheessa muille toimijoille on annettava riittävästi aikaa ymmärtää projektin tavoitteet ja toimintamallit sekä arvioida sitoutumisensa astetta ja omaa jaksamistaan. Projektityöntekijän on koko ajan mukautettava toimintaansa yhteistyökumppaneiden ja kohderyhmien tekemisiin sekä muutoshalukkuuteen. Hän ei voi projektin määräaikaisuuteen vetoamalla vaatia keneltäkään kohtuuttomia ponnisteluja. (vrt. Seppänen-Järvelä 2004, 34.)

Projektityöntekijän työsuhteen loppuessa paljon tietoa ja osaamista lähtee hänen mukanaan. EEKK -projektissa tilanne konkretisoitui, kun työntekijä vaihtui. Uuden työntekijän perehdyttäminen vaatii lisäresursseja ja lisäksi uuden työntekijän aikaa kuluu olemassa olleiden yhteistyösuhteiden päivittämiseen.

Vapaaehtoistoiminnan tukemista määräaikaisesti

Ilman vapaaehtoisia toimijoita ei voida tarjota vapaaehtoispalveluja osaksi palveluverkostoa. EEKK -projektin erityisenä haasteena oli vapaaehtoisten pitäminen mukana toiminnassa sekä uusien vapaaehtoisten innostaminen mukaan toimintaan. Vapaaehtoistoimintaa rajaavat yksilölliset, järjestölliset ja yhteiskunnalliset reunaehdot. Vapaaehtoinen joutuu uudelleen arvioimaan omia mahdollisuuksiaan ja motivaatiotaan, mikäli esimerkiksi hänen terveydentilassa, perheen olosuhteissa, järjestön tarjoamissa toiminnan vaihtoehdoissa tai yleisessä suhtautumisessa vapaaehtoisuuteen tapahtuu muutoksia. (Hokkanen 2003, 47.) Tämän johdosta vapaaehtoistoimijoita on tuettava ja kannustettava jatkuvasti. On kyettävä tarjoamaan uudenlaisia vapaaehtoistoiminnan malleja, jotka soveltuvat muuttuneisiin olosuhteisiin.

Punaisen Ristin kokemuksen mukaan yksittäistä vapaaehtoistoimijaa tukee parhaiten se, että toimintaa tukevat tahot pysyvät samoina. Projektiin tuleva työntekijä on kuitenkin määräaikainen ja hän joutuu kertomaan vapaaehtoisille, ettei hän toimi tehtävässään kuin hankkeen päättymiseen asti. Uuteen ihmiseen tutustuminen vie energiaa ja aiheuttaa epävarmuutta. Projektin loppuminen tai työntekijän vaihtuminen katkaisee aina myös vapaaehtoistoiminnan tukemisen kannalta oleellisia pitkiä yhteistyösuhteita.

Projektin tavoitteellisuus aiheuttaa paineita siihen sitoutuneille toimijoille. Järjestön vakinaiselle henkilöstölle projekti aiheuttaa lisätyötä ja tämä tulee huomioida jo hanketta suunniteltaessa. Osastojen vapaaehtoisten suhteen tilanne on vielä haastavampi. Vapaaehtoisuus on vapaata osallistumisen suhteen; siihen ei voida velvoittaa ja vain sovittuja asioita voidaan edellyttää noudatettavan. Vapaaehtoistoiminnasta tulee seurata tekijälleen hyvä mieli ja onnistumisen tunne ja mikäli näin ei tapahdu ei vapaaehtoistyötä jaksata tehdä. Samoin jos vapaaehtoistoiminnasta syntyy sellainen mielikuva, että se sitoo ja rasittaa liikaa, ei vapaaehtoisuuden vetovoima ainakaan lisäänty. EEKK -projekti on pyrkinyt tukemaan kaikilla toiminnoillaan sekä uusien vapaaehtoisten saamista että nykyisten toimijoiden jaksamista. Samalla hankkeen tavoitteita sekä toimintoja on kohdistettu vapaaehtoistoimijoiden toiveiden ja resurssien mukaisesti.

Kunta ja järjestö yhteistyössä

Kunnan velvollisuus on taata asukkaille riittävät peruspalvelut. Järjestöt voivat täydentää palveluja joko ammatillisella tai vapaaehtoistoiminnalla. Viranomais- ja vapaaehtoistoiminnan suhde oli yksi EEKK -projektin toteutumiseen vaikuttanut tekijä. Toiminta-alueen kuntien kesken oli suuria eroja siinä, otetaanko vapaaehtoistoiminta osaksi kunnallista palveluverkostoa vai ei. Yhteistyön syntymiseen tarvitaan tiettyjä valmiuksia niin järjestön kuin kunnankin puolelta.

Järjestön kannalta on oleellista, että sen oma perustehtävä ja tavoitteet ovat selkeitä ja että sillä on realistinen käsitys omista resursseistaan. Sen perusteella järjestö voi tarkentaa kohderyhmänsä ja palvelun toteuttamisen keinot. Kunnan suhtautuminen järjestöyhteistyöhön riippuu siitä, mikä käsitys sillä on järjestöjen asemasta ja merkityksestä. Järjestöt voidaan mieltää hierarkkisesti kunnan ohjauksvallassa oleviksi maksuttomien palvelujen tuottajiksi tai yhdeksi ostopalvelujen tuottajaksi muiden palveluyrittäjien joukossa. Järjestöjen erityisasemaa markkinaehtoisesti tuotettujen palvelujen ja kunnallisen palvelutuotannon välissä voidaan kuvata myös verkostosuhteeksi. Tällöin suhde perustuu vapaaehtoisuuteen, toimijoiden väliseen keskinäiseen riippuvuuteen, hyödyn tuottamiseen verkostoon osallistujille sekä lojaliteettiin ja toimijoiden väliseen solidaarisuuteen. (Möttönen & Niemelä 2005, 87.)

Aitojen verkostosuhteiden syntyminen edellyttää sekä järjestö- että kuntasektorin asenteiden tarkistamista ja molemminpuolista luottamusta. Vasta siten saavutetaan yhteistyötilanne, jossa roolit ja tehtäväjako ovat selkeitä ja jossa asioista voidaan aidosti sopia. Tällöin vältetään myös siltä pelolta, että kunta laistaa lakisääteisistä tehtävistään työntämällä hoivavastuuta vapaaehtoisille ja järjestöille.

Punainen Risti kantaa vastuuta vapaaehtoistoimijoistaan tukemalla heidän työtään. Kehittämällä yhteistyöhön perustuvaa palveluverkostoa voidaan rakentaa uutta toimintakulttuuria. Punainen Risti on mukana luomassa paikallista politiikkaa köyhyyden ja huono-osaisuuden ehkäisemiseksi. Samalla vapaaehtoistoimijat voivat nostaa julkisesti esille paikallisia epäkohtia, puolustaa epäsuotuisan aluekehityksen vuoksi syrjäytymisvaarassa olevia ihmisiä ja toimia aktiivisesti kansalaisyhteiskunnan puolesta (Karjalainen & Saranpää 2002, 100 ja Suikkanen 2004).

5 Lopuksi

EEKK -projektin taustalla oli Punaisen Ristin kokemus siitä, että vapaaehtoistoiminta on osa hyvinvointipalveluverkostoa. Vapaaehtoistoiminnalla on siinä olemassa oma, tunnustettu ja merkityksellinen paikkansa. Projekti vahvisti käsitystä siitä, että monipuolinen hyvinvointipalveluverkosto tukee asumista haja-asutusalueella.

EEKK -projekti toimi Punaisen Ristin osastojen, kohdekylien ja kuntien muodostamassa kolmiossa. Projektin kohderyhmänä olivat erityisesti kylissä asuvat ikäihmiset. Elämisen mahdollisuuksien edistämiseksi järjestettiin kylissä erilaisia koulutuksia ja tilaisuuksia. Välillisesti kylien hyvinvointipalveluihin vaikutettiin tukemalla Punaisen Ristin paikallisosastoja toimintojen suuntaamisessa kyläalueille. Osastojen toimijoita tuettiin yhteistyösuhteiden luomisessa kuntaan ja muihin toimijoihin. Kunnilla oli mahdollisuus saada suunnitelmalliseen vapaaehtoistoimintaan pohjautuvaa tukea ikäihmisten selviytymistä edistävään toimintaansa.

Tämä artikkeli käsitteli Suomen Punaisen Ristin Lapin piirin Elävää elämää keskellä kylää -projektin toimintaa ja muutamia hankkeen aikana esille nousseita erityiskysymyksiä. EEKK -projektissa toiminnan kehittämisen keskiöön nousi vapaaehtoisuus ja sen merkitys Punaisen Ristin peruseriaatteena. Vapaaehtoistoimintaan perustuvat palvelut tarjoavat uusia mahdollisuuksia ikääntyvän väestön hyvinvoinnin turvaamiseen Itä-Lapissa, mutta sisältävät myös haasteita. Punainen Risti haluaa toimia ja vaikuttaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ihmisten elämään. Punainen Risti tukee myös yksilöiden ja yhteisöiden selviytymistä arjessa sekä haluaa vahvistaa seniorikansalaisten asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia. EEKK -projekti päättyi keväällä 2006, mutta Punaisen Ristin työ alueella ei päätty.

VIRKUS GILLI – VIREÄ KYLÄ

Hyvinvointipalvelujen kehittämistä saamelaisalueella

Leena Palojärvi ja Ristenrauna Magga

1 Johdanto

2 Toimintaympäristön kuvaus

3 Kyläläisten toiveita ja tarpeita projektin alussa

4 Projektin toimintakuvaus

5 Toiminnan arviointia

6 Yhteenveto

1 Johdanto

SámiSoster ry:n⁵ hallinnoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama Virkus gilli -projekti oli saamelaisalueella⁶ vuosina 2003–2006 toiminut hyvinvointipalvelujen kehittämishanke. Sen toiminta-alueena oli Utsjoella Karigasniemen kylä ympäristöineen ja Enontekiöllä Leppäjärven, Palojärven, Narttelin ja Näkkälän kylät.

Virkus gilli -projektin hankesuunnitelmassa (29.5.2002) projektin toteuttamisen perusteluina olivat muun muassa saamelaisalueen väestörakenteen kehitys, hidas taloudellinen kasvu, muuttotappio ja korkea työttömyys, jotka luovat alueen kunnille vaativan tehtävän tuottaa kunta-laisten tarpeita vastaavia laadukkaita palveluja. Yksityiset palveluntuottajat puuttuvat alueelta, mikä yhdessä pitkien välimatkojen kanssa asettaa lisähaasteen palveluiden järjestäjille. Syrjäkylillä on vain vähän tai ei ollenkaan palveluja tai toimintaa nuorille ja lapsille, koska ne on kuntien säästölinjauksien myötä keskitetty kuntakeskuksiin. Työikäisen väestön poismuutto tyhjentää sivukylien lisäksi myös kuntakeskuksia. Jäljelle jäävä vanhusväestö tarvitsee yhä enemmän sosiaali- ja terveyspalveluja. Saamenkielisten palvelujen puuttuminen ja saamenkielisten työntekijöiden vähyys kunnissa asettavat omat erityistarpeensa uusien toimintamallien

⁵ valtakunnallinen saamelaisten sosiaali- ja terveysalan yhdistys

⁶ saamelaisalueen muodostavat Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnat, sekä Sodankylän kunnan pohjoisosat

etsimiseen. Vanhempien työssäkäynti kodin ulkopuolella on lisääntynyt ja tuonut mukanaan erilaisten sosiaalipalvelujen tarpeen.

Saamenkielisillä ja saamelaisten oman kulttuurin lähtökohdista toteutettavilla palveluilla on suuri merkitys saamelaisten ihmisten hyvinvoinnille. Nykyinen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä sivuuttaa saamelaiseen kulttuuriin kuuluvan yhteisöllisyyden. Saamelaiskulttuurille on ollut ominaista, että tukiverkosto on koostunut monista sukupolvista. Julkinen sektori tarjoaa palveluja, jotka on suunnattu erikseen kaikille ikäryhmille, eri tavoin vammaisille, erityispalveluja tarvitseville lapsille, päihdeongelmallisille tai työttömille. Jokaiselle ryhmälle on tarjolla omat erityispalvelunsa.

Saamelaisalueen sivukylien asuttuna pitämiseen ja elinvoimaisuuteen vaikuttavat palvelujen saatavuuden lisäksi ihmisten omatoimisuus ja yhteistoiminta sekä kylien elinkeinorakenne. Yleinen sanonta kuuluukin, että viimeisenä pienistä kylistä sammuvat poromiesten savut. Sivukylien asuttuna pitämiseksi on tehtävä laaja-alaista yhteistyötä ja etsittävä erilaisia toimintamalleja ihmisten kotona asumisen mahdollistamiseksi.

Saamelaisalueelle oli välttämätöntä kehittää uudenlaisia palveluja ja niiden järjestämistapoja, koska kuntien tarjoamat palvelut sivukylille olivat rajallisia vähäisten resurssien vuoksi. Tästä johtuen yhdeksi Virkus gilli -projektin päätavoitteeksi asetettiin *uusien toimintamallien löytäminen* sivukylien asukkaiden pärjäämiseksi omilla kylillään. Toiminnan kehittämisessä oli huomioitava ja tuettava saamelaiseen kulttuuriin kuuluvia vahvuuksia ja yhteisöllisyyttä.

Toinen suuri tavoite oli *raja-alueyhteistyön kehittäminen* kohdekunnissa. Sekä Karigasniemi että Enontekiön kohdekylät sijaitsevat Norjan rajan välittömässä läheisyydessä. Karigasniemeltä Norjaan on vain Tenojoen ylitys. Enontekiön kohdekylistä on Norjan rajalle matkaa noin 10 kilometriä. Myös Norjan puolella rajan läheisyydessä kylät ovat pieniä ja alue harvaanasuttua. Raja-alueyhteistyön kehittäminen oli luonnollinen valinta projektin toiminnan yhdeksi tavoitteeksi, koska saamelaisia yhdistää saamen kieli ja saamelaisilla on välitöntä kanssakäymistä yli valtakuntarajojen.

Kolmantena tavoitteena oli *hyödyntää saamelaisasuinyhteisöjen yhteisöllisyyttä ja kehittää palveluja elinkaariajattelun pohjalta*. Palvelujen tarjoaminen yhdessä kaikille ikäryhmille on tärkeää, samoin kulttuurin ja kielen siirtäminen sukupolvelta toiselle. Sosiaalipalvelujen

kehittämisessä haluttiin säilyttää saamelaisen kulttuurin tavat ja perinteet sekä luoda ja ylläpitää sosiaalista verkostoa.

Artikkelin tarkoituksena on kuvata lukijalle alussa mainittujen saamelaisalueen kylien tilannetta ennen Virkus gilli -projektia ja kylien aktivoitumisprosessia sekä arvioida kehittämisprojektin vaikutuksia kylissä.

2 Toimintaympäristön kuvaus

Saamelainen kulttuuri

Maantieteellisten ja ilmastollisten olosuhteiden, pitkien etäisyyksien ja harvan asutuksen lisäksi saamelaisalueen erityispiirteenä on myös monikulttuurisuus ja -kielisyys. Suomessa on lähes 7 500 saamelaista, joista noin 4000 asuu saamelaisten kotiseutualueella. Enontekiön väestöstä noin 19 prosenttia on saamelaisia ja Utsjoella saamelaiset ovat noin 58 prosentin enemmistönä. (Saamelaiskäräjät 2003.)

Saamen kieli on kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuri-perintöä sisältäen saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämyksen. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä. Pohjoissaamea puhuu enemmistö saamelaista; Inarinsaamea ja koltansaamea puhutaan pääasiassa Inarin kunnan alueella. Saamen kieli elää aktiivisessa käytössä arkipäivän töissä ja sosiaalisissa suhteissa. Saamelaisilla on Suomen perustuslain mukaisesti alkuperäiskansana oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen (PL 17.3 §).

Saamelaisen kulttuurin ja identiteetin kulmakiviä ovat perinteiset elinkeinot poronhoito, kalastus ja metsästys. Ne ovat ihmisten elämisen perusta ja elämäntapa. Näiden lisäksi Tenojokilaaksossa ovat merkittäviä kulttuurin kantajia perinteiset lohestustavat. Työllisyyden ja liikevaihdon perusteella arvioituna poronhoito on ylivoimaisesti merkittävin luontaiselinkeino saamelaisten kotiseutualueella. Poronhoito on erityisen merkittävä saamelaisalueen syrjäkylien asutusrakenteen säilyttäjänä, työllisyyden takaajana ja tulon tuojana alueella, jolla muut työllistymismahdollisuudet ovat vähäisiä.

Saamelaisten perinteinen tietämys ja perinteiset taidot ovat siirtyneet ja siirtyvät edelleen sukupolvelta toiselle arkipäivän töissä, luonnon

tuntemuksessa ja käytössä, tavoissa, kirjoittamattomissa säännöissä, lasten kasvatuksessa, vaatetuksessa ja ruokakulttuurissa. Saamelaisen kulttuurin traditiot ja juuret ovat osa vahvaa yhteisöllisyyttä. Kielen lisäksi ulkoiset symbolit kuten perinteiset käsityöt, käsityönä valmistetut puvut, asusteet ja vaatteet liittävät eri maiden saamelaiset näkyvästi yhdeksi kansaksi.

Virkus gilli -projektin kohdekylien valinta

Virkus gilli -projekti toteutettiin kahdessa pohjoisimmassa saamelaisalueen kunnassa, Enontekiöllä ja Utsjoella. Enontekiöllä toiminnan suunnittelua varten oli olemassa valmista aineistoa. Projektin suunnittelu- vaiheessa oli toteutettu vanhustenhuollon palvelutarvekartoitus ja kunnanvaltuustossa oli hyväksytty vanhustenhuollon suunnitelma. Sen lisäksi Näkkälän kylä oli ollut mukana Lapin yliopiston toteuttamassa ELVI-hankkeessa⁷. Utsjoella SámiSoster ry oli jo usean vuoden ajan toteuttanut yhteistyössä kunnan kanssa lapsiperheiden tukemiseen pyrkivää Bearaš-projektia⁸. Utsjoella oli siten olemassa valmis yhteistyöverkosto ja eri yhteyksissä oli noussut esille Karigasniemen alueen palvelujen kehittämistarve.

SámiSoster ry:llä oli tavoitteena liittää myöhemmin toimintaverkostoon mukaan alueita myös Inarin ja Sodankylän kunnista. Yhdistys haki rahoitusta Inarin alueelle suunniteltuun projektiin, jolla olisi tuettu saamelaisten vanhusten kotona asumista. Työntekijä olisi voinut verkostoitua Virkus gilli -projektiin, mikäli rahoitus olisi toteutunut. Vuotson alueelta oli tarkoitus saada toimintaan mukaan Sodankylän kunnan saamenkielinen vanhustyöntekijä. Nämä jäivät toteutumatta, koska Inarin hankkeelle ei saatu rahoitusta eikä Sodankylän kunta saanut saamenkielistä työntekijää Vuotsoon.

Kerätyn tiedon lisäksi kohdekylien valintaan vaikuttivat SámiSoster ry:n ja kuntien viranhaltijoiden esille nostamat kehittämistarpeet. Yhdistyksen aikaisemman toiminnan kautta syntyneet yhteydet ja verkostot vaikuttivat osaltaan valintaan.

⁷ Elvi-hanke oli Lapin Yliopiston Elämisen välineitä ikääntyville tutkimus- ja kehittämishanke v. 1998–2000

⁸ Bearaš-projekti - lastensuojelun tukitoimenpiteiden tarpeessa olevien lapsiperheiden tukemisprojekti

Karigasniemi

Utsjoelta kohdekyläksi valittiin Karigasniemi ympäristöineen, koska se muodosti yhtenäisen alueen ja rajakauppa oli siellä vilkasta edistäen kylän kehittymistä. Kylässä oli monien muiden sivukylien tapaan vähän palveluja, lisääntyvä vanhusväestö ja erilaisia palvelujen kehittämistarpeita. Erityisesti nuorille suunnattujen palveluja oli todella vähän.

Karigasniemelle on Utsjoen kirkonkylältä matkaa noin 110 km. Karigasniemellä ja ympäristökylissä, suunnilleen 30 kilometrin säteellä, on noin 500 asukasta ja se on kasvava kyläyhteisö. Asukkaat saavat toimeentulonsa poronhoidosta, poronlihan jalostuksesta, maataloudesta, kalastuksesta, matkailusta ja palveluiden tuottamisesta sekä rajakaupasta. Osa karigasniemeläisistä käy työssä Norjan puolella.

Saamelaisemmistöisessä kylässä käyttökielenä on saamen kieli. Se antaa kyläyhteisöön oman erityispiirteensä ja saamelaiskulttuuri näkyy kaikkialla. Karigasniemen ja sen asukkaiden elämään vaikuttaa myös Tenojoen toisella puolella sijaitseva Norja. Rajakaupan ja matkailun suuri merkitys näkyy kylän elinkeinoelämässä etenkin kesäisin ja viikonloppuisin, jolloin kylä täyttyy naapurimaan asukkaista ja muista matkailijoista. Suomalaisen, saamelaisen ja norjalaisen kulttuurin risteyksessä elämä rytmittyy pitkälle norjalaisten elämän sekä matkailun sesonkijakojen mukaan. Tenon lohi elää Euroopan suurimmassa vapaana virtaavassa lohijoen osalla vaikuttaen osaltaan alueen ihmisten elämään.

Julkisen sektorin tarjoamia palveluja Karigasniemellä ovat peruskoulun ala-aste, yläaste, saamenkielinen päiväkotijoukko ja tulli. Karigasniemellä on myös kunnan ylläpitämä terveystalo, jossa on vakituisesti yksi terveydenhoitaja. Utsjoen seurakunnalla on kylässä kappeli. Yksityisen sektorin tuottamia palveluja löytyy muun muassa matkailun, kaupan, teollisuuden, rakentamisen ja kuljetuksen aloilta. Karigasniemellä toimii aktiivinen kyläyhdistys, urheiluseura, sekä muita yleishyödyllisiä yhdistyksiä. Karigasniemen alueen vahvuus on Norjan läheisyys, ja naapurimaita yhdistävä kieli ja kulttuuri. Nämä lähtökohdat oli huomioitava alueen kehittämissuunnitelmissa.

Leppäjärvi, Palojärvi, Nartteli ja Näkkälä

Enontekiöllä SámiSoster ry teki tiivistä yhteistyötä Enontekiön kunnan sosiaalitoimen kanssa löytääkseen projektille sopivat kohdekyllät, joiksi valikoituivat Leppäjärven, Palojärven, Narttelin ja Näkkälän kylät. Ne sijaitsivat lähellä toisiaan muodostaen yhtenäisen alueen. Valintaan vaikutti Elvi-hankkeessa tehty kartoitus Näkkälän kylän osalta, kylien aktiivisuus kehittämistyöhön, alueen vähäiset palvelut, lisääntyvä vanhusen määrä, nuorille suunnattujen toimintojen vähyys ja erilaiset ongelmat kylissä.

Mainitut kylät muodostavat erillisen alueen, joka sijaitsee lähellä Norjan rajaa. Kohdekyllissä on yhteensä noin 150 asukasta. Toimeentulo koostuu lähinnä porotaloudesta, luontaistaloudesta, yritystoiminnasta ja matkailusta oheispalveluineen. Kohdekyllissä on runsaasti loma-asutusta ja mökkiläiset tuovat alueelle oman erityispiirteensä. Palvelut ovat pikkuhiljaa siirtyneet kylistä Enontekiön kuntakeskukseen Hettaan. Erityisesti ikäihmisten kulkemiseen ja jokapäiväisten asioiden hoitamiseen pitkät välimatkat tuovat omat ongelmansa. Kylistä kauimmainen on Näkkälä, josta matkaa Hettaan on noin 45 kilometriä.

Kohdekylien julkiset palvelut ovat vähäisiä. Enontekiön kunta tarjoaa alueella kotipalvelua ja kotisairaanhoidoa. Koulut, yhtenäinen peruskoulu esiopetuksineen ja lukio, ovat kuntakeskuksessa Hetassa, jonne oppilaat kuljetetaan päivittäin. Pankki ja postipalvelut ovat siirtyneet niin ikään kuntakeskukseen. Kansalaisopisto tarjoaa opetusta Leppäjärven entisen koulun tiloissa. Yksityisellä sektorilla palveluntarjoajia on enemmän kuin julkisella puolella. Kyläyhdistykset toimivat aktiivisesti Leppäjärven, Palojärven ja Näkkälän ja jokaisessa kylässä on myös metsästysseura.

Saamelaiskulttuurin läsnäoloa on ehkä vaikeampi huomata kuin Karigasniemellä, koska käyttökielenä on suomen kieli. Matkailusesonkiaikana, keväällä, kesällä ja syksyllä osa kylien työikäisistä ihmisistä työllistyy matkailun parissa. Taustalla kuitenkin elää perinteinen saamelainen paimentolaisporonhoitokulttuuri, joka vaikuttaa toimintoihin ja tapahtumiin kylissä. Poronhoito myös ylläpitää ja vahvistaa kylien asukkaiden välistä sosiaalista kanssakäymistä. Tästä esimerkkinä on kesä-heinäkuun taitteessa oleva poronhoitovuoden tärkein tapahtuma vasanmerkintä, johon osallistuu suurin osa porotalouteen kuuluvista perheistä. Näin ollen kylissä on vaikea järjestää yhteisiä tapahtumia heinäkuussa, koska suurin osa

väestöstä on työllistynyt joko omiin porotaloustöihin tai muuhun työhön alueella.

3 Kyläläisten toiveita ja tarpeita projektin alussa

Ensimmäiset yhteydenotot kehittämiskylien asukkaisiin tehtiin syksyllä 2003 kylätoimikuntien kanssa järjestetyissä kylätapaamisissa. Asukkailla oli mahdollisuus kertoa kehittämistoiveitaan ja -tarpeitaan avoimissa keskustelutilaisuuksissa sekä Karigasniemellä että Leppäjärvässä. Näiden tilaisuuksien lisäksi kylillä toteutettiin asukaskyselyt, joiden avulla kartoitettiin kylillä toimivia palveluita ja kyläläisten toiveita palveluiden suhteen. Enontekiöllä oli tehty myös kyläsuunnitelmat, joissa esiin tulleet toiveet ja mahdollisuudet huomioitiin projektin toteutuksessa mahdollisuuksien mukaan. Enontekiön ja Utsjoen kuntien virkamiesten ja luottamushenkilöiden kanssa käydyt neuvottelut ja palaverit antoivat lisää tietoa alueen toiveista ja tarpeista. Varsinaisten kyläkokousten lisäksi alueen nuorille ja lapsille järjestettiin omat tilaisuudet, joissa heillä oli mahdollisuus tuoda esille omat toivomuksensa ja esityksensä.

Kyläkokouksissa ja tapahtumissa kirjatut toiveet olivat välillä maailmaa syyleileviä. Eniten toivottiin erilaisia palveluja, jotka alueelta puuttuivat. Kyselyistä ja kokousmuistioista koottuja toiveita olivat esimerkiksi posti- ja pankkipalvelujen saaminen Karigasniemelle, laajakaistan saaminen kylään ja Internet-pääte kyläläisten käyttöön. Ihmisiä puhuttivat mahdollisuudet viettää vapaa-aikaa ja kyläläiset toivoivat yhteisiä tiloja käyttöönsä sekä toimintaa nuorille ja lapsille. Vanhusten palvelut olivat huolenaiheina ja heille toivottiin palvelutaloa, samaten kotipalvelujen kehittämistä pidettiin tärkeänä. Terveyspalvelujen kehittäminen nousi keskusteluissa esiin ja erityisenä toiveena oli ambulanssitoiminnan säilyttäminen kylällä. Joitakin kyläläisiä huolesti terveysaseman kohtalo ja apteekin, lääkärin ja sosiaalipäivystyksen tilaan haluttiin muutoksia. Kyläläiset halusivat myös edistää mahdollisuuksia toteuttaa kädentaitoja ja harrastaa liikuntaa. Karigasniemen nuoret halusivat päästä kirkonkylän uimahallille ja osallistua Utsjoen nuorisotiloissa järjestettävään toimintaan. Karigasniemen kylältä puuttuvat kokonaan sopivat tilat, jossa nuoret ja lapset voisivat kokoontua. Nuoret esittivät aloitteissaan kuntarajat ylittävän

yhteistyön kehittämistä ja alueellista nuorisotyötä saamelaisidentiteetin vahvistamiseksi.

Leppäjärven kyläkokouksessa oli paikalla osanottajia kolmesta kohdekylästä. Kokouksessa todettiin, että osa alueen kylistä oli tehnyt yhteisen kyläsuunnitelman ja Leppäjärven kyläsuunnitelma oli valmis-teilla. Näissä kyläsuunnitelmissa oli käyty läpi toivomuksia ja muutos-suunnitelmia kylittäin. Virkus gilli -projekti sai luvan hyödyntää näitä tietoja toimintansa suunnittelussa. Kokouksessa nousi vahvasti esille se, että kyläläisiltä puuttuu yhteinen kokoontumistila, jossa kaikenikäiset kylien asukkaat voivat kohdata ja harrastaa yhdessä. Vanhusten palvelut, kyläyöntekijän saaminen alueelle, ja kotipalvelun kehittäminen olivat myös puheenaiheina. Enontekiölläkin kyläläisiä puhutti postin ja pankin palveluiden puuttuminen alueelta. Yksi toivomuksista oli Internet-päätteen saaminen kyläläisten käyttöön. Nuorille sekä lapsille toivottiin järjestet-tävän harrastustoimintaa. Kyläsuunnitelmiin sisältyi matkailupalveluiden ja Leppäjärven koulukiinteistön käytön kehittäminen. Tarpeellista olisi kevyenliikenteen väylien saaminen kylille ja vanhojen rakennusten enti-söinti.

Nuorten ilta Leppäjärven kylätoimikunnan grillikodalla järjestettiin yhteistyössä Enontekiön kunnan nuorisotoimen ja Lapsi Kylässä – projektin kanssa. Paikalla oli noin 70 prosenttia alueen nuorista ja lapsista, myös muutama vanhempi oli uskaltanut mukaan. Lisäksi paikalla oli Enontekiön kunnan vapaa-aikatoimen sihteeri. Nuorilla oli hyviä ja konkreettisia ajatuksia ja ehdotuksia kehitettävien toimintojen suhteen. Leppäjärven koulun kiinteistössä voitaisiin järjestää nuorten iltoja kiinteis-tön tultua kyläyhdistyksen omistukseen. Nuoret olivat vailla yhteistä kokoontumistilaa, jossa voisi olla tekemättä mitään. Ala-asteikäiset toivoivat valvottuja kerhoja, joissa voisi askarrella ja leikkiä. Erilaiset pelit ja harrastusvälineet kuuluivat myös toivomuslistalle.

Enontekiön ja Utsjoen viranhaltijoiden kanssa käydyissä neuvotte-luissa ja keskusteluissa nousi esiin monia tärkeitä kehittämistarpeita. Keskusteluissa tuli esiin kylätoiminnan aktivoiminen, kanssakäymisen lisääminen kylien kesken sekä toiminnan järjestäminen lapsille ja nuorille. Näillä keinoilla voitaisiin syrjäytymistä ehkäistä tai ainakin vähentää. Uutena isona asiana keskusteluissa kiinnitettiin huomiota omaishoitajien tilanteeseen ja ongelmiin. Kunnat ovat satsanneet omaishoittoon, mutta kuukausittain maksettavan omaishoidon tuen lisäksi omaishoitajille on tarjottu vain vähän tukea ja palveluita. Jossakin vaiheessa Enontekiöllä

esille nousi myös mahdollisuus tehdä palveluopas ikäihmisille. Yhteistyö järjestöjen ja kuntien välillä nähtiin todella tärkeäksi, samoin kuin yhteistyö alueen toimijoiden välillä. Koska aina on pulaa ruohonjuuritason työntekijöistä, yhdessä mietittiin myös kylätyöntekijöiden palkkaamista kylille. Utsjoella suunniteltiin sosiaalitoimen työntekijöiden toimenkuvan muokkaamista ja uudistamista lisäkoulutuksen avulla.

Yhteenvetona toivomuksista ja tarpeista voitaisiin mainita kyläläisten aktivoiminen, toiminnan järjestäminen lapsille ja nuorille, kokoon-tumispaikkojen järjestämisestä sivukylille, vanhusten ja ikäihmisten palvelujen parantaminen, kotipalvelun kehittäminen ja erityisesti omaishoitajien tukeminen eri muodoissa nousi esille. Myös alueella toimivien eri projektien välinen yhteistyön kehittäminen koettiin erityisen tarpeelliseksi. Välttämättä aina ei kaivattu suoraa toiminnan järjestämistä, vaan kylille kaivattiin käytännön asioiden järjestelemistä, ihmistä tai projektia, joka suunnittelee ja organisoii asioita. Toivottiin alkuun panevaa voimaa, joka kokoaa yhteen aktiiviset ihmiset. Virkus gilli -projektissa näitä kehittämistarpeita liitettiin valikoidusti toteutettavaan hyvinvointipalvelujen kehittämistoimintaan.

4 Projektin toimintakuvaus

Lähtötilanne ja alkukartoitus

Virkus gilli -projektin alussa tehtyjen kyläkyselyjen ja kyläkokousten jälkeen tehtyjen yhteenvetojen perusteella huomattiin, että sivukylien asukkailla oli melko negatiivinen käsitys sivukylien kehittämisestä ja yleensä projekteista. Enontekiöllä ja Utsjoella oli toiminut ja toimi edelleen useita erilaisia projekteja, joten ihmiset olivat varovaisia innostumaan uusista projekteista. Eri tilaisuuksissa oli kuultavissa kylien ihmisten kyllästyminen ja turhautuminen kaikkiin uusiin hankkeisiin, eikä tästäkään hankkeesta uskottu tulevan mitään. Sen pelättiin kaatuvan omaan mahdottomuuteensa, kun mukana oli kaksi saamelaisalueen kuntaa ja monta erilaista kylää.

Kaikista negatiivisista huomioista välttämättä projektityöntekijät aloittivat tilannekartoitukset kummassakin kunnassa ja niiden kohdekylissä. Projektityöntekijät kartoittivat palvelut, palvelujen tarpeet, toimijat

ja yhteistyökumppanit toiminta-alueella. Työn edetessä toimintasuunnitelmaa tarkistettiin ja asetettiin uusia osatavoitteita. Työntekijöille tuttu työympäristö helpotti asioiden eteenpäin viemistä ja uusiin haasteisiin pystyttiin vastaamaan nopeasti.

Virkus gilli -projektin alkuvaiheessa nousi esille verkostoitumisen tarpeellisuus ja yhtenä osatavoitteena oli erilaisten verkostojen muodostaminen kylä- ja kuntatasoille. Yksi tärkeimmistä alkuvaiheen työmuodoista oli erityisesti uusien verkostojen muodostaminen yhteistyön helpottamiseksi ja lujittamiseksi.

Huhtikuun 2004 alusta lähtien oli Virkus gilli -projektin kummallakin kohdealueella oma työntekijä, millä varmistettiin projektin eteenpäin kaikkien kohdealueilla. Mikäli projektissa olisi ollut vain yksi työntekijä, olisivat pitkät välimatkat Utsjoen ja Enontekiön välillä aiheuttaneet ongelmia käytännön työskentelyyn. Työntekijän vaihtuminen Karigasniemellä aiheutti välillä pieniä viivästyksiä projektin toimintaan, mutta eteenpäin menttiin kaikesta huolimatta.

Konkreettinen toiminta

Kaikilla alueiden toimijoilla oli yhteinen huolenaihe nuorista ja lapsista. SámiSoster ry teki toukokuussa 2004 nuorten aloitteesta hakemuksen lääninhallitukseen alueellisen nuorisotyön kehittämiseksi saamelaisalueella. Syksyllä tähän tarkoitukseen myönnettiin määräraha, jolla järjestettiin lokakuussa kuntarajat ylittävä nuorten tapahtuma Inarin Riutulassa. Tässä tapahtumassa yhtenä yhteistyökumppanina oli Inarin kunnan Selvä peli -ryhmä⁹.

Karigasniemen nuortenillan tuloksena tehtiin kirjallinen hakemus Utsjoen kunnalle nuorisotilan saamiseksi Karigasniemelle ja kirkonkylälle suuntautuvien kuljetusten järjestämiseksi. Syksyllä 2004 kunnasta tiedotettiin, että nuorten anomus oli saanut positiivisen vastaanoton ja kunta oli päättänyt järjestää kyydin kerran kuussa Karigasniemeltä Utsjoelle. Karigasniemellä toimiva projektin työntekijä teki yhteistyötä Utsjoen seurakunnan nuorisotyöntekijän kanssa järjestämällä yhteisiä nuorten tilaisuuksia kappelilla. Hän oli myös tiiviissä yhteistyössä Karigasniemen koulun kanssa. Yhteistyö alueen muiden projektien kuten Magga-10 ja Bearaš-projektien kanssa oli antoisaa ja vilkasta. Karigasniemen päivä-

⁹ Inarin kunnassa toimiva työryhmä, jonka päätavoite on päihteiden käytön kokeiluajan nostaminen

¹⁰ Magga – ikäihmiset yhteisönsä voimavarana, Utsjoen vanhainkoti-yhdistys ry:n kokeilu- ja kehittämisprojekti

kodin kanssa tehtiin yhteistyötä järjestämällä eri tapahtumia päiväkodilla. Erilaiset kokoontumiset ja palaverit olivat aktivoineet Karigasniemen lapsiperheitä perustamaan äiti-lapsi -piirin ja Virkus gilli -projektin työntekijän toivottiin myös osallistuvan ajoittain piirin kokoontumisiin.

Raja-alueyhteistyön kehittäminen Karigasniemellä aloitettiin projektityöntekijän tutustumisvierailulla Karasjoen nuorten klubin toimintaan Norjassa. Kehitystyö jatkui syksyllä 2005, kun aloitettiin Karasjoelle suuntautuneet uintiretket. Sosiaalisen kanssakäymisen lisäämiseksi ja raja-alueyhteistyön kehittämiseksi ikäihmisille perheille tarkoitettuja retkiä järjestettiin kesällä 2004 ja syksyllä 2005. Näiden matkojen tavoitteena oli tuoda sisältöä elämään ja lisätä kanssakäymistä saamelaisalueella yli kunta- ja valtiorajojen.

Enontekiön Leppäjärvelle organisoitiin lasten kerhot ja nuorten illat, joita järjestettiin kerran viikossa lokakuusta 2004 alkaen. Yhteistyössä Enontekiön kunnan, seurakunnan ja kylien aktiivien kanssa järjestettiin ala-asteikäisille ohjattua kerhotoimintaa. Nuoret saivat yhteisen kokoontumispaikan Leppäjärven entisen koulukiinteistön tiloihin. Enontekiön kunnan vapaa-aikatoimi järjesti tiloihin erilaisia pelejä ja kalusteita. Nuorten iltojen valvojina toimivat aktiiviset kyläläiset. Virkus gilli -projekti toimi lähinnä organisaattorina. Nämä toiminnot tavoittivat alueen nuorista ja lapsista noin 90 prosenttia ja ne jatkuvat edelleen samalla periaatteella.

Kyläkokouksissa ja neuvotteluissa esiin nousseita omaishoitajien ja ikäihmisten asioita kehitettiin Enontekiöllä Hetassa järjestetyissä omaishoitajien vertaistukitapaamisissa. Ne järjestettiin yhteistyössä Enontekiön kunnan ja KOTO-projektin¹¹ kanssa. Omaishoitajilla oli mahdollisuus osallistua SámiSosterin järjestämälle omaishoitajien virkistysleirille Ivalossa lokakuussa 2004. Ikäihmisten päivätoiminta-kokeilu toteutettiin seurakunnan tiloissa keväällä 2004 yhteistyössä KOTO-projektin, Enontekiön kunnan, seurakunnan ja vierailijoiden kanssa.

Enontekiöllä raja-alueyhteistyötä tehtiin järjestämällä valtakunnallisen vanhusten viikon yhteisjuhla 8.10.2005. Tilaisuuteen osallistui ikäihmisiä sekä Enontekiöltä että Norjan Koutokeinosta. Tilaisuuteen osallistujat olivat innostuneita tapahtumasta ja norjalaisvieraat aikoivat järjestää

¹¹ Koto-projekti on Peltovuoman kyläläiset ry:n ikäihmisten kotona asumista tukeva projekti vuosina 2004–2006

samankaltaisen tapahtuman Norjan puolelle. Tämä tapahtuma käynnisti konkreettisesti raja-alueyhteistyön.

5 Toiminnan arviointia

Virkus gilli -projektin kolmivuotisen toiminnan jälkeen voidaan todeta, että kyläläisten aktiivisuus oman kylän ja alueen kehittämiseen on kokenut uuden tulemisen Enontekiöllä ja Utsjoella. Laajapohjainen yhteistyö eri toimijoiden, kyläläisten, kuntien ja kolmannen sektorin välillä on lisääntynyt ja se on suunnitelmallista sekä konkretiaan pyrkivää. Syntyneen toimijaverkoston sisällä tehdään yhteistyötä ja suunnitellaan uusia toimintatapoja ja jo alkuvaiheessa mietitään kaikki mahdolliset toimijatahot, jotka voisivat osallistua yhteiseen tekemiseen.

Projektityöntekijät olivat paikkakuntalaisia, mikä osaltaan helpotti työn aloittamista ja tekemistä. Työntekijät reagoivat uusiin haasteisiin nopeasti ja kylien tarpeisiin pyrittiin vastaamaan kysynnän mukaan. Projekti pyrki toimimaan tapahtumien ja toimintojen organisaattorin roolissa kooten asioista kiinnostuneet ihmiset yhteen, ollen sanansaattajana kylien ja kuntien välillä sekä etsien mahdollisia yhteistyökumppaneita.

SámiSoster ry tunnetaan alueella hyvin ja sillä on merkittävä asema, mikä helpotti projektin toteuttamista. Yhdistyksen vahva tuki työntekijöille oli tärkeää ja helpotti uusien työntekijöiden työhön sopeutumista. SámiSosterin projektipäällikkö oli ollut mukana hankekokonaisuudessa suunnittelusta asti ja kuului Virkus gilli -projektin tiimiin koko projektin toiminta-ajan. Näin työntekijöiden ja työnantajan välinen yhteys säilyi katkeamattomana koko ajan.

Projektin tuloksia

Alussa tehdyt yhteiset kehittämissuunnitelmat toteutuivat tuloksellisesti. Lasten ja nuorten asemaan on kiinnitetty huomioita ja toimintaa on saatu järjestettyä myös sivukylille. Nuoret ovat tarttuneet asioihin aktiivisesti ja kuntapäätäjät ovat kuunnelleet heidän esityksiään.

Projektin lopussa tehtiin kohdekyliin kyselyt, joissa pyydettiin arvioimaan Virkus gilli -projektin vaikutuksia kylille ja mahdollisia kehittämissuunnitelmia jatkossa. Suurin osa vastaajista suhtautui projektin

tuomiin tuloksiin ja vaikutuksiin myönteisesti. Vastauksissa huomioitiin erityisesti nuorten, lasten ja ikäihmisten toiminnat, joissa saavutettuja tuloksia pidettiin hyvinä. Alussa esiintynyt epäilevä ja negatiivinen ilma-
piiri oli hävinnyt; kohdekylien ihmiset olivat nyt mukana kehittämässä asuinalueitaan ja ympäristöään. Vastauksissaan kohdekylien asukkaat toivat voimakkaasti esille projektin tärkeän roolin asioiden etenemisessä.

Sivukylien asukkaiden tarvitsemat palvelut sekä tuen muodot ovat monipuolistuneet ja nuorten alueellinen yhteistoiminta on käynnistynyt. Karigasniemelle on suunnitteilla uusi, koko aluetta hyödyttävä kylätalo-
hanke, joka toteutetaan uuden hankkeen avulla. Kylätalosta on suunniteltu paikkaa, jossa kaikenikäiset ihmiset voivat kokoontua ja harrastaa yhdessä. Näin myös tavoite saamelaisen yhteisöllisyyden toteutumisesta saavute-
taan.

Leppäjärvelle ja Karigasniemelle on saatu projektin aikana nettipesteet, jotka palvelevat alueiden asukkaita. Virkus gilli -projektin työn-
tekijät saivat koulutusta tietokoneen käytöstä ja antoivat opastusta sekä neuvontaa tietokoneen käytössä niin kohdekyliissä kuin muuallakin saame-
laisalueella.

Projektin alkuperäisen suunnitelman mukaisia ikäihmisille ja vanhuksille tarkoitettuja toimintoja muutettiin paremmin kysyntää vastaa-
vaksi. Lähes kaikki julkiset palvelut ovat siirtyneet kuntakeskuksiin, joten sivukylien asukkaiden on asioitava siellä. Sen vuoksi päätettiin kokeilla ikäihmisten päivätoimintaa yhdessä eri toimijoiden kanssa Enontekiön kirkonkylällä Hetassa. Kokeilun myötä huomattiin, että tällaiselle uuden-
muotoiselle toiminnalle oli kysyntää. Samalla kun ihmiset kävivät asioi-
massa kuntakeskuksessa, heillä oli mahdollisuus tavata muita ikäihmisiä eri puolilta kuntaa. Toiminta lisäsi sosiaalista kanssakäymistä, arjen jaka-
mista ja tuki kotona asumista.

Projektin aikana lisättiin kunnan- ja valtakunnanrajat ylittävää yhteistyötä. Leirit ja tapahtumat kokosivat yhteen eri-ikäisiä ihmisiä saamelaisalueelta ja naapurimaista. Tapaamisten ja leirien tarkoituksena oli lisätä sosiaalista kanssakäymistä sekä järjestää vertaistukea omais-
hoitajille ja ikäihmisille. Ohjelmat oli suunniteltu niin, että osallistujat saivat mahdollisuuden keskustella ja tavata eri alojen asiantuntijoita ja
työntekijöitä. Näissä keskusteluissa saatujen neuvojen ja ohjeiden avulla lisättiin mahdollisuuksia selviytyä päivittäisestä elämästä omassa kodissa. Erilaiset tapahtumat ja leirit niin kohdealueilla kuin koko saamelaisalueella kehittivät omalta osaltaan uusia toimintamalleja hyvinvoinnin lisäämiseksi

sivukylillä ja lisäsivät ihmisten oman elämän hallintaa omassa elinympäristössään.

Raja-alueyhteistyö oli antoisaa ja sen aikana kartoitettiin mahdollisuuksia yhteistyön kehittämiseksi. Yhteiset tapahtumat lähentävät eri maiden asukkaita. Ikäihmisten tapahtuma osoitti selvästi, että raja-alueyhteistyö kannattaa ja sille on kysyntää.

Yhteistyökumppaneiden arvioita projektin toiminnasta

Liitteenä yksi oleva kaavio kuvaa Virkus gilli -projektin aikana syntyneitä yhteistyöverkostoja. Kohdealueiden yhteistyökumppaneilta pyydettiin arviot, kuinka Virkus gilli -projekti on heidän mielestään onnistunut tehtävässään ja ovatko tavoitteet toteutuneet.

Yhteistyökumppaneiden arvioissa nousi vahvasti esiin yhteistyön ja verkostoitumisen tärkeys. Pienillä paikkakunnilla, joissa on vähän toimijoita, nähtiin tärkeänä yhteen hiileen puhaltaminen. Yhteisiin päämääriin ja tavoitteisiin päästään helpommin, kun tehdään yhteistyötä projektien välillä. Uusien toimintojen kokeileminen projektien kautta koettiin helpommaksi, koska kansalaisjärjestötoiminta kohdistuu suoraan koko yhteisöön.

Vastaajat kokivat erityisesti lapsille ja nuorille järjestetyt harrastustoiminnat tarpeellisiksi. Omaishoitajien vertaistapaamiset ja ikäihmisten päivätoimintakokeilu olivat asioita, joista oli ollut paljon puhetta, mutta toteutuivat vasta Virkus gilli -projektin ja KOTO -projektin yhteistyönä. Yleensäkin kaikki yhteistyöponnistelujen tulokset huomioitiin ja niitä pidettiin tärkeinä.

Jotta toiminta olisi suunnitelmallista ja välttyttäisiin päällekkäisyyksiltä, yhteistyökumppanit esittivät eri toimijoiden kesken koottavia ideoita. Niiden tarkoituksena ja tavoitteena olisi vahvistaa sitoutumista toimintaan ja saada alueen toimijat mukaan. Tämäntapainen yhteistoiminta koettiin myös haasteellisena. Haasteellisena nähtiin myös projektien ja viranomaisten toiminnan yhteen saattaminen, jossa vastuunkantajana on vakinainen järjestelmä.

Jatkosuunnitelmia

Virkus gilli -projektin tuottaman tiedon pohjalta Utsjoen kunta aloitti syksyllä 2005 Utsjoen ja Norjan lähialueiden sosiaali- ja terveystalve-luiden koordinaatiohankkeen, jonka tavoitteena on kehittää sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä Norjan ja Suomen raja-alueella. Hankkeella turvataan ja vahvistetaan saamelaiden sosiaali- ja terveystalve-luita sekä saamelaista kulttuuria tukevia ammattikäytäntöjä.

Asukkaat toivoivat kehittämistyön jatkuvan. Yhteinen kokoontumistila katsottiin tärkeäksi eri ikäryhmien välisen kanssakäymisen ylläpitämiseksi ja lisäämiseksi. Saamelaiskulttuurin kuuluvia toimintoja ja tapahtumia toivottiin kylille myös jatkossa. Lasten ja nuorten saamelaiskulttuuria koskevaa tietämystä ja tuntemusta toivottiin lisäävän erilaisten kurssien muodossa. Näiden asukkailta saatujen kehittämisehdotusten ja tarvekartoitusten pohjalta SámiSoster ry on hakenut Enontekiölle uutta vanhustyöhön kohdistuvaa kehittämistä ja toimintaprojektia sekä nuorisotyöprojektia Utsjoelle.

6 Yhteen veto

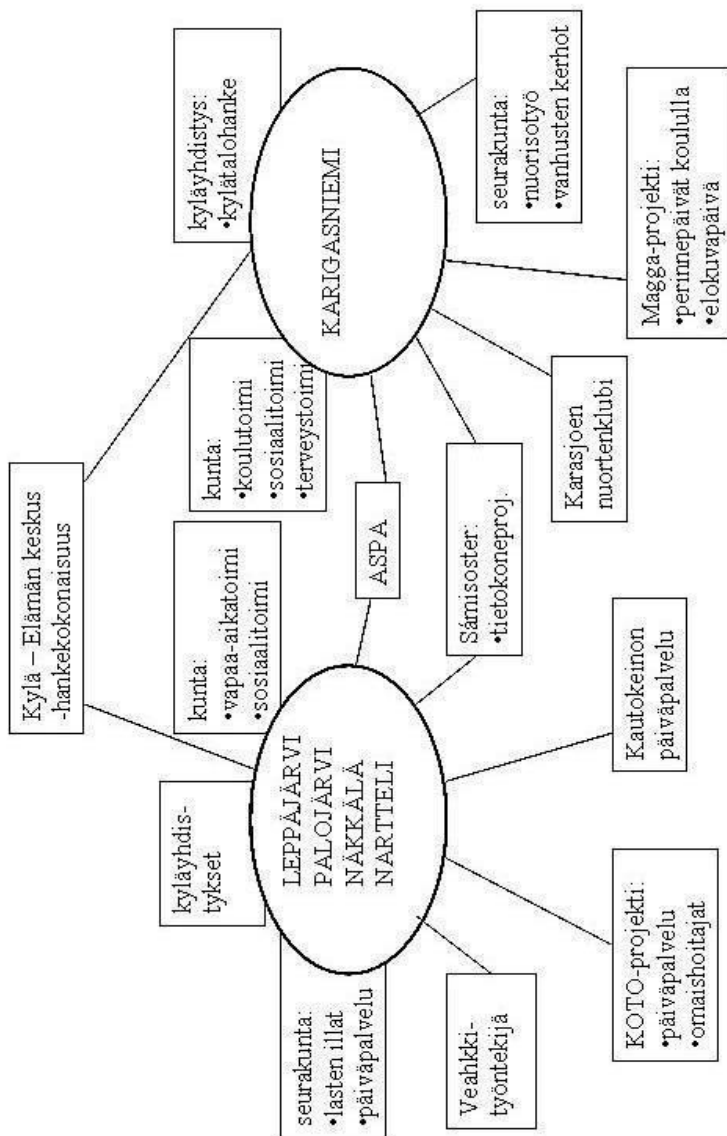
Virkus gilli -projektin ja koko Kylä Elämän keskus -hankekokonaisuuden alussa saattoi tuntua, että edessä oli lähes mahdoton tehtävä. Saamelais-alueelle ja Itä-Lapin kuntiin kohdistuva yhteinen hyvinvointipalvelujen kehittämiskokonaisuus oli suurten kysymysten edessä. Kulttuurierot, pitkät välimatkat ja kehittämiskylien monet erilaiset ongelmat aiheuttivat lukuisia haasteita. Tyhjentyvien sivukylien asukkaiden saaminen mukaan toimintaan ja heidän aktivoiminen oman kotiseudun ja alueen kehittämiseen oli vaativa tavoite. Kolme vuotta on suhteellisen lyhyt aika kehittää uusia toimintamalleja harvaanasutuilla alueilla ja erilaisten kulttuurien keskellä. Tulokset voivat näkyä vasta monen vuoden jälkeen. Kuntien vähenevät resurssit palveluiden tarjonnassa luovat paineita kolmannen sektorin tuottamien tukimuotojen suuntaan.

Virkus gilli -projektin aikana pyrittiin luomaan sivukylien asukkaisiin uskoa tulevaisuuteen, omaan elämiseen ja pärjäämiseen kotona myös kasvukeskusten ulkopuolella. Samalla toteutettiin yhteistyötä eri toimijoiden kesken ja muodostettiin uusia toimijaverkostoja. Järjestöjen ja

projektien rooli selkiytyi kohdekunnissa ja kolmannen sektorin tarpeellisuus huomioitiin.

Hyvinvointipalvelujen toimintamallien luomisessa löydettiin uusia näkökulmia usean toimijan verkostoista. Tietoisuus, että laajapohjainen yhteistyö tuo uusia voimavaroja sekä monipuolista näkemystä pienten kuntien ja sivukylien hyvinvointipalvelujen kehittämiseen, sai vahvistusta projektin etenemisen kautta. Ihmiset aktivoituivat kylillä suunnittelemaan ja kehittämään palveluja itselleen ja asuinympäristöönsä. Yhteinen huoli lasten ja nuorten asemasta sai kyläläiset innostumaan kerhotoiminnan järjestämisestä sivukylille. Huomattiin, että voimavaroja yhdistämällä saadaan oikeasti jotakin aikaan.

VIRGUS GILLI -PROJEKTIN VERKOSTO

PROJEKTITYÖNTEKIJÄ TOIMINNAN TUKIJANA KYLISSÄ

Matti Autio

1 Johdanto

2 Kylät ja kylätoimijat

3 Jalkautuminen kyliin

4 Kyläläisten tahto kehittämisen lähtökohtana

5 Toiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen

6 Sosiaalista pääomaa etsimässä

7 Pohdintaa ja ideaalitoimijoita

1 Johdanto

Lapin Kylä-Hyve -projekti oli Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry:n hallinnoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama kehittämisprojekti. Itä-Lappiin kohdentuvassa projektissa oli mukana yhteensä kuusi kohdekyllä. Kolmivuotinen Lapin Kylä-Hyve -projekti alkoi toukokuussa 2003. Se oli osa laajempaa Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuutta, jonka muita toimijoita olivat Suomen Punaisen Ristin Lapin piiri, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Nuorten Ystävät ry, Sámisoster ry ja Lapin yliopisto.

Projektin päätavoitteita olivat kylien toiminnan tukeminen ja aktivointi sekä järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyön edistäminen. Projektin tavoitteisiin kuului lisäksi kehittää uusia palvelujen tuottamistapoja Itä-Lapin alueella. Uusilla palvelujen tuottamistavoilla tarkoitetaan esimerkiksi monialayrittäjyyttä, joka on yksi mahdollisuus tavoitella kannattavaa liiketoimintaa harvaan asutuilla seuduilla, pitkien etäisyyksien ja kapeiden markkinoiden alueella. Kaikki projektin tavoitteet tai osa-alueet kytkeytyivät yhteen; ne tukivat toisiaan tai olivat jopa toistensa edellytyksinä.

Keskityn artikkelissani projektin yhteen osa-alueeseen eli kylätason toiminnan tukemiseen ja aktivoimiseen. Lapin Kylä-Hyve -projektissa se tarkoitti käytännössä kylien toiminnan, toimijoiden ja kylien tarpeiden kartoittamista. Päämääränä oli lisätä yhteistyötä kansalaistason toimijoiden

kesken ja saattaa kylätoiminta mahdollisimman suunnitelmalliseksi. Lähestyn tätä, mielestäni projektin tärkeintä osa-aluetta sosiaalisen pääoman kautta. Maaseutututkimuksessa sosiaalisen pääoman käsite määritellään seuraavasti:

”Sosiaalinen pääoma on ihmisten välinen sosiaalinen ja henkinen sidos, jonka keskeisiä osatekijöitä ovat sellaiset viralliset ja epäviralliset normit ja jaetut toimintasäännöt sekä luottamussuhteet, jotka mahdollistavat yhteistoiminnan yhteisesti asetettujen päämäärien saavuttamiseksi” (Hyyryläinen ja Rannikko, 2000, 20).

Luonnehdin projektin tavoitetta tukea ja aktivoida kylien toimintaa sosiaalisen pääoman löytämisenä ja tiedostamisena sekä sen kartuttamisena.

Kyläläisillä on mielestäni paras tieto kylien ongelmista ja tarpeista. Sieltä täytyy löytyä myös halu tehdä jotain asioille. Tämän vuoksi Lapin Kylä-Hyve -projektin tärkeimpiä toimijoita olivat kyläläiset, sillä heiltä kehittämistoiminta saa alkusysäyksensä ja tärkeimmän voimansa. Mielsin tehtäväkseni projektin työntekijänä toimia asioiden ja toimenpiteiden mahdollistajana ja koordinoijana. Mahdollistajan roolilla tarkoitan esimerkiksi tarvittavan koulutuksen ja ulkopuolisen asiantuntija-avun järjestämistä tarvittaessa.

Artikkeli perustuu kokemuksiini Lapin Kylä-Hyve -projektin työntekijänä sekä sen aikana minulle muodostuneeseen kokonaisnäkemykseen. Kerron jalkautumisestani kohdekyliin sekä eri toimijoiden välisen yhteistyön alkamisesta ja muotoutumisesta. Käsittelen myös joitain vastaan tulleita ongelmia ja niiden mahdollisia ratkaisumalleja.

2 Kylät ja kylätoimijat

Lapin Kylä-Hyve -projektin kohdekyliä olivat tyypillisiä, asukasluvultaan ehkä hieman keskimääräistä suurempia itälappilaisia kyliä. Kohdekylien asukasluku vaihteli 100–200 asukkaan välillä. Eläkeläisten osuus kylissä oli suuri, kun taas lasten ja nuorten osuus oli pieni. Vain muutamassa kylässä oli jäljellä kauppa tai koulu. Kylät sijaitsivat 25–50 kilometrin etäisyydellä kuntakeskuksista ja kylien etäisyys aluekeskukseen, Kemi-järvelle, vaihteli 25–140 kilometrin välillä.

Lapin Kylä-Hyve -projektin alkaessa kyläläisillä ei ollut tietoa hankekokonaisuudesta tai siihen sisältyneistä projekteista ja näin ollen varsinaista ennakkositoutumista projektiin ei ollut olemassa. Kun työtä aloitettiin, tietopohja kylistä oli varsin hataraa, eikä alussa vielä osattu etsiä tietoa oikeista paikoista tai oikeilta henkilöiltä. Jokaisessa kylässä oli kuitenkin rekisteröitynyt kyläyhdistys tai -seura, jonka puitteissa kylätoimintaa oli järjestetty. Se oli laantunut aikaisempien vuosien vilkkaasta toiminnasta. Kylissä on kuitenkin edelleen vuosittaisia tapahtumia, joiden onnistuminen on vaatinut kunnioitettavan laajaa osallistumista ja aktiivista talkoohenkeä.

Yleistäen voidaan sanoa, että kylätoiminta on ollut yksien ja samojen toimijoiden harteilla vuodesta toiseen. Pitkään mukana olleet henkilöt ovat luonnollisesti jo väsyneet pitämään yllä toimintaa pienellä joukolla. Kylätoimintaan pitäisikin saada mukaan uusia aktiivisia toimijoita.

Tärkeimpiä toimijoita kylissä ja koko alueella ovat asukkaiden ja yhdistysten lisäksi järjestöt, projektit ja hankkeet. Lapin alueella toimii myös alueellisia toimintaryhmiä, jotka ovat muun muassa kansalaistason toimijoiden, yrittäjien ja kuntien viranhaltijoiden yhteistyöfoorumeita. Toimintaryhmät ovat toimineet EU:n paikallisen aloitteellisuuden ja yhteistyön kehittämisohjelman (LEADER) ja sen kansallisen täydennyksen, paikallisen omaehtoisuuden maaseutuohjelman (POMO) toimeenpanijoina. Pohjois- ja Itä-Lapin alueella toimiva toimintaryhmä on nimeltään Pohjoisimman Lapin Leader -yhdistys.

3 Jalkautuminen kyliin

Kun aloitin työni Lapin Kylä-Hyve -projektin vetäjänä, en tuntenut Itä-Lapin aluetta, sen toimijoita tai asukkaita. Minulla ei myöskään ollut kokemusta projektityöstä. Aiempi työkokemukseni on kirjava, aina metallimiehestä sosiaalityöntekijään. Alussa toimin työparina Suomen Punaisen Ristin Elävää elämää keskellä kylää -projektin työntekijän kanssa. Aloitimme työt suunnilleen yhtä aikaa ja projektien kohdealue oli pääosin sama. Ensimmäisen toimintavuoden ajan teimme tiivistä yhteistyötä. Sen jälkeen hänen toimintansa kohdistui pääosin Punaisen Ristin paikallisosastojen kanssa työskentelyyn.

Lapin Kylä-Hyve -projektin toiminta kylissä käynnistyi etsimällä jokaisesta kohdekylästä yhteyshenkilö, jonka avulla kylätapaaminen saataisiin järjestettyä ja kyläläisten innokkuus sitoutua projektiin voitaisiin selvittää. Kyläyhdistysten ja -seurojen puheenjohtajien yhteystiedot löytyivät luonnollisesti helpoiten. Heidän kanssa sovitusta kyläkokouksista ilmoitettiin paikallislehdissä, kylän ilmoitustauluilla, puskaradiolla ja postilaatikoihin jaetuilla ilmoituslappusilla.

Projektin alkaessa oli loma-aika ja kesä, jolloin ihmisillä on paljon muutakin tekemistä. Loppukesällä ja syksyllä ihmisiä oli hankala saada koolle marjastuksen ja metsästyksen vuoksi. Ensimmäisten tapaamisten suurin ongelma olikin osallistujien vähyys; paikalla saattoi olla vain pari henkilöä. Tällöin jouduttiin järjestämään myöhemmin uusi kylätapaaminen.

Jokaisessa kylässä on avainhenkilöitä, joiden kautta saadaan luotua yhteys kyläläisiin. Kylän avainhenkilöllä tarkoitan primus motor -tyyppistä vaikuttajaa, jolla on omat vahvat intressinsä kylätoimintaan sekä tarvittavaa auktoriteettia ja karismaa kyläläisten innostamiseen. Parhaimmassa tapauksessa avainhenkilö toimii myös eräänlaisena tulkkina projektityöntekijän ja kyläläisten välillä. Tällä tarkoitan hänen kykyään tulkita ja konkretisoida projektin usein jäsentymättömiä tavoitteita kylässään. Avainhenkilöt eivät välttämättä löydy suoraan, vaan tieto heistä tulee usein muuta kautta. Varsinkin alueella toimineissa projekteissa mukana olleet henkilöt osaavat vihjaista keneen kannattaa ottaa yhteyttä kylätoimintaan liittyvissä asioissa.

Pullakahveista yhteisymmärrykseen

Ensimmäisten kylätapaamisten aikana tapahtui monenlaista tutustumista. Kyläläiset tutustuivat minuun ja projektin tavoitteisiin ja minä opin tuntemaan kyläläisiä. Projektin järjestämien kylätapaamisten aikana tapahtui myös kyläläisten keskinäistä ”uudelleen tutustumista”. Tämän he tiedostivat itsekkin ja toivat asiaa esille. Kylissä tapahtunutta spontaanin yhdessäolon ja tapaamisten vähentymistä selitän ainakin osaksi kyläilykulttuurin muutoksilla ja sillä, että ansiotyössä käydään kylän ulkopuolella. Kylän tapahtumat, kerhot, kurssit ja muu toiminta eli yleinen aktiivisuus vaikuttaa kyläläisten keskinäisen kanssakäymisen määrään. Sitä vähentää koulun, kaupan tai yhteisen kokoontumistilan puuttuminen. Kokemukseni

mukaan kylillä ei ole nykyään tapana tehdä niin kutsuttuja pirttivierailuja, joissa kokoonnutaan vuorokerroin kyläläisten koteihin.

Itse koin alkuvaiheen kylätapaamiset pullakahveineen ja leppoisine jutusteluineen mukavina ja tärkeinä hetkinä, joissa luotiin edellytyksiä jatko toiminnalle. Kylätapaamisissa oli joka kerta pyrkimys aikaansaada päätöksiä siitä, mihin suuntaan edetään, sillä muutoin tapaamiset olisivat saattaneet tuntua kiireisistä ihmisistä ajanhukalta. Selkeä sopimus hankkeen seuraavasta toiminnosta, esimerkiksi kyselyn tekemisestä, antoi leppoisisillekin tapaamisille merkityksen ja lisäsi uskoa hankkeen etenemiseen ja merkitykseen kylän kannalta.

Alkukeskustelujen jälkeen saavutettiin yleensä jonkinasteinen yhteisymmärrys kylän tilanteesta ja projektin mahdollisuuksista vaikuttaa siihen. Karkeasti voi sanoa, että olin projekteineni joko tullut hyväksytyksi tai en. Tärkeä hyväksymiseen vaikuttava tekijä on muun muassa työntekijän ammattitaito. Ammattitaidolla tarkoitetaan tässä sitä, kuinka hyvin hän on sisäistänyt projektinsa tavoitteet ja vaikuttamismahdollisuudet, kuinka hyvin hän osaa markkinoida projektia ja itseänsä, sekä tarjota konkreettisia ideoita ja toimenpiteitä. Vastuuta projektin käynnistymisestä kylällä siirtyi paljon kyläläisille itselleen. Mielestäni tulee olla niin, että toiminta lähtee kyläläisistä itsestään. Olen sitä mieltä, että projektityöntekijän pitäisikin toimia pelkästään asioiden mahdollistajana, innostajana, koordinaattorina ja kykyjensä mukaan asiantuntijana.

Leikkimielisenä toiminnan edistymisen mittarina voisi pitää kahvituksen merkitystä tapaamisissa. Mitä enemmän kahvin ja pullan järjestäminen paikalle jäi taka-alalle, sitä enemmän oli asialistalla konkreettista asiaa.

4 Kyläläisten tahto kehittämisen lähtökohtana

Suppea tahtotila

Kehittämistyön aloittaminen kylällä vaatii kokemukseni mukaan monia asioita. On oltava yhteisesti todettu epäkohta tai asiointi, johon halutaan muutosta, löydettävä halua tehdä jotain asialle ja asetettava tavoite, johon pyritään. Mielestäni tärkeintä on kyläläisten oma tahto. Kukaan ei voi tuoda kylälle ulkopuolelta jotain mallia, jonka mukaisesti ihmiset alkavat

automaattisesti toimia. Kaikessa kylätoiminnassa on oleellista, että halu tehdä lähtee ihmisistä itsestään. Lauri Hautamäki (1979, 11) toteaa, että oma-aloitteisuus ja omatoimisuus ovat kylätoiminnan tärkeimmät työkalut.

Sarin Niemen (2004, 86) mukaan kylätoiminnan tavoitteiden määrittely voidaan tehdä pienryhmissä tai kyläkokouksissa, joissa on mukana koko kylä. Niemen jaottelussa kyläläiset on jaettu pienryhmiin muun muassa kylän sisäisten naapurustojen ja ikäryhmien perusteella. Itse teen periaatteeltaan samanlaisen jaottelun käyttämällä käsitteitä suppea ja laaja tahtotila. Omassa jaottelussani suppean tahtotilan ilmaisee kyläläisistä koostunut pienryhmä. Laajempi tahtotila voidaan selvittää joko kyläkyselyllä tai kyläkokouksessa, mikäli paikalle saadaan riittävästi osallistujia.

Suppea tahtotila muodostuu siis muutaman kyläaktiivin ryhmässä, joka kokee, että jotain olisi tehtävä kylätoiminnan elvyttämiseksi tai toiminnan jatkuvuuden takaamiseksi. Tällainen ryhmä syntyy useimmiten enemmän tai vähemmän spontaanisti niistä ihmisistä, jotka alun perinkin ovat tulleet tapaamisiin. Kehittämistoiminnan kannalta tällainen ydinryhmä on avainasemassa. Kun ydinryhmään kuuluvat ovat tarpeeksi motivoituneita ja sitoutuneita, he saavat innostettua muitakin mukaan. Tässä pienryhmässä saadaan ideoitua konkreettisia toimia kylätoiminnan tukemiseen ja aktivoimiseen. Ryhmän jäseniltä saadaan myös yksityiskohtaisempaa tietoa kylän ja alueen tilanteesta ja mahdollisista ongelmista.

Laaja tahtotila

Laajan, kollektiivisen tahtotilan saavuttaminen on ehkä mahdottomuus, sillä mielipiteitä saattaa olla yhtä monta kuin niiden esittäjiäkin. Kun pyritään saamaan selville kyläläisten enemmistön tahto ja mielipiteet asioista, yhtenä keinona on kyläkyselyn tekeminen. Kyläkysely voidaan tehdä kyläkokouksessa, jos koolle saadaan tarpeeksi kyläläisiä. Mutta milloin kyläläisiä on koolle riittävä määrä? Pitäisikö vähintäänkin puolet kylän asukkaista saada koolle, jotta päätöksenteon demokraattisuus toteutuisi? Vai voidaanko olettaa, että ihmiset, jotka eivät saavu kokoukseen, valtuuttavat paikalle tulijat sopimaan asioista heidänkin puolestaan?

Kyläläisten tahdon ja mielipiteiden kartoittamisessa on sekä kyselyillä että kokoontumisilla omat hyvät puolensa. Kokoontuessa kylätapaamiseen voidaan keskustelun kautta saada hyviä ja monipuolisia näkökulmia asioihin. Toisaalta aina on myös niitä, jotka eivät jostain syystä tuo

kokouksessa ajatuksiansa julki. Kirjallisiin kyselyihin voi vastata ilman ympäristön paineita ja harkitummin. Lomakkeen suunnittelu sinänsä on taitolaji. Siinä pitää olla vaihtoehtokysymyksiä, mutta kyselylomake ei saa kuitenkaan olla liian pitkä, jottei se lennä suoraan roskakoriin. Olen myös havainnut, että avoimiin kysymyksiin, joissa ei anneta valmiita vastausvaihtoehtoja, vastataan aika harvoin. Joskus postin kautta jaettuihin kyselyihin ei ole tullut vastauksia kuin pari kappaletta. Koko kylän kattavia kyselyjä tehtäessä ovat aiemmin mainitut ydinryhmät merkittäviä. Kun ryhmä kyläläisiä levittää tietoa tekeillä olevasta kyselystä tai käy jakamassa lomakkeita naapurustoon henkilökohtaisesti, on vastausprosentti saatu vähintäänkin tyydyttävälle tasolle.

5 Toiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen

Kyläsuunnitelmia ja tiimityötä

Kylätoiminnan jatkuvuus ja kehittäminen ovat ensiarvoisen tärkeitä kylän tulevaisuuden kannalta. Seppo Aho ja Heli Ilola (2001, 14) korostavat, että yhteisöjen kehityksessä aktiivisten ja muutoksiin luovalla tavalla mukautumiskykyisten ihmisten rooli on keskeinen, mutta heidän tuekseen tarvitaan sopivasti yhteen pelaavien toimijoiden joukko. Tämän olen myös omassa työssäni havainnut. Pieni, muutaman aktiivisen ihmisen joukko tarvitsee ympärilleen tukiryhmän, joka on tarvittaessa valmis osallistumaan erilaisien ideoiden toteuttamiseen ja työtaakan jakamiseen. Tällaisten tukiryhmien kokoamisessa kyläaktiivien henkilökohtaiset suhteet muihin kyläläisiin ovat tietenkin tärkeitä.

Kyläsuunnitelma on hyvä väline kylätoiminnan ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Itä-Lapissa sellainen on lähes jokaisella kylällä. Usein kyläsuunnitelmia on tehty ja päivitetty erilaisten hankkeiden toimesta tai avustuksella. Ongelmana on ollut, että kyläsuunnitelmien säännöllisestä päivittämisestä ei ole välttämättä huolehdittu. Kylätoiminnan menetelmiä hahmotellessaan Lauri Hautamäki (1979, 58–78) on ohjeistanut toimintasuunnitelman laatimista. Pääpiirteissään ohjeet ovat samanlaiset kuin nykyisissä kyläsuunnitelmissa. Suunnitelmasta on selvittävä toiminnan tavoitteet ja pääkohteet, aikataulu, työnjako, rahoitus sekä toiminnan jatkaminen. Ajan tasalla olevaa kyläsuunnitelmaa voi käyttää pohjana esimer-

kiksi kunnan edustajien kanssa käytävissä neuvotteluissa koskien kylän kehittämistä tai haettaessa hankeavustuksia. Itsekin päädyin joillakin kylillä yhdessä avainryhmien kanssa siihen, että toimivin keino saada kyläläisten mielipiteitä esille on tehdä tai päivittää kyläsuunnitelma.

Mielestäni suurin puute kylätoiminnassa on aktiivisten toimijoiden vähäisyys – monipuolista tietoa ja osaamistahan kyliltä kyllä löytyy. Lapin Kylä-Hyve -projektin puitteissa parilla alueella on pyritty edistämään kylien keskinäistä yhteistyötä tekemällä yhteisiä kyläsuunnitelmia, joko kyläparin tai useamman kylän kesken. Ajatuksena oli resurssien yhdistäminen ja useampien kyläaktiivien saaminen toimimaan yhdessä kyläalueiden yhteiseksi hyväksi.

Joihinkin kyliin muodostettiin myös niin sanottuja kylätiimejä. Kylätiimit ovat vähintään kolmen hengen työryhmiä, joiden tarkoitus on toimia muun muassa yhteydenpitäjinä kylän sisällä ja sen ulkopuolelle. Mielestäni tällaisen tiimin perustamisella voidaan saavuttaa monia etuja. Tiimi ottaa kantaakseen osan vastuusta, jolloin kyläyhdistyksen tai kyläseuran puheenjohtajan työtaakka helpottuu. Osallistamisen ja vastuullistamisen kautta saadaan uusia aktiivisia kylätoimijoita ja heidän henkilökohtaiset yhteistyöverkostonsa laajenevat.

Uusia yhteistyökumppaneita ja koulutusta

Pitkät välimatkat sivukyliltä kuntakeskuksiin rajoittavat sivukylillä asuvien lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Kyydin järjestäminen on hankalaa ja jos harrastamaan lähdetään kauas, niin pienten koululaisten päivät venyvät kohtuuttoman pitkiksi. Järjestöt tulevat luontevasti mukaan kuvaan, kun mietitään esimerkiksi kerhotoiminnan järjestämistä kylillä. Toiminnan järjestämiseen kylillä saattaa kuitenkin olla useita esteitä. Kylillä ei ole tarvittavia tiloja, järjestöillä ei ole riittävästi kerhon vetäjiä ja ohjaajia tai kylillä ei ole tarpeeksi osallistujia ryhmän tai kerhon aloittamiseen. Tilojen puutetta on hankala ratkaista. Jos kylillä ei ole käytettävissä soveltuvia tiloja, niin silloin niitä ei ole.

Kerhon vetäjien tai ohjaajien vähyteen on saatu apua järjestöjen yhteistyöstä. Projektin aikana toteutettiin yhteistyökokeilu, jossa alueelta olivat mukana 4H-yhdistys, Suomen Punainen Risti, partiolaiset ja Savukosken VPK. Kokeilun onnistumista auttoi paljon kyläseurojen ja kyläaktiivien toiminta. Kylätalolla järjestettiin kerhoiltoja, jonne kuljetettiin osallistujia naapurikylältä paikallisella taksilla. Matkat kustansi kyläseura.

Kerhoillat toteutettiin siten, että jokaisena iltana vetäjinä toimi vähintään kaksi järjestöjen edustajaa. Kerhon ideana oli, että jokainen järjestö toi mukaan oman erityisalansa osaamista. Samalla järjestöt tekivät toimintaansa tutuksi kerholaisille.

Tällaisen uuden yhteistyömallin jatkokehittäminen on tarpeellista. Jos mukaan saadaan uusia yhteistyökumppaneita, esimerkiksi paikallisia metsästys- ja harrastusseuroja, niin toiminta kehittyisi myös sisällöllisesti. Kuntasektorin osallistuminen toimintaan on tärkeää sen vakiinnuttamisen ja ehkä myös koordinoinnin kannalta. Tulee kuitenkin pitää mielessä se, että kunnan liian voimakas mukaantulo saattaa vaarantaa toiminnan alkuperäisen idean eli järjestöjen ja seurojen vapaaehtoisen toiminnan sivukyliä lasten ja nuorten hyväksi.

Toiminnan ylläpitämisen kannalta oleellisia asioita ovat toimijoiden aktiivisuus, toiminnan suunnitelmallisuus ja yhteistyö. Toiminnan mielekkyys vaikuttaa aktiivisuuteen – tekeminen ei saa tuntua väkisin puurtamiselta. Lisäksi toiminnan tuloksien pitäisi näkyä jollain tapaa. Suunnitelmallisuus tekee toiminnasta tehokkaampaa, jolloin energiaa tai aikaa ei tuhlaannu paikallaan pyörimiseen. Suunnitelmallisuus on oleellista myös toiminnan kehittämisen kannalta, sillä sen avulla voidaan varautua tulevaisuuden haasteisiin. Suunnitelmallisuus tuo ryhtiä yhdistystoimintaan. Eräs kylätoimija toikin esiin, että olisi tärkeää edistää yhdistystoiminnan perusteiden osaamista, esimerkiksi kokoustekniikkaa ja kirjanpitoa. Osaamisen lisääminen saattaisi rohkaista mukaan uusia ihmisiä, kun ei tarvitsisi enää jännittää johonkin yhdistyksen vastuutehtävään joutumista. Yhteistyö liittyy myös toiminnan mielekkyyteen ja tehokkuuteen. Kun tehdään yhteistyötä, kunkin osallistujan työtaakka pienenee ja samalla saadaan enemmän aikaiseksi. Kaiken lisäksi yhdessä toimiminen on mukavampaa kuin yksin puurtaminen.

Yhteiset tapahtumat ovat omiaan lisäämään yhteishenkeä ja viihtyvyyttä. Perinteisimpiä ja yleisimpiä tapahtumia kylillä ovat syksyiset hirvi-peijaiset, joita metsästysseurat järjestävät. Muita tapahtumia ovat muun muassa erilaiset kesäjuhlat ja keväiset äitienpäiväjuhlat. Koulutusta järjestämällä voidaan tukea tällaisten tapahtumien onnistumista ja luoda toiminnalle jatkuvuutta. Esimerkiksi hygieniapassin tai järjestysmieskortin haltijoita tarvitaan nykyään tapahtumien järjestämisessä, joten niiden saamiseen tähtäävä koulutus on tarpeellista.

6 Sosiaalista pääomaa etsimässä

Johdannossa luonnehdin projektin tavoitteita sosiaalisen pääoman löytämiseksi ja tiedostamiseksi sekä sen kartuttamiseksi. Arvioin seuraavaksi projektin aikaista toimintaa sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Tarkastelen myös hieman sosiaalisen pääoman merkitystä paikalliseen toimintakykyyn.

Torsti Hyyryläinen ja Pertti Rannikko (2002, 169–190) korostavat sosiaalisen pääoman merkitystä voimavarojen kokoajana. Kun sosiaalinen pääoma määritellään ihmisten aikaansaamaksi voimavaraksi, jota voidaan käyttää yhteisten kohteiden luomiseen ja tavoittelemiseen, sen yhteys yhteistoiminnan käsitteeseen korostuu. Ilman ihmisten välistä yhteistoimintaa ei ole olemassa sosiaalista pääomaa. Sosiaalista pääomaa luodaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, ja se saadaan käyttöön sosiaalisten verkostojen kautta. Sosiaalinen pääoma on voimavara sekä yksilölle että yhteisölle.

Tulkitsen sosiaalisen pääoman olemusta edellä kuvatun määritelmän mukaisesti ja sovellan sitä omaan tarkasteluuni. Tarkasteluni keskittyy ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja siihen liittyvään sosiaaliseen pääomaan. Yleistäen ja yksinkertaistaen voitaneen sanoa, että kun lisätään ihmisten vuorovaikutusta, luodaan samalla lisää sosiaalista pääomaa, joka on mahdollista saada käyttöön sosiaalisten verkostojen kautta. Eli haluessani arvioida sosiaalisen pääoman määrää ja sen mahdollista muutosta pitäisi tarkastella ihmisten vuorovaikutuksen ja sosiaalisten verkostojen määrää ja sen muutosta. Mielestäni sosiaalisten verkostojen konkreettisia tai ainakin näkyviä muotoja ovat erilaiset järjestöt, yhdistykset ja seurat. Hyyryläisen ja Rannikon (2002, 171) mukaan paikallinen toimintakyky on verrannollinen sosiaalisen pääoman määrään. Tämän perusteella paikallinen toimintakyky lisääntyy ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja verkostojen lisääntyessä. Näin jälkikäteen voisi sanoa, että projektin tärkein tavoite oli tiivistetysti vuorovaikutuksen ja verkostojen lisääminen.

Jotta sosiaalisen pääoman määrän muutosta voitaisiin arvioida, pitäisi sen alku- ja lopputilanne olla tarkoin kartoitettuna. Tällaisen kartoituksen puuttuessa täytyy tyytyä pintapuoliseen tarkasteluun. Oletuksena on, että ihmisten keskinäisen vuorovaikutuksen lisääntyessä lisääntyy myös sosiaalinen pääoma. Pohdinkin aluksi, onko vuorovaikutus projektin toiminta-alueella lisääntynyt.

Jaan alueella tapahtuvan vuorovaikutuksen kahteen osaan: yksilötasoon eli lähinnä kyläläisten keskinäiseen vuorovaikutukseen ja yhdistystasoon eli yhdistysten ja järjestöjen keskinäiseen vuorovaikutukseen. Yksilö- ja yhdistystason lisäksi vuorovaikutussuhteita voisi tietysti määrittellä monipuolisemminkin, mutta tässä tapauksessa katson, että yksinkertaistaminen on paikallaan.

Yksilötason vuorovaikutusta projekti on lisännyt suoraan järjestämällä kokouksia ja muita tapaamisia, joissa ihmiset ovat tavanneet toisiaan ja mahdollisesti uusintaneet tuttavuuksiaan. Tällaisten itse järjestämieni tapaamisten määrä tietyllä kylällä voidaan laskea suoraan kalenterista ja tehdyistä muistioista. Kokonaan toinen asia olisikin yrittää arvioida, kuinka paljon sosiaalista pääomaa tapaamiset ovat lisänneet. Edellä mainituista ”virallisista” vuorovaikutustilanteista oletan juontuvan myös projektin epäsuoraa vaikuttamista. Epäsuoraa vaikuttamista on mielestäni tapahtunut, kun ihmiset kokoontuvat oma-aloitteisesti tai muuten keskustelvat tapaamisissa esiin tulleista asioista tai ottavat yhteyttä vaikkapa kunnan viranhaltijoihin ilman virallista päätöstä. Tällaisen epäsuoran vaikuttamisen määrää on mahdotonta arvioida, mutta uskon sitäkin jonkin verran tapahtuneen.

Mielestäni alueen sosiaalinen pääoma on hyvin esillä esimerkiksi kyläyhdistyksissä, nuoriso-, urheilu-, ja metsästysseuroissa sekä muunlaisissa enemmän tai vähemmän säännöllisissä kokoontumisissa. Yhdistystason sosiaalinen pääoma ilmenee kuitenkin parhaiten tietynlaisissa tapahtumissa, kuten kylän hiihto- tai pilkkikisoissa ja hirvipeijaisissa. Tätä perustelen seuraavasti: usein tällaisissa tapahtumissa järjestäytyneet toimijat, eli erilaiset yhdistykset ja järjestöt, ovat vuorovaikutuksessa yhteistyötä tehden. Kuvittelen, että yksilöiden sosiaalinen pääoma yhdistyy järjestäytyneessä toiminnassa ja lopputulos on enemmän kuin pelkästään yksilöiden summa. Edelleen, kun järjestäytyneet toimijat tekevät keskenään yhteistyötä, kasvaa sosiaalinen pääoma korkoa.

Yhdistystason vuorovaikutuksen lisääminen oli myös yksi projektin tavoitteista. Kuten edellä on mainittu, järjestäytyneiden toimijoiden yhteistyön edistämiseksi on ollut käytännön tilausta, muun muassa toimijoiden vähyyden vuoksi. Tekemällä yhteistyötä saadaan lisää resursseja yhteisiin tavoitteisiin pääsemiseksi. Eri yhdistysten ja järjestöjen välinen toteutunut yhteistyö ja sen jatkosuunnitelmat ovat mielestäni osoitus siitä, että tavoitetta lisätä yhdistystason vuorovaikutusta alueella on ainakin jossain määrin saavutettu.

Yhteenvedona voi sanoa, että vuorovaikutus alueella on jonkin verran lisääntynyt. Kun oletetaan, että edellä esitellyt teoriat ja ajatuskulut pitävät paikkansa, on sosiaalisen pääoman täytynyt kasvaa ja myös paikallisen toimintakyvyn lisääntyä. Toisaalta toimintakyky ei ole vielä varsinaista toimintaa. Olisikin mielenkiintoista tutkia laajemmin, mikä on se ratkaiseva tekijä, joka valjastaa sosiaalisen pääoman ja toimintakyvyn sysäten ne varsinaiseksi toiminnaksi. Onko se jokin ulkopuolinen tekijä, esimerkiksi jokin hanke, syntyykö toiminta puhtaasti tarpeesta vai onko kyseessä pelkästään onnellinen yhteensattumien summa?

7 Pohdintaa ja ideaalitoimijoita

Näin jälkeinpäin, kun tietoa on karttunut, olen pohtinut, kuinka projektin aloitusvaihetta olisi voinut nopeuttaa. Suuri ongelmahan oli kylille jalkautuessa ihmisten koolle saaminen ja toisaalta projektin tavoitteiden konkretian puute. Tehokkaammalla tiedottamisella esimerkiksi paikallis-lehdissä olisi voitu tehdä projektia tunnetummaksi, jolloin kyläläisillä olisi ollut jonkinlainen ennakkokäsitys projektista. Toinen, kokeiltukin keino aktivoida ihmisiä osallistumaan kylätapaamiseen on liittää projektin tiedotustilaisuus jonkin toisen, vähän raflavamman tapahtuman yhteyteen. Kiinnostusta herättävät esimerkiksi kaavoitukseen ja laajemmin alueen elinkeinoelämään liittyvät asiat. Myös kunnan eri sektoreiden viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden vierailut kylällä ovat kiinnostavia tapahtumia, sillä usein kyläläisillä tuntuu olevan jotain kysyttävää heiltä.

Projektin tavoitteiden konkreettisuuden puutteeseen auttaisi varmaankin mahdollisimman laaja osallistujapohja projektin suunnitteluvaiheessa. Mielestäni kaikilla niillä, jotka tulevat olemaan konkreettisesti mukana toiminnassa, pitäisi olla mahdollisuus osallistua projektin suunnitteluun. Alusta asti suunnittelussa mukana oleminen sitouttaisi osallistujia, esimerkiksi kohdekyliä, paremmin projektin toteuttamiseen. Lisäksi projekti tuntuisi enemmän ”omalta” eikä mahdollisesti joltain ulkoapäin tuotetulta pelastusohjelmalta.

Jos eläisimme ideaalimaailmassa, niin tällaisille projekteille ei olisi tarvettakaan. Kokeilen kuitenkin hahmotella kaksi tähän maailmaan soveltuvaa ideaalitoimijaa tällaiselle projektille: ideaali työntekijä ja ihannekylä. Millainen työntekijän tulisi olla? Olisiko paras vaihtoehto jonkin kylän

korkeasti koulutettu omapoika, joka tuntee kyläläiset ja hankkeen kohdealueen laajemminkin? Työntekijän koulutukselle on vaikea asettaa alarajaa, saatikka ylärajaa. Mielestäni ihmisen henkilökohtaiset ominaisuudet, taidot ja hankemaailman tuntemus merkitsevät enemmän kuin akateeminen koulutus. Ei tietenkään ole haitaksi, jos työntekijä osaa katsoa asioita laajemmalti ja ymmärtää yleisiä yhteiskunnallisia kehityskulkuja.

Vanha fraasi ”Kyse ei ole siitä, mitä tiedät, vaan siitä, keitä tunnet” pitänee paikkansa myös projektityössä. Voisi kuvitella, että kehittämis toiminnan aloittaminen kylillä on paljon helpompaa, jos työntekijällä on valmiita verkostoja alueella. Alueen ulkopuolelta tulevalle ei toisaalta ole niin sanotusti menneisyyden taakkaa hartioillaan. Tarkoitin tällä muun muassa henkilön suhteita alueen toisiin toimijoihin. Suhteethan saattavat olla niin hyvät kuin huonotkin. Ulkopuolelta tuleva hanketyöntekijä voi aloittaa puhtaalta pöydältä ja luoda suhteet omalla toiminnallaan sekä persoonallaan ja sosiaalisilla kyvyillään. Toisaalta kun paikallinen väki on organisoitunut ja johtanut hanketta, toiminnassa opitut uudet taidot ja tiedot ovat jääneet paikalliselle tasolle sen sijaan että olisivat siirtyneet konsulttien mukana pois alueelta (Hyryyläinen & Rannikko, 2002, 176).

Ideaali kehittämisprojektiin osallistuva kylä voisi olla sellainen, jossa kylätoiminnalla on pitkät perinteet, kyläseura on aktiivinen ja talkooperinne voimissaan. Kylällä olisi ajantasainen kyläsuunnitelma selkeine tavoitteineen, siellä olisi lapsia ja nuoria sekä kylätalo, jossa järjestetään säännöllistä toimintaa kyläläisille. Kylän elinkeinorakenne olisi monipuolinen, siellä olisi monipuolista osaamista, projektikokemusta, toimivat yhteistyöverkostot järjestöihin ja kuntiin sekä tietenkin halua kehittää toimintaa edelleen. Tällaisella kylällä ei taitaisi olla pakottavaa tarvetta saada kehittämisprojektia alueelleen, mutta työntekijän kannalta lähtötilanne olisi ihanteellinen. Tällainen ideaalikyky tosin vaatisi myös ideaalityöntekijän.

MAASEUDUN PALVELUJEN HANKEKEHITTÄMINEN OPPIMISEN PAIKKANA

Anneli Pohjola

- 1 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuus**
- 2 Taustana maaseudun erilaistuminen ja kysymys palveluista**
- 3 Hankekokonaisuuden vahvuudet toiminnan mahdollistajina**
- 4 Mahdollisuuksien kompastuskiviä**
- 5 Tarjolla olleet mahdollisuudet**
- 6 Vastuu kylien hyvinvointipalveluista**

1 Kylä – Elämän keskus -hankekokonaisuus

Itä-Lapin ja saamelaisalueen kuntien alueella toiminut kylien hyvinvointipalveluiden kehittämisprojektien kolmivuotinen hankekokonaisuus *Kylä – Elämän keskus* on edennyt arviointivaiheeseen. Tässä artikkelissa pyrin koostamaan yhteen hankekokonaisuudesta ja sen erillisprojekteista sekä niiden välityksellä hankemaailmasta rakentuvia oppimisen paikkoja hetkenä, jolloin suurin osa hanketoimijoista on päättämässä toimintansa muutaman kuukauden kuluttua. Tarkastelen projekteja kokonaisuutena erittelemättä eri toimijoita, ja paikannan itseni samaan aikaan sekä kehittämiskokonaisuutta osaksi ulkopuolelta että myös sisäpuolelta katsovaksi rajapinnalla kulkijaksi. Analysoin hankekokonaisuuden ja sen erillisprojektien sisäistä ja ulkoista toimintalogiikkaa yleisellä tasolla esittelemättä niiden varsinaisia tuloksia. Näkökulmana on harvaan asutun pohjoisen maaseudun mahdollisuudet nykyisessä yhteiskuntapoliittisessa ja hyvinvointipalveluiden murroksessa.

Kehittävässä hankekokonaisuudessa neljä järjestöä sekä Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ja Lapin yliopiston sosiaalityön laitos ovat yhdessä kylien asukkaiden kanssa työstäneet vaihtoehtoja Lapin haja-asutusalueen kylien palveluiden järjestämiseksi meneillään olevassa yhteiskunnallisessa muutoksessa. Tavoitteena on ollut kylien palvelumahdollisuuksien tukeminen ja uusien toimintatapojen kokeileminen kyläläisten, järjestöjen ja kuntien viranomaisten yhteistyöllä. Lähtökohtana oli

koko palveluketjun huomioiminen kylien asukkaiden elämisen näkökulmasta, jolloin kylissä yhteisötasolla tuotettavat palvelut, kuntatasolla organisoidut paikalliset palvelut ja kauempaa aluekeskuksista välittyvät palvelut muodostavat parhaimmillaan saumattoman kokonaisuuden. Keskeiseksi kehittämiseksi nähtiin kylissä tapahtuva omaehtoinen toiminta ja tiivis yhteistyö kunnallisen palvelutyön kanssa.

Yhteiset tavoitteet saivat toimijakohtaisesti myös eriytyviä piirteitä. Järjestöistä Nuorten Ystävät ry keskittyi *Lapsi Kylässä* -projektillaan erityisesti lapsiperheitä ja lapsia tukevan toiminnan kehittämiseen. Suomen Punaisen Ristin Lapin piirin *Elävää elämää keskellä kylää* -projekti painotti puolestaan ikäihmisten palveluverkoston kehittämistä ja järjestön paikallisosastojen toiminnan tukemista. Lapin sosiaali- ja terveysturva-yhdistyksen *Lapin Kylä-Hyve* -toiminnan tavoitteena oli kylien asukkaiden, järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyön edistäminen. SámiSoster ry pyrki *Virkus gilli* -projektin avulla uusien toimintamallien rakentamiseen pohjoisten sivukylien asukkaiden pärjäämiseksi omilla kylillään. Tavoitteen toteuttamisessa hyödynnettiin saamelaiden asuinkulttuurin yhteisöllisyyttä ja palveluiden kehittämistä elinkaariajattelun pohjalta. Lisäksi saamelaisalueella tarjoutuvan raja-alueyhteistyön mahdollisuudet nostettiin kehittämisen voimavaraksi.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus koordinoi kehittämisen kokonaisuutta hankanimellä *Kylä – Elämän keskus*. Sen lähtökohtana oli koko palveluketjun rakentamisen tarkastelu sekä uuden teknologian mahdollisuuksien kartoittaminen. Lapin yliopiston sosiaalityön laitoksen toteuttaman tutkimuksen tavoitteena oli toimintatutkimuksellisella tiedon tuottamisella sekä vuoropuhelulla toimijoiden kanssa saada tiedollisia välineitä kehittämisen ja palvelukokeilujen tueksi. Hankekokonaisuuden taustalla oli yliopiston muutamaa vuotta aiemmin tekemä tutkimus hyvinvointipalveluiden toteutumisesta, niihin kohdistuvista odotuksista ja mahdollisuuksista Itä-Lapin alueella (Laitinen & Pohjola 2001).

Kaikkiaan hankekokonaisuus toimi kolmen seutukunnan ja kuuden kunnan alueella, joista neljä oli Itä-Lapin (Kemijärvi, Pelkosenniemi, Salla, Savukoski) ja kaksi saamelaisalueen (Enontekiö, Utsjoki) kuntia. Alun perin tarkoituksena oli alueiden toimijoiden kanssa yhteistyössä valita mukaan yksi kylä jokaisesta mukana olevasta kunnasta. Kiinnostus osoittautui kuitenkin suuremmaksi, ja lopulta kokonaisuudessa oli mukana 10 kylää, mikä selittyi osaksi tiiviiden kyläparirytkösten pohjalta. Lisäksi

Suomen Punaisen Ristin projektissa oli mukana kaksi kylää Posiolta, joka ei muuten ollut hankekokonaisuuden toimintakuntana.

Hankekokonaisuus muodosti monessa suhteessa kunnianhimoisen ja laajan toimintakokonaisuuden. Siinä oli mukana kuusi eri toimijatahoa kolmen eri taustarahoitajan mahdollistamina. Sen tavoitteena oli monitoimijainen kylien asukkaiden, järjestöjen ja kuntien viranomaisten yhteistyöhön perustuva ja samalla myös monikanavainen harvaan asuttujen reuna-alueiden kylien hyvinvointipalvelujen kehittäminen ja uusien mahdollisuuksien kokeileminen. Toiminta-alue oli maantieteellisesti laaja sekä sosiaalisesti ja kulttuurisesti heterogeeninen. Se sisälsi pitkiä etäisyyksiä, monikulttuurisuutta, kielieroja, elinkeinojen moninaisuutta, korkeaa työttömyyttä mutta myös vahvoja paikallisia juuria, alueellista identiteettiä, sopeutumista, kiinnittymistä ja luottamusta elämisen mahdollisuuksiin.

2 Taustana maaseudun erilaistuminen ja kysymys palveluista

Harvaan asuttu maaseutu on nopeassa tahdissa menettänyt kylissä ennen toimineet päivittäispalvelunsa, kun kyläkaupat, kioskit, posti ja pankin sivukonttorit on yksi toisensa jälkeen lopetettu kannattamattomina. Myös kyläyhteisöön sijoittuneet julkiset palvelut, kuten kyläkoulut, perhepäivähoitopaikat ja neuvolat sekä koteihin tuodut kodinhoitopalvelut ovat kokeneet saman kohtalon. On syntynyt uusi valikoiva köyhyyden muoto, palveluköyhyys (Laitinen & Pohjola 2001). Palvelut ovat kuitenkin maaseudulla todellistuvan elämän yksi keskeinen edellytys ja siksi merkittävä maaseutukylien kehittämisen haaste.

Aikakautenamme pinnalla olevat taloudelliset argumentit vaativat tehokkuutta ja vaikuttavuutta, jolloin palvelujen tuottamiselle ollaan asettamassa yhä korkeampia väestöpohjavaatimuksia. Yli puolet Suomen kunnista on vielä toistaiseksi alle 5000 asukkaan kuntia, mutta palveluiden väestöperustaksi ollaan määrittelemässä fiktiivistä 20 000 asukkaan tai jopa huomattavasti suurempaa minimipohjaa. Samaan aikaan tässä määrittelyssä ei ole pohdittu maan eri osien ja alueiden erityispiirteitä. Esimerkiksi hankekokonaisuuden kolmeen seutukuntaan eri puolille Lappia sijoittuvissa toimintakunnissa asukkaita on yhteensä vain 20 058. Lisäksi on syytä muistaa, että historiaan, asutukseen, elintapoihin, kulttuurisuuteen

ja arvoihin kytkeytyvät syvärakenteiden erityisyydet ja maantieteelliset reuna-alueet säilyvät, vaikka palvelut seutuistettaisiin tai kunta- ja palvelurakenteessa tehtäisiin organisaatiotasolla radikaaleja muutoksia.

Maaseutua on määritelty ja luokitettu eron politiikan kautta, eroavuutena ikään kuin normiksi asetetusta kaupunkimaisuudesta. Käytettyjen mittareiden mukaan hyvinvointierot voimistuvat, mitä etäämmäksi kaupungista siirrytään. Kaupunginläheinen maaseutu näyttää imevän hyödyt sekä naapuruudestaan kaupunkiin ja sen palveluihin että omaamalla maaseutumaisen ympäristön ja elämänmuodon. Stakesin tutkijaryhmä (Kainulainen ym. 2001) nimeää tämän ”esimaaseudun” onnelaksi, jossa hyvinvointi näyttäytyy optimaalisena. Sen sijaan syrjäisellä maaseudulla elämisen mahdollisuuksien monet ongelmat kasaantuvat.

Maaseutu siis eriytyy, jolloin ei voida puhua yhdestä ja yhtenäisestä maaseutukuvasta. On analysoitava monenlaisia todellisuuksia ja niiden rakentumisen reunaehjoja. Harvaan asutun maaseudun reuna-alueiden tilanteet erilaistuvat myös yhden kunnan sisällä. Jokainen kylä sisältää omat erityispiirteensä. Samalla on tarpeen pohtia, ovatko yleiset hyvinvointia kuvaavat käsitteet ja mittarit liiaksi alueiden yhdenmukaisuuden oletukseen ja erityisesti kaupunkimaiseen malliin perustuvia (Telinkangas 2005). Kysymys on erityisen keskeinen tarkasteltaessa hankekokonaisuuden erilaisia kyliä ja kuntia, joissa on mukana niin lähes kymmenentuhannen asukkaan kaupunki Kemijärvi kuin kaukana pohjoisessa sijaitseva alle puolentoista tuhannen asukkaan väestöltään saamelaisenemmistöinen Utsjoen kunta.

Lisäksi kuva maaseudusta vaihtelee aikakaudesta toiseen ja myös valitusta näkökulmasta riippuen (maaseutukuvat: ks. Kiuru & Pohjola 2005). Yhteistä maaseudusta välittyville kuville on myyttisyys ja yleistävyys. Tilastollinen maaseutukuva kertoo väestörakenteen ikääntymisestä, syntyvyyden alenemisesta, huoltosuhteen vinoutumisesta, korkeasta työttömyydestä, valikoivasta muuttoliikkeestä, verokertymän alenemisesta, elinkeinorakenteen heikentymisestä, valtionapujen alenemisesta. Näiden seurauksena on kunnan taloudellisen kantokyvyn oheneminen ja välttämättömien palvelujen supistaminen.

Tällainen keskiarvonäkökulma rakentaa sivutuotteena tietynlaista kurjamaaseutukuvaa, jonka mukaan maaseutu tyhjenee ja autioituu. Esitettyt kehityskulut rakentavat negatiivisuusloukkua, jossa kielteisten piirteiden nähdään kumuloituvan lineaarisena ja väistämättömänä jatkumona. Näihin näkökulmiin on liiankin helppoa kytkeä mukaan kuva käenpoika-

maaseudusta, joka katsotaan elävän tuottamattomana vauraampien alueiden kustannuksella ja lähinnä tulonsiirtojen varassa. Maaseutu nähdään silloin yksipuolisena, ongelmailmaisujen kautta kuvattavana ympäristönä.

Näiden kielteisesti sävyttyneiden maaseutukuvien rinnalla esiintyy täysin vastakkaisia, positiivisia, jopa idealisoituja näkemyksiä. Maisemapostikorttia muistuttava idyllimaaseudun kuva välittää ajatusta maaseudun rauhasta, turvallisuudesta, kauniista luonnonympäristöstä, joka tarjoaa virkistäytymisen ja lomanvieton mahdollisuuksia (ks. Keskitalo-Foley 2004; Lüthje 2005). Tällä maaseutukuvalla ylläpidetään usein samalla myös kuvaa traditionaalisesta menneisyysmaaseudusta, jossa historiallisten elämänmuotojen ja perinteiden oletetaan säilyvän elävän museon tavoin. Tässä ympäristössä palveluja katsotaan tarvittavan erityisesti lomailijoiden ja turistien viihtyvyyden takaamiseksi, minkä lisäksi myös paikalliset asukkaat voivat hyötyä niistä.

Kylien asukkaiden näkökulmasta maaseutukuva muodostuu kuitenkin asuinmaaseudusta, jokapäiväisen elämän arjen toteutumisen ympäristöstä. Sen tärkeitä elementtejä ovat koti, perhe, arkinen toiminta ja työ, suhteet toisiin ihmisiin, kulttuuri, perinteet ja arvot sekä luonnonympäristön merkitykset. Palvelut mahdollistavat arjen sujuvuutta, jolloin päivittäis- ja hyvinvointipalvelut tulevat osaksi elämisen kokonaisuuden rakentumista. Olennaista on niiden vastaavuus ihmisten arkielämän tarpeisiin ja samalla elämisen mahdollistuminen myös reuna-alueilla. Näissä puitteissa jo pienimuotoiset toimivat peruspalvelut voivat tuottaa tyytyväisyyttä elämään. Tämä hankekokonaisuuden omaksuma tarkastelukulma palveluihin on täysin toinen kuin virallisten organisaatioiden talouden kielellä korostamat määrälliset kriteerit, kustannuserät tai liian kalliiksi ajatellut henkilötyövuodet. (Kiuru & Pohjola 2005.)

Olennaista on nähdä maaseutu ja kyläympäristö sen asukkaiden näkökulmasta ja tarpeista sävyttyvänä arjen toimintaympäristönä. On kysyttävä, keiden tilanteet ja tahto ohjaavat palvelujen rakentumista, ja missä määrin paikallinen politiikka aidosti lähtee paikallisuudesta. Toimivat palvelut ovat harvaan asutun maaseudun elinehto. Niin lapsiperheet ja nuoret kuin ikääntyvät kyläläiset tai yritykset punnitsevat ympäristöönsä ja sen kilpailukykyä myös hyvinvointiturvallisuuden pohjalta. Tähän kylien säilymisen näkökohtaan kehittämishankkeiden kokonaisuus pyrki osaltaan vastaamaan.

3 Hankekokonaisuuden vahvuudet toiminnan mahdollistajina

Hankekokonaisuuden monitoimijaisuus neljän eri järjestön, sosiaalialan osaamiskeskuksen ja yliopiston yhteistyörakenteena viritti merkittäviä odotuksia kylien hyvinvointipalveluiden kehittämiseksi. Eri toimijoiden tavoitteissa yhdistyivät sekä reuna-alueiden eri väestö- ja ikäryhmien huomioiminen että myös julkisen ja kolmannen sektorin yhteisvastuun etsiminen palvelujen tuotannossa. Kyläyhteisössä toteutuvien palveluiden ja paikallisten kuntapalveluiden sekä alueellisesti tuotettavien palveluiden pohjalta syntyvien palveluketjujen kokeilemiseen ja kehittämiseen rakentui hyvä perusta.

Erillisprojektien liittoutuminen kokonaisrakenteeksi jo hankkeiden suunnittelun ja tavoitteiden asettamisen vaiheessa loi yksittäisille toimijoille tilaisuuden toimintojen aitoon yhteen liittämiseen yhteiseksi katsottujen peruspäämäärien toteuttamiseksi. Monen erilaisen toimijan osaamisen ja kokemusten yhdistäminen tarjosi puitteen, jossa oli mahdollista hakea uudenlaisia ratkaisuja ja yhteistyömalleja palvelujen rakentamiseen. Samanaikaisesti tavoitteiden ja osaamisen työnjaollisella suuntaamisella voitiin luoda kattavampaa kokonaisuutta erilaisten palveluiden tarjontaan.

Idealisesti tällainen monitoimijainen palveluiden kehittämisen konsepti usean eri järjestön sekä alueellisen osaamiskeskuksen ja yliopiston yhteistyönä tarjosi mallin, joka sisälsi perinteiseen hanketoimintaan verrattuna laaja-alaisempia lupauksia ja mahdollisuuksia. Kun tähän liitettiin kylien lähtökohdista liikkeelle lähteminen sekä kylien toimijoiden oma ruohojuuritason osallisuus yhteiseen kehittämistyöhön, olivat toiminnan peruslähtökohdat asetelmallisesti lupaavia.

Lisäksi projektien tukena oli tutkimuksellinen tietoperusta yliopiston Itä-Lapin hankealueella tekemän kylien hyvinvointipalveluiden toteutumista ja mahdollisuuksia koskevan analyysin pohjalta (Laitinen & Pohjola 2001). Alueen kylissä oli tehty kattava kotitalouskohtainen kysely, ja kylien asukkaita, kylätoimikuntien puheenjohtajia sekä kuntien avainviranhaltijoita oli haastateltu päivittäis- ja hyvinvointipalveluiden toimivuudesta ja niihin kohdistuvista odotuksista. Yleisellä tasolla kylien toimijoiden näkemyksistä palveluihin oli siten tietoa ennen palvelukokeilujen aloittamista. Tutkimuksessa oli myös nostettu esiin ideoita kylien palveluiden uudenlaisiksi ratkaisuksi. Hankekokonaisuuden tausta-ajatuksena oli juuri näiden ideoiden pohjalta kokeilla ja rakentaa käytännössä uuden-

laisia palvelumahdollisuuksia. Tehdyn tutkimuksen ohella paikallistuntemusta lisäsi myös useiden hanketoimijoiden aikaisempi toiminta alueella tai ankkuroituminen aluetasoiseen toimintakonseptiin.

Hankekokonaisuudelle tarjoutui näistä lähtökohdista hyvä mahdollisuus aitoihin uusiin kokeiluihin ja toimintamuotoihin. Toimijoiden monipuolisen osaamisen yhdistyminen oli tässä keskeisenä vahvuutena. Sen pohjalta tarjoutui tilaisuus monentyyppisten palvelukehittelyjen työstämiseen. Ajankohtaisen haasteen asetti myös informaatioteknologisten sovellusten suunnittelu ja kokeileminen tilanteissa, joita sävyttivät pitkät etäisyydet kylistä kuntakeskuksiin, julkisten palveluiden etäännyminen kirkonkylään ja asukkaiden heikot mahdollisuudet olla osallisina omissa palveluprosesseissaan. Varsinkin sosiaalisektorin palveluissa uuteen teknologiaan pohjautuvien ratkaisujen etsiminen oli hankekokonaisuuden aikana vielä vailla toteuttajia.

Hankkeiden sijoittuminen kahteen eri toiminta-alueeseen, Itä-Lappiin ja saamelaisalueelle, mahdollisti lisäksi alueiden välisen vuoropuhelun ja kokemusten vaihdon. Kummallakin alueella oli toiminut jo aikaisemmin monia kehittämishankkeita, joiden pohjalta oli hedelmällistä hakea uusia lähestymistapoja. Kylähankkeen eri projektitahojen kokemustausta oli myös keskenään erilainen, jolloin yhteistyössä tarjoutui tilaisuus toisilta oppimiseen. Tähän oli hankekokonaisuudessa luotu oma foorumi, sillä eri toimijat kokoontuivat säännöllisesti Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton toteuttamaan ”kehrakenteeseen” reflektoidaan ja vaihtamaan kokemuksiaan sekä suuntaamaan toimintaa yhdessä. Moninaisuudessa oli mahdollisuus keskinäiseen rikkauteen.

4 Mahdollisuuksien kompastuskiviä

Kuten kaikissa projekteissa myös tässä hankekokonaisuudessa kohdattiin asioita ja tilanteita, jotka haastavat pohtimaan toisin tekemisen ja toisenlaisen oppimisen kysymyksiä (Piirainen 1996; Pohjola & Hokkanen 1998). Kyse on projektien lähes luonnonlain kaltaisesta ominaisuudesta, jossa asetetut tavoitteet, resurssien hyödyntäminen, toiminta ja saavutetut tulokset eivät aina asetu optimaaliseen suhteeseen. Vaikka selkeitä tuloksia saadaan, on keskeistä pohtia toisin tekemisen paikkoja eri vaiheissa ja toiminnan reunaehdoissa.

Todennäköisesti keskeisimmin hankekokonaisuuden muotoutumiseen vaikuttivat rahoituksen monikanavaisuudesta aiheutuneet seuraukset. Hankkeen neljä järjestöä saivat rahoituksensa samanaikaisesti Raha-automaattiyhdistykseltä kukin omina erillisprojekteinaan. Näistä yksi järjestö ei aloittanut toimintaansa toisten kanssa yhtäaikaisesti. Hankekokonaisuutta koordinoineen Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen hankeosuus toteutui lopulta useiden hakemuskierrosten jälkeen alueellisella EAKR -rahoituksella ja monien hakemuskierrosten ja -versioiden seurauksena huomattavasti järjestöjen projekteja myöhemmin. Tutkimuksen rahoitus puolestaan saatiin maa- ja metsätalousministeriöltä mutta sen hakemus- ja päätösaikataulujen vuoksi kaikkein viimeisimpänä.

Hankkeen kuudesta toimijasta vain kolme järjestöä aloitti työskentelynsä suunnitelmien mukaisesti lähes samaan aikaan. Kolmivuotiseksi tähdätyltä kokonaisuudelta puuttui alkuvaiheessa pitkän aikaa, noin puoli vuotta, koordinoiva vastuutaho, kun osaamiskeskuksen rahoituspäätös viipyi. Tällöin toiminnan käynnistymistä ohjasivat kokonaistavoitteiden sijasta erillisprojektien omat erityistavoitteet. Aloitusvaiheessa elintärkeä yhteinen keskustelu kylien hyvinvointipalveluiden kehittämistä tyypistyi toimijoiltaan aiottua kapeammaksi. Samoin kehittämisen tueksi suunniteltu tutkimus pääsi mukaan yhteistyöhön vasta lähes vuoden ensimmäisten järjestöjen työskentelyn aloittamisen jälkeen. Aikataulun viive edellytti tutkimuksen tavoitteiden asettamista uudelleen.

Ajoituksen eriaikaisuudet eivät ole vain hankala sattuma, vaan ne kertovat hankemaailman ongelmista yleisemmin. Vaikka maaseudun palveluiden kehittäminen on usean rahoitustahon ja -lähteen keskeinen painopiste, niistä jokainen pyrkii tukemaan erikseen omia erillistavoitteitaan. Siten rahoitusjärjestelmä ruokkii laajojen kokonaishankkeiden sijasta pieniä kapea-alaisia projekteja, joiden mahdollisuudet uusiin innovaatioihin ovat vastaavasti kapeita. Olisikin kysyttävä, millaista tuloksellisuutta voisi seurata toimintamahdollisuuksiltaan riittävän suurista ja myös ajalliselta kestoltaan pitkäjänteisemmistä hankkeista.

Kehittämishankkeiden rahoitukseen ei myöskään pääsääntöisesti sisällytetä toimintaa tukevaa tiedonmuodostusta, vaikka tutkimus tavoitepuheiden tasolla nähdään tärkeänä kokonaisuuden osatekijänä. Hankkeiden tutkimukselle on lähes poikkeuksetta haettava rahoitus erikseen kokonaan muiden kanavien kautta, jolloin seurauksena liian usein on tiedontuottamisen myöhästyminen käytännön toiminnasta tai jopa sen jääminen kokonaan toteutumatta. Tutkimus on kuitenkin parhaimmillaan

kehittämisen keskeinen työväline, jolloin sen rahoituksen tulisi olla varsinaiseen hankebudjettiin sisältyvä yksi toiminnallinen osa erillisyyden sijasta.

Rahoitusten aikatauluista ja monikanavaisuudesta johtuen alun perin yhteen suunniteltujen osahankkeiden samanaikainen toteutus rikkoutui, mikä tuotti erillisyyttä yhteistyön sijasta. Samalla syntyi katkos yhteisen toiminnallisen suunnittelun mahdollisuuksiin ja hankkeen kokonaisuuden linjaamiseen. Erillishankkeet tarkastelivat kukin omia tavoitteitaan, kun kokonaiskeskustelu puuttui alkuvaiheen avainhetkellä. Kaikkiaan tilanne merkitsi sitä, että erillisprojektien hiominen yhteen jäi ohueksi. Projekteille tyypillisesti kokonaisuuden hahmottaminen liudentui ja yhteisiksi ajatellut tavoitteet välittyivät heikosti eri toimijoille.

Samoin määräaikaisille projekteille ominaisesti useita hanketyöntekijöitä vaihtui hankkeen aikana, mikä vaikutti voimakkaasti kokonaisuuden jäsentymiseen osaprojekteissa. Vastuullisen työntekijän vaihdos tuottaa aina epäjatkuvuutta meneillään olevaan toimintaan. Kuudesta osahankkeesta viidessä työntekijä vaihtui toiminnan kuluessa, osassa useamman kerran.

Tällaisissa vaihdostilanteissa hyvin hoidettu toiminnan johtaminen voi pehmentää muutosta. Johtajuudella on mahdollista vaikuttaa muutenkin keskeisesti hankkeiden prosesseihin. Yhteistyöhankkeissa johtajuus jää kuitenkin usein epäselväksi ja jäsentymättömäksi (Pohjola & Hokkanen 1998). Kokonaishankkeen koordinaatitaho ei rahoituksen viiveestä johtuen voinut ottaa suunniteltua käytännön johtajuutta. Toisena yhteisen johtamisen mahdollisuutena ollut ohjausryhmätyöskentely jäi lähinnä osaamiskeskuksen ja tutkimushankkeen asioita käsitteleväksi. Erillisprojektit eivät jäsentäneet osaamiskeskuksen perustamaa ohjausryhmää jäsenedustuksesta huolimatta omakseen. Kolmantena johtajuuden mahdollisuutena olisi ollut toiminnassa mukana olevien eri taustaorganisaatioiden vastuuhenkilöiden nouseminen yhteisvastuulliseen kokonaisuudesta huolehtimiseen. Se olisi edellyttänyt yhteistä kokoontumis- ja keskustelufoorumia, jota ei osaamiskeskuksen ohjausryhmän lisäksi rakennut. Niin sanottu ”kehrakenne” toi ulkopuolelta konsultaatio- ja kouluttautumismallin, mutta se ei tavoitellut kokonaisuuden hallintavastuuta. Lopulta hankekokonaisuudelta jäi puuttumaan sen toimintaa ohjaava johtajuus, jolloin kokonaisuus muotoutui yhteisyyden korostamisen sijasta pikemminkin erillistoimintojen summasta.

Yhteistyön rakentuminen on keskeisesti projektien kohtalonkysymys. Nykyään puhutaan paljon verkostoitumisesta, ja verkostosuhteiden oletetaan tuottavan samalla ikään kuin automaattisena lisäseurauksena yhteistyötä. Hankekokonaisuus toimi verkostoituneesti, sillä erillisprojektit kokoontuivat säännöllisesti yhteen erilaisiin kokouksiin, ”kehrakenteeseen”, työnohjaukseen ja alan yhteisiin seminaareihin. Näissä vaihdettiin kokemuksia ja keskusteltiin erillisprojektien tilanteista. Projektityöntekijöistä muodostui tavallaan tiimi, joka tunsu yhteenkuuluvuutta ja joka pyrki yhdensuuntaisiin tavoitteisiin.

Parhaimmillaan yhteistyö vaatii kuitenkin verkostoitumista enemmän. Syvemmälle vietynä se voi olla yhteistä työtä yhdessä asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Näin ymmärrettynä eri projektien välillä syntyi yhteistyötä mutta pitemmälle menevä varsinainen yhteinen työ, yhdessä tekeminen ja toimiminen jäivät ohuemmiksi. Erillishankkeet pyrkivät työstämään omaa tehtäväaluettaan, josta katsottuna kokonaisuus näyttäytyi toissijaisena.

Keskittyminen omaan toiminta-alueeseen heijastui myös siten, että suurin osa erillisprojekteista aloitti kehittämistyön tavallaan alusta, jolloin aikaisemmin tehdyille tai tiedetyille jäi osaksi marginaalinen rooli. Tämä erottui esimerkiksi hankekokonaisuuden kohdekylien valikoitumisessa. Alun pitäen ajatuksena oli jatkaa toimintaa pääsääntöisesti samoissa kylissä Itä-Lapin alueella, jotka olivat olleet paria vuotta aiemmin tehdyn tutkimuksen keskiössä. Tavoitteena oli toimivan tietoperustan turvaaminen heti lähtötilanteessa. Lopulta yhteinen rajapinta toteutui vain yhden kylän kohdalla. Saamelaisalueella kylien valinta noudatti selvemmin aikaisemman projektitoiminnan jatkuvuuden mahdollistamista. Siellä toimintaa pyrittiin rakentamaan jo tehtyjen kehittelyjen ja kokemusten perustalle. Tämä erottui myös hankkeen toimivuudessa ja monipuolisuudessa. Uudelleen tehtyä kylävalintaa puoltaa vahvasti se, että se perustui kuntien sosiaalitoimen edustajien ja kyläläisten toiveille, mikä on arvokas lähtökohta uuden kokeilemiselle.

Vaikka valinnat olivat monella tapaa perusteltuja ja monien yhteisten kokoontumisten pohjalta tehtyjä, silti tilanteessa toisaalta menetettiin jatkuvuuden synergiaetuja. Jatkuvuudessa katkoksia syntyi myös erillisprojektien toimintojen valinnoissa. Hyvinvointipalveluiden kehittämistavoitteita kartoitettiin eri projekteissa niiden omien viitekehysten pohjalta uudelleen, jolloin hankekokonaisuuden perustana olevan tutkimuksen nostamat palvelujen rakentamisen mahdollisuudet jäivät syrjään. Myös

tämä on täysin perusteltua. On tarpeen päivittää muuttuvaa todellisuutta ja ankkuroida työskentely erityisesti toimijoiden omiin vahvuusalueisiin. Samalla kuitenkin tullaan väistämättä tilanteeseen, jossa pyörää aletaan ikään kuin keksiä uudelleen. Vaikka uudenlaisia pyöriä ilman muuta tarvitaan, niin monitoimijainen kokoonpano tuotti todellisuuden, jossa jokainen toimija rakensi tavallaan erikseen omaa määräaikaista projektimaailmaansa vailla historiaa. Samalla hankekokonaisuuden idea jäi osaksi varjoon.

Hankkeiden toiminta-alueilla prosessit painoutuivat eri tavoin. Esimerkiksi saamelaisalueella kokemukset rakentuivat toisin; siellä oma taustahistoria otettiin voimavaraksi, mikä tuki palvelujen kehittämistä. Itä-Lapissa vahvuutena puolestaan oli useamman toimijan yhteistyömahdollisuus, mikä konkretisoitui fyysisenä yhdessä työskentelynä samassa toimintilassa. Eri alueiden projektit toimivat verkostona ja vaihtoivat säännöllisesti kokemuksia. Pohtia voi kuitenkin sitä, missä määrin toisten ajatuksia ja työtä hyödynnettiin omaan oppimiseen ja toiminnan kehittämiseen. Vai korostuiko hankekokonaisuudessa lopulta yksintyöskentely yhteistyöverkostossa?

Oikeastaan kaikissa näissä esitetyissä näkökulmissa tulisi olla kysymysmerkki osoittamassa sitä, että asioita voidaan katsoa useasta eri näkökulmasta kysymällä erilaisia vaihtoehtoja ja toiminnan reunaehtoja. Samoin on nähtävä, että jokainen tarkastelukulma voidaan aina myös avata toisella tavalla ja sen pohjalta kumota tehdyt johtopäätökset. Oppimisen näkökulmasta on kuitenkin keskeistä pohtia hankekokonaisuudelle ominaisia piirteitä, sen toteutusta, toisin tekemisen mahdollisuuksia ja projektien yleisiin lainalaisuuksiin tarttumista. On hyödyllistä kysyä, miten tarjolla olleet sosiaalinen, inhimillinen ja tiedollinen pääoma tulivat hyödynnetyiksi ja miten niitä rakennettiin eteenpäin. Tähän liittyen avaan vielä yhden tarkastelukulman: mitä käyttämättä jääneitä tai niukasti käytettyjä mahdollisuuksia toiminnassa tarjoutui.

5 Tarjolla olleet mahdollisuudet

Hankkeet ovat rajallisia. Niitä odotetaan aina enemmän kuin niiden on mahdollista olemassa olevien reunaehtojen puitteissa toteuttaa. Myös tässä hankekokonaisuudessa oli tarjolla kiinnostavia toimimisen paikkoja, jotka jäivät eri syistä katveeseen. Yksi tällaisista tarkemman pohtimisen kohdistaa on projektien yhteistyö julkisten hyvinvointipalveluiden toimijoiden kanssa. Saamelaisalueella siihen tartuttiin, mutta muissa projekteissa toiminnat keskittyivät puhtaammin kyläyhteisöihin, vaikka vielä hankekokonaisuuden suunnittelu- ja aloitusvaiheessa kuntien edustajat olivat aktiivisesti mukana.

Hankekokonaisuuden tavoitteena ollut palveluketjujen tarkasteleminen kyläläisten näkökulmasta sekä kyläyhteisössä tuotettuina palveluina, kuntakeskusten palveluina että etäältä aluekeskuksista välitettyinä palveluina jäi kyliin keskittyvän toiminnan varjoon. Vaikka kylien sisäinen omaehtoinen toiminta on tärkeää, silti monissa asioissa tarvitaan yhteistyötä julkisen sektorin kanssa. Tästä esimerkkeinä ovat muun muassa hankekokonaisuudessa usean viranomaisen kanssa yhteistyönä toteutetut kansalaisten verkkoneuvontakokeilu ja saamelaisalueen palveluhankkeet. Palvelukokonaisuudet rakentuvat nykyään yhä enemmän kansalaisten, järjestöjen, yksityisten ja julkisten toimijoiden yhteistyörakenteissa (welfare mix, Kinnunen 1998), jossa julkisilla toimijoilla on keskeinen avainrooli. Kovin vahva kyläkeskeisyys voi jättää kylät lopulta yksin vaikeutuvien palvelutarpeidensa kanssa.

Hankkeet eivät myöskään toimi yksin haja-asutusalueen kylissä, vaan maaseutu on samanaikaisesti monenlaisen kehittämistoiminnan areena (Hyyryläinen & Rannikko 2000). Projektitoiminnassa keskittyminen omien tavoitteiden toteuttamiseen kapeuttaa usein tarkastelukulmia siten, että verkostoituminen toisiinsa alueellisiin hankkeisiin ja niiltä oppiminen tulevat tarkoittamatta ohuesti hyödynnetyiksi. Hankekokonaisuudessa tällaista yhteistä keskustelua syntyi Lapin kyläasiain neuvottelukunnan ja osin paikallisten muiden toimijoiden kanssa. Yhteisempää kehittämistyöhön liittoutumista ei voimavarojen yhdistämismielessä haettu. Toimintamallina paikallisella tasolla säilyi tässäkin suhteessa pitkälti erillisprojektien itsenäinen työskentely omien tavoitteidensa kanssa.

Laajempi yhteistyön haaste tarjoutuu myös erilaisten etäämmällä valtakunnassa toimivien alueellisten ja paikallisten kehittämishankkeiden

sekä maaseutututkimuksen kanssa. Usein samankaltaisia kehittämisajatuksia viriää aikakauden tuotoksena yhtä aikaa eri tahoilla, jolloin kokemusten sekä oppimisen vaihtaminen muiden toimijoiden kanssa on arvokasta pääomaa omalle toiminnalle. Kokonaishankkeessa valtakunnallinen vuoropuhelu toteutui lähinnä tutkimustoiminnan ja teknologisten sovellusten kehittämisessä. Kuitenkin kylien hyvinvointipalveluiden onnistunut innovoiminen on paikallisuudesta huolimatta myös valtakunnallinen kysymys, sillä uusilla ratkaisuilla on paikallisen arvon lisäksi vienti-, tuonti- ja vaihtoarvoa niitä luoneesta alueesta riippuen.

Hankkeella oli myös alueellis-paikallisesti erityinen mahdollisuus uusien kokeilujen ja mallien tuottamiseen yhdistämällä paikallista palvelutuotantoa matkailun edellyttämään palveluiden kehittämiseen. Matkailu on Lapin kylien kannalta keskeinen elinkeinomahdollisuus, jolloin sen liittämisvaikutuksia on tarpeen tarkastella itse perustoimintaa laajemmin. Tämän ajatuksen pohjalta yhdeksi hankekokonaisuuden kyläksi valittiin Itä-Lapissa Vuostimo, jonka vaikutuspiirissä sijaitsee Pyhätunturin matkailukeskus. Kylien palveluiden kohtalonkysymys liittyy tyypillisesti toiminnan kannattavuuteen pienten asukasmäärien pohjalta. Matkailullisesti vilkas keskusalue voisi tarjota tässä uusia mahdollisuuksia sekä päivittäis- että muille hyvinvointipalveluille. Osin suurissa matkailukeskuksissa on jo kehitetty esimerkiksi terveydenhoidon päivystystä ja erikoislääkäripalveluita sekä myös erilaisia ikääntyvien ja vammaisten kuntoutumiseen liittyviä toimintamuotoja. Asiaan on tarjolla kiinnostusta ja malleja sekä ideoita. Kylähanke ei kuitenkaan alkuvaiheen ajatuksista huolimatta tarttunut tähän tilaisuuteen, vaan toiminta keskittyi puhtaasti kyliin perinteisenä alkuperäisasukkaiden yhteisöinä.

6 Vastuu kylien hyvinvointipalveluista

Hankekokonaisuus kantaa omalta osaltaan vastuuta reuna-alueiden kylien hyvinvoinnin edistämisestä. Julkaisun artikkeleissa on purettu eri näkökulmista hankkeen monitahoisia toimintamuotoja ja tuloksia. Kysymys haja-asutusalueiden hyvinvointivastuusta on kuitenkin paljon laajempi. Palvelut ovat kylien selviytymisen elinehto, sillä ilman niitä sekä nuoret että ikääntyvät asukkaat joutuvat muuttamaan muualle, eikä myöskään yritystoiminta voi menestyä ja tuottaa uusia elämisen mahdollisuuksia. Kyse on alueiden vetovoimasta ja kilpailukyvyistä, minkä pohjalta hyvinvointipalvelut näyttäytyvät keskeisenä investointina eikä kulueränä, kuten yksipuolinen talouskeskustelu antaa ymmärtää.

Peruskysymys palveluista on ratkaistava. Se edellyttää valtioneuvoston palvelujen saatavuutta koskevien periaatepäätösten realisoimista käytännössä (Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusraportti 2002 ja Sosiaalialan tulevaisuuden turvaaminen 2003: ”Kansalaisten kannalta sosiaalipalveluiden keskeisin kehittämisen kohde on palvelujen saamisen turvaaminen”). Kysymys on paljolti siitä, millaisen prosessin kautta keskuksiin etäännyttämällä purettu haja-asutusalueen palveluketjut voidaan palauttaa. Rakennetaanko kiertäviä palveluita, monitoimipalveluita, informaatioteknologisia palveluita vai parhaimmillaan näiden yhdistelmiä ja millaisilla vastuilla?

Maaseudun palveluiden kohdalla puhutaan paljon kylien asukkaiden osallisuudesta ja aktiivisuudesta palveluiden tuottamisessa. Osaksi kaivataan traditionaalisen yhteiskunnan yhteisvastuullista talkooperinnettä. Kylissä tätä yhteistä vastuuta kannetaan edelleen huolehtimalla tarvittaessa myös naapureista, vaikka yksilöllistyyvä kehityskulku on tunkeutunut maaseudunkin yhteisöihin. Aktiivinen järjestötoiminta on useiden kylien arkipäivää. Ehkä juuri siksi onkin kysyttävä, miksi kylien asukkailta vaaditaan erityistä aktiivisuutta palveluiden tuottamisessa? Onko heidän ”ostettava” palvelut omalla aktiivisuudellaan? Samaan aikaan kaupunkipalveluiden tarjonnassa ei edellytetä asukkailta omaehtoisuutta ja aktiivisuutta.

Markkinakeskeinen ajattelu on tehnyt liian monesta asiasta kannattamatonta. Näin näyttää käyneen myös ihmisten hyvinvointipalveluista huolehtimiselle. Arjen elämiseen tarvittavaan tukeen ei vaikuta olevan varaa, vaikka yhteiskuntamme on vauraampi kuin koskaan aiemmin.

Tilannetta tulisi tarkastella myös toisinpäin: onko meillä varaa hylätä yhteiskuntajärjestystämme kannattelevat hyvinvointisopimukset? Miten rakennetaan elintärkeä luottamus yhteiskuntaa kohtaan, jos kansalaisten on ylläpidettävä sen järjestelmiä, mutta se ei turvaa vastavuoroisesti kansalaisiaan? Hyvinvointiturvallisuus on nousemassa keskeiseksi luottamuksen reunaehdoksi.

Hyvinvointivastuun toteutumisesta voi tuskin puhua tilanteessa, jossa yhdestä hankekokonaisuuden kunnasta uutisoidaan seuraavasti:

”Talousarviota laadittaessa on (kunnassa) mietitty säästökonsteja ja esillä on ollut mm. päiväkodin lakkauttaminen, perusterveydenhuollon siirtäminen ostopalveluksi naapurikuntaan ja kansanterveystyön kuntayhtymän lakkauttaminen, nuoriso-, liikunta- ja kulttuuritoimen uudelleenjärjestelyt siten, että saadaan yksi työntekijä vähemmän, samaten opettajien väheneminen lukion loppumisen myötä tuo säästöjä.

Säästölistalla on myös projekteista luopuminen, kirjaston aukioloaikojen supistaminen ja yhden työntekijän henkilöstövähennys tästä, alakoulun siirtäminen yläkoulun tiloihin ja siten alakoulutilan tyhjilleen jättäminen sekä palkanlaskennan ja kirjanpidon ulkoistaminen. Em. rakenteellisilla muutoksilla ei kuitenkaan katsota voivan saavuttaa säästöjä vaarantamatta kansalaisten peruspalveluita rikkomatta lakeja.” (Koillis-Lappi 26.1.2006.)

LÄHTEET:

Ahlstedt, Jaana & Niemi, Jyrki 2002. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja 101.

Aho, Seppo & Ilola Heli 2001. Kolme Lapin kylää tulevaisuuttaan etsimässä: kylätoiminnan nykyvaihe ja kehityksen edellytykset Joutsijärvellä, Kurtakossa ja Tolvassa. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Arnkil, Robert & Kaakinen, Juha & Nieminen, Jarmo 2002. Välttämätön oppi – mitä Makropilotin kokeilla on kerrottavaa? Teoksessa Ohtonen, Jukka (toim.): Satakunnan Makropilotti: Tulosten arviointi. FinOHTAn raportti 21/2002. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi, 125–150.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert 2000. Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Beck, Ulrich 1990. Riskiyhteiskunnan vastamyrryt Organisoitu vastuuttomuus. Vastapaino. Tampere.

Cooke, Philip 1993. Regional Innovation Networks: An Evaluation of Six European Cases. Teoksessa Panayotis Getimis & Grigoris Kafkalas (toim.): Urban and Regional Development in the New Europe. Policies and Institutions for the Development of Cities and Regions in the Single European Market. TOPOS Special Series. Athens.

Gronberg, Tarja 2005. Yksin tietoyhteiskunnassa. Teoksessa: Tulevaisuuden verkottuva Suomi. Tietoyhteiskuntaneuvoston raportti hallitukselle. Valtioneuvoston kanslia. Painoprisma Oy. Lieto.

Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko & Koskela, Hille & Tani, Sirpa (toim.) 1997. Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino. Tampere.

Harju, Aaro 2004. Järjestön kehittäminen. Satakunnan painotuote. Kokemäki.

Hautamäki, Lauri 1979. Elävä Kylä – kylätoiminnan opas. Gummerus. Jyväskylä.

Helsinki Avain 2004. Tietoa yrityksille Helsingin kaupungin palveluista. Viitattu 21.9.2005. Saatavissa osoitteessa: http://www.rakvv.hel.fi/temporary/file.asp/data_id=481/avain04.pdf

Himanen, Pekka 2004. Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskunnan syviin haasteisiin. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004.

Hokkanen, Liisa 2003. Vapaaehtoisuus – pala elämää. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 6. Oulun kaupungin painatuskeskus. Oulu.

Hosia, Eino 2001. Tietoyhteiskuntaan hallinnon hankkeilla. Teoksessa Paasilinna, Reino (toim.): Euroopan elektroninen vallankumous ja Suomen uho. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa, 227–234.

Hypönen, Hannele 2004. Tekniikka kehittyy, kehittyvätkö palvelut? Tapaustutkimus kotipalvelujen kehittymisestä teknologiahankkeessa. STAKES tutkimuksia 134. Gummerus. Saarijärvi.

Hyyryläinen, Torsti & Rannikko, Pertti (toim.) 2000. Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Jyväskylä.

Hyyryläinen, Torsti & Rannikko, Pertti 2002. Sosiaalinen pääoma ja kehittäminen. Joensuun yliopistopaino. Joensuu.

Johanson, Jan-Erik 2000. Sosiaalisen pääoman tasapaino. Verkoston tiiviys välineellisten hyötyjen ja yhteistyön edellytysten selittäjänä julkisessa organisaatiossa. Teoksessa Kajanoja, Jouko & Simpura, Jussi (toim.): Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia.

Raportteja 252. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus & Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki, 139–159.

Jäsenrekisteri 2004. Suomen Punainen Risti, Lapin piiri.

Jääskeläinen, Jukka 2004. eWelfare. Tuottava tietotekniikka hyvinvointipalveluissa. Sitran raportteja 41. Edita Prima Oy. Helsinki.

Kainulainen, Jari 2003. Kaiken keskellä, vai kaikesta sivussa? Sukupolvien elämänlaatu ja identiteetti syrjäisessä maaseutukunnassa 2000-luvun alussa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 104. Kuopio.

Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti 2001. Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Stakes tutkimuksia 114. Helsinki.

Karjalainen, Jouko & Saranpää, Usko 2002. Havaintoja huono-osaisuudesta. Stakesin ja SPR:n neljäs huono-osaisuusselvitys. Stakes, raportteja 266. Gummerus, Saarijärvi.

Keskitalo-Foley, Seija 2004. Kohti kuulumisen maisemia: toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten elämäkerroissa. Acta Universitatis Lapponiensis 78. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Kickert, Walter & Klijn, Erik-Hans & Koppenjan, Joop 1997. Managing Complex Networks. Sage. London.

Kinnunen, Petri 1998. Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Acta Universitatis Lapponiensis 20. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Kiuru, Sisko & Pohjola, Anneli 2005. Hyvinvointipalvelut Lapin maaseudulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Lemponen, Virpi (toim.): Näkökulmia hyvinvointipalvelujen tuottamiseen – yhteistyö palvelujen turvaajana. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 4. Vammala, 40–49.

Kohti strategisia yritysverkostoja Osaraportti II Lisäarvoa luovat verkostot 2003: Viitattu 23.4.2004. Saatavilla osoitteessa:
http://www.tt.fi/arkisto/getoriginal.pl?ft_cid=4163

Koillis-Lappi 26.1.2006. Kuntaliitos sekoittaa pakkaa Pelkosenniemellä.

Koivisto, Juha 2002. Makropilotin vaikutus sosiaali- ja terveystyön sosiotekniseen muutokseen. Teoksessa Ohtonen, Jukka (toim.): Satakunnan Makropilotti: Tulosten arviointi. FinOHTAn raportti 21/2002. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi, 98–124.

Kytö, Hannu & Aatola, Leena & Tuorila, Helena & Lehtinen, Anna-Riitta 2003. Kauas kaikki karkaa – vai karkaako? Palvelut tietoyhteiskunnassa -tutkimuskokonaisuuden yhteenvetoraportti. Julkaisuja 14. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.

Kytö, Hannu & Tuorila, Helena 2005. Verkkopalvelut ikääntyvien hyvinvoinnin edistäjinä. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 5:2005. Viitattu 29.12.2005. Saatavilla osoitteessa:
http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/4714/julkaisu_2005_5_verkko_palvelut.pdf

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2001. ”Ei tää niin syrjässä” Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkylissä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 37. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Lapin Yliopistopaino. Rovaniemi.

Lampela, Martti 2004. ”Tarve tulee sieltä työstä, mutta... se lähtee kuitenkin ittestä se halu osata”. Koulutustarve neuvoteltuna järjestyksenä. Acta Universitatis Lapponiensis 70. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Lapin laajakaistastrategia 2004. Lapin liitto. Viitattu 28.12.2005
Saatavilla osoitteessa:
<http://www.lapinliitto.fi/julkaisut/laajakaistastra.pdf>

Lapin liitto 2005. Lappi lukuina 2005. [Online]. Viitattu 19.9.2005.
Saatavissa osoitteessa: <http://www.lapinliitto.fi/julkaisut/tt2005.pdf>.

Lapin lääninhallitus 2005. Lapin läänin peruspalvelujen arviointiraportti 2004. Lapin lääninhallituksen julkaisusarja 2005:1. Viitattu 19.9.2005. Saatavilla osoitteessa:

<http://www.laainhallitus.fi/lh/biblio.nsf/vwbyyearfinlh?openview&RestrictToCategory=lappi&Expand=2#2>

Lapin tietoyhteiskuntastrategia 2010, 2003. Viitattu 28.12.2005.

Saatavilla osoitteessa:

<http://www.lapinliitto.fi/ittoimiala/tieytstra.pdf>

Lehtola, Ilkka 1993. Julkinen sektori harvaanasutuilla alueilla. Esimerkkinä Lapin lääni. Sisäasiainministeriö 6. Helsinki.

Linnamaa, Reija & Sotara, Markku 2000. Verkostojen utopia ja arki. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan kehittäjäverkostosta. Tampereen yliopisto. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö SENTE-julkaisuja 7/2000. Cityoffset Oy. Tampere.

Lüthje, Monika 2005. Se mukava maaseutu siellä jossain. Maaseutumatkailu kokemusten, mielikuvien ja markkinoinnin kohteena. Acta Universitatis Lapponiensis 91. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005 –2006. Elinomainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 15/2004. Vammala.

Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmä 2004. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005–2008. Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Hyvinkää.

Matthies, Aila-Leena 2003. Asukastoiminta sosiaalisena pääomana – käsitteen operationalisointia ja kritiikkiä tapaustutkimuksen pohjalta. Teoksessa Hänninen, Sakari & Kangas, Anita & Siisiäinen, Martti (toim.): Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori. Jyväskylä, 150–166.

Metteri, Anna 2003. Luottamus, vastavuoroisuus ja verkostot. Osallistava toimintatutkimus kansalaiskeskeisen kehittämisen menetelmänä. Teoksessa Metteri, Anna (toim.): Asiakkaan ääntä kuunnellen. Kitkakohdista kehittämisehdotuksiin. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry. Kirjapaino Edita Prima Oy. Helsinki, 156–175.

Müller, Anna 2002. Miksi vapaaehtoinen on vapaaehtoinen. Tutkimus Suomen Punaisen Ristin vapaaehtoisista ja heidän motivaatiostaan osallistua järjestön toimintaan. Opinnäytetyö. Helsingin yliopisto.

Mäkinen, Marko 1999. Yhteisöaluepolitiikan periaatteiden teoreettinen erittely ja soveltaminen Suomessa. Acta Universitatis Tamperensis 691. Tampereen yliopisto. Tampere.

Möttönen, Sakari 2002. Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.). Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu, 112–135.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. PK-kustannus. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Niemi, Sari 2004. Maankäytön suunnittelu maaseutukylissä – kyläläiset ja asiantuntijat yhteistyössä. Oulun yliopistopaino. Oulu.

Ojala, Pekka & Pöyhönen, Aulis 1994. ”Läheisyysperiaate – hallinnon uusjako”. Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 6. Gummerus. Jyväskylä.

Oksa, Jukka & Rannikko, Pertti 1985. Kylä yhteiskunnassa. Esitelmää Sivakasta ja Rasimäestä. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita N:o 11. Joensuun yliopisto. Joensuu.

Oksa, Jukka 1998. Syrjäkylä muutoksessa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. N:o 30. Joensuu.

Paasi, Anssi 1996. Poliittinen maantiede ja postmoderni aika? Alue ja ympäristö 26, 81–84.

Pajukoski, Marja 2004. Sähköinen asiointi sosiaali- ja terveydenhuollossa. Lainsäädännön rajat ja mahdollisuudet. STAKES, Raportteja 283. Saarijärvi.

Piirainen, Keijo (toim.) 1996. Toisin tavoin tie on avoin. Kirjoituksia pitkäaikaistyöttömille suunnatuista kehittämishankkeista. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C 22. Rovaniemi.

Pohjola, Anneli 1991. Yhteistyöstä yhteiseen työhön. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti & Väärälä, Reijo: Palvelutilkuista yhteiseen työhön. Kemijärven hyvinvointipalveluprojektin osaraportti. Lapin täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu n:o 32. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 111–126.

Pohjola, Anneli & Hokkanen, Liisa 1998. Projektit paikallisena jatkuvuutena. Hyvinvointipalveluprojekti osaraportti 7. Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu 56. Rovaniemi.

Puoli Suomea samalle viivalle – Strategia Pohjois-Suomen kehittämiseksi vuoteen 2010, 2001. Pohjois-Suomen neuvottelukunta. Viitattu 25.1.2006. Saatavilla osoitteessa:
<http://www.lapinliitto.fi/aluekehitys/psstrateg.pdf>

Rannikko, Pertti 1996. Onko Sivakkaa enää olemassa? Tutkielma yhteisöllisyyden muutoksesta. Teoksessa Hakamies, Pekka: Kyläläiset, kansalaiset. Tukintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisu 114. Joensuu.

Rannikko, Pertti (toim.) 1993. Maaseudun uusi aika. Maaseutututkimuksen vuosikirja. Maaseutuinstituutti. Joensuun yliopisto. Joensuu.

Rannikko, Pertti 2000. Kehittämishanke paikallisen identiteetin muovaajana. Teoksessa (toim.) Hyyryläinen, T. & Rannikko, P. Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Vastapaino, Jyväskylä.

Rantanen, Heli 2005. Nettikioskeja ja laajakaistaa. Kansalaisten tietoyhteiskuntaa rakentamassa. Sitran raportteja 49. Helsinki.

Senioritoiminnan linjaus 2003. Suomen Punainen Risti.

Seppänen-Järvelä, Riitta 2004. Prosessiarviointi kehittämisprojektissa. Opas käytäntöihin. Stakes. Finsoc Arviointiraportteja 4/2004. Helsinki.

Sotarauta, Markku & Linnamaa, Reija 2003. Alueellinen kehittäjäverkosto ja sen pullonkaulat. Teoksessa Sotarauta, Markku & Viljamaa, Kimmo (toim.): Tulkintoja kaupunkiseutujen kehityksestä ja kehittämisestä. Kooste usean tutkimuksen tuloksista. Viitattu 18.7.2005. 68–78. Saatavilla osoitteessa:
http://www.sjoki.uta.fi/sente/netlibrary/Tulkintoja_kaupunkiseutujen.pdf

Sosiaalibarometri 2005. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Eronen, Anne & Londén Pia & Perälähti, Anne & Siltaniemi, Aki & Särkelä, Riitta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Hakapaino oy. Helsinki.

Soveltavan informaatioteknologian monitieteisen tutkimuksen ohjelma 2005–2010, 2005. Lapin Yliopisto.

Strategia 2010, 2001. Näin tuemme haavoittuvia. Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun yhdistysten kansainvälinen liitto. Esa Print Oy, Lahti.

Suikkanen, Asko 2004. Suomen Punainen Risti ja järjestöt arjessa selviytymisen tukijana ja yhteisöllisyyden edistäjänä. Puhe 11.12.2004. Punainen Risti, Lapin piiri.

Syväjärvi, Antti 2005. Inhimillinen pääoma ja informaatioteknologia organisaatiotoiminnassa sekä strategisessa henkilöstövoimavarojen johtamisessa. Acta Universitatis Lapponiensis 83. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Telinkangas, Sisko 2005. Tuskanpunaisesta sinivalkoiseen: lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintää syrjäisen maaseudun tutkimiseen. Tampere University Press. Tampere.

Tietoyhteiskuntaohjelma 2005. Hallituksen politiikkaohjelmat Tietoyhteiskunta. Viitattu 7.2.2006. Saatavissa osoitteessa: <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/42828.pdf>

Tilastokeskus 2001. Pohjois-Suomen katsaus 2001. Oulu.

Tulevaisuuden verkottuva Suomi 2005. Tietoyhteiskuntaneuvoston raportti hallitukselle. Valtioneuvoston kanslia. Painoprisma Oy. Lieto.

Uusitalo, Eero 2003. Maaseudun uudet työt, suomalainen maaseutusopimus keskusteluun. Maaseudun yhteistyöryhmä 7. Hyvinkää.

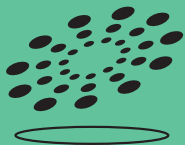
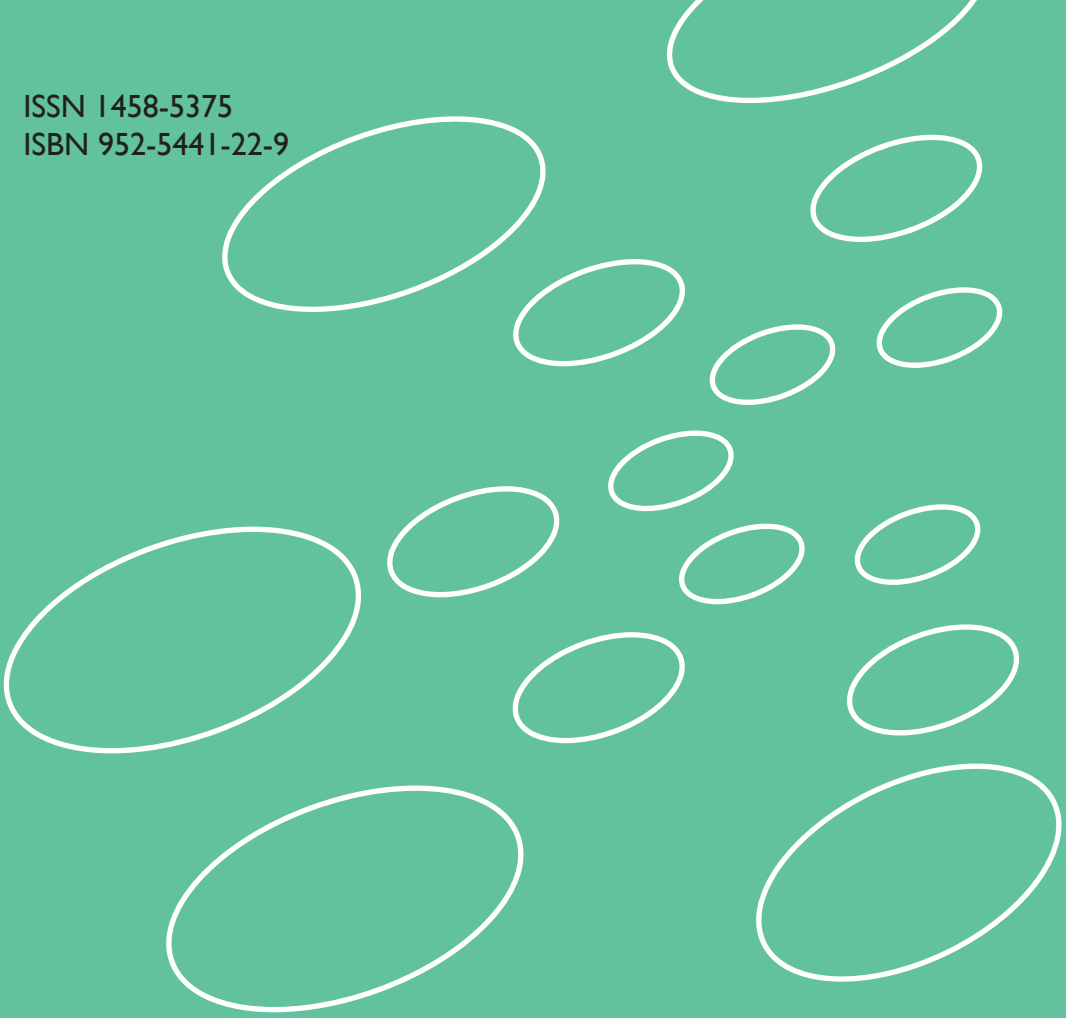
Valtioneuvoston periaatepäätös sosiaalialan tulevaisuuden turvaamiseksi 2003. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2003:5. Kirjapaino Keili Oy. Vantaa.

Valtioneuvoston periaatepäätös terveydenhuollon tulevaisuuden turvaamiseksi 2002. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2002:6.

Vapaaehtoistoiminnan linjaus 2002. Suomen Punainen Risti.

Vesterinen, Kerttu 2004. Pohjois-Suomen verkostokonsultaatiohanke. Loppuraportti. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Lapin toimintayksikkö. Rovaniemi.

ISSN 1458-5375
ISBN 952-5441-22-9

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus